

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

HOLOKAUST OČIMA...

(Grynberg, Kosinski, Kertesz, Grosman, Weil, Lustig, Sidon)

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Michal Bauer, Ph.D.

Autor práce: Bc. Klára Skálová

Studijní obor: Bohemistika navazující

Ročník: II.

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiatů.

V Českých Budějovicích

.....
Klára Skálová

Velké poděkování patří doc. PaedDr. Michalu Bauerovi, Ph.D., za odborné vedení, kritické připomínky a trpělivost, které přispěly k vypracování mé diplomové práce.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá interpretací prózy s tématem holokaustu. Nedílnou součástí práce je metodologická kapitola, ve které se zaměřuji na problematiku hermeneutiky a další otázky, které bylo třeba brát při zpracování zvoleného tématu v úvahu. Dále se v diplomové práci zaměřuji na popis historického kontextu, který sehrál v konečném důsledku významnou roli. Stěžejní část práce tvoří samostatná analýza vybraných děl českých i světových autorů a jejich následná komparace.

Annotation

This diploma thesis deals with the interpretation of fiction with the theme of the Holocaust. An integral part of the work is a methodological chapter, which is focused on the issues of hermeneutics and other issues that needed to be taken into account when handling the chosen theme. This thesis further focuses on the description of the historical context, which ultimately played a significant role. The main part of the work consists of an independent analysis of selected works of Czech and foreign authors and their subsequent comparison.

Obsah

1	Úvod	5
2	Metodologie práce	7
3	Historický kontext	15
3.1	Antisemitismus	16
3.2	Adolf Hitler – nacionalista, rasista, antisemita	18
3.2.1	Hitler jako nacionalista	20
3.2.2	Hitler jako rasista	20
3.2.3	Hitler jako antisemita	26
3.2.4	Hitlerův názor na Židy	29
4	Holokaust v Evropě	38
4.1	Holokaust na Slovensku	38
4.1.1	Ladislav Grosman	39
4.2	Holokaust v Polsku	47
4.2.1	Jerzy Kosinski	49
4.2.2	Henryk Grynberg	61
4.3	Holokaust v Čechách	71
4.3.1	Arnošt Lustig	73
4.3.2	Jiří Weil	81
4.3.3	Karol Sidon	90
4.4	Holokaust v Maďarsku	99
4.4.1	Imre Kertézs	101
5	Závěr	112
6	Seznam použité literatury	120

1 Úvod

Holokaust¹ se zařadil počtem mrtvých a hrůzou spáchaných činů mezi největší zločiny minulého století, ba co víc, hluboce otrásl židovským národem, který do té doby sám sebe nazýval věčným a jehož podle Bible ustanovil za vyvolený národ samotný Bůh, který rovněž střežil jeho osud. Holokaust byl však výjimečný ještě v jedné věci, a to v propracovanosti postupu sloužícímu k dosažení konečného cíle - úplné likvidace židovského národa. Tématem této diplomové práce se stal tedy holokaust popsany ve vybraných literárních dílech.

Podstatnou kapitolu této diplomové práce tvoří popis historického kontextu. Tuto kapitolu jsme po uvážení rozdělili na dvě části. Svou pozornost jsme nejprve zaměřili na problematiku antisemitismu. Sledovali jsme zrod a následný vývoj nepřátelského postoje vůči Židům do období 1. světové války. Následnou část této kapitoly jsme věnovali Adolfu Hitlerovi, bez jehož osobnosti by pravděpodobně ke genocidě spáchané na židovském obyvatelstvu Evropy nedošlo. Cíl této kapitoly spočíval ve vysledování myšlenkových pochodů, které Hitlera nakonec vedly k rozhodnutí vyhladit židovský národ. Záměrně jsme se v práci příliš nevěnovali historickým faktům ohledně koncentračních táborů nebo počtu obětí, neboť cílem bylo odpovědět na otázku, proč a z jakých důvodů k holokaustu došlo.

Nejrozsáhlejší kapitola práce je tvořena samotným popisem jednotlivých děl vybraných českých i světových autorů. Mezi autory jsme zařadili polské spisovatele Henryka Grynberga a Jerzyho Kosinského, maďarského autora Imreho Kertésze, slovenského autora Ladislava Grosmanna a české spisovatele Jiřího Weila, Karola Sidona a Arnošta Lustiga. Jsme si plně vědomi, že práce není co do počtu děl i do počtu autorů zcela vyčerpávající, s ohledem na požadovaný rozsah práce jsme ji však koncipovali tímto způsobem. Cílem bylo podat konkrétní obraz týkající se zvoleného problému, nikoli analyzovat všechna díla všech vybraných autorů.²

¹ V práci jsme zvolili psaní slova holokaust s „k“. Přijali jsme za své tvrzení G. Knoppa, který ve své knize *Holokaust: zločin proti lidskosti* tvrdí, že tento zločin vzešel z německé půdy. Vraždění evropských Židů je součástí německých dějin, psát tedy holokaust anglicky, s hláskou „c“, podle něj není adekvátní.

² Díla, která byla pro práci vybrána, jsou většinou, až a dílo Můj známý Vili Feld, prvotinami vybraných autorů, ač se liší rokem vydání. Úmysl spočíval v zaměření se na díla, které spojuje stejné téma – holokaust. .

Z metodologického hlediska se práce opírá o hermeneutiku, které byla věnována úvodní část diplomové práce. Cíl práce spočíval v popisu způsobů zobrazování holokaustu ve vybraných dílech. Jelikož jsme se při popisu jednotlivých děl věnovali výhradně motivům, které nám dané literární texty nabízely, věnovali jsme v metodologické kapitole pozornost i jim. Při samotné analýze literárních děl jsme museli vzít v úvahu také to, že se jedná pouze o fikční světy s ne-reprezentací reality, v neposlední řadě jsme museli brát na vědomí i naši roli coby čtenáře, která se při zpracování zvoleného tématu musela zákonitě projevit.

2 Metodologie práce

V této kapitole se budeme věnovat hermeneutické koncepci, která bude ústřední metodologií, jejímž prostřednictvím budeme k vybraným literárním textům přistupovat. Zároveň poukážeme na některé další otázky, které je třeba brát při zpracování tématu také v úvahu.

Hermeneutika je věda o interpretaci nebo také nauka o rozumění. Původně byl tento termín vyhrazen výhradně pro interpretaci Písma, v průběhu 19. století se však hermeneutika stala základem veškeré činnosti humanitních věd. Zásadním způsobem tak překročila svůj původní pragmatický účel: umožnit rozumění literárním textům.³ Umělecká díla nám něco říkají a tím, že nám něco říkají, patří do souvislosti všeho, čemu bychom měli rozumět. Je tedy zřejmé, že předmětem hermeneutiky jsou umělecká díla.⁴

Podle Heideggera, jednoho z představitelů hermeneutiky, je lidská existence dialogem se světem, přičemž lidské vědění vychází z předchozího porozumění, ve kterém se ale zároveň stále pohybuje. Než podle něj začneme vůbec systematicky přemýšlet, sdílíme už množství tichých předpokladů získaných v důsledku naší provázanosti se světem. Porozumění je tak pro Heideggera „*součástí samé struktury lidské existence*.“⁵ Literární interpretace pak podle něj není ničím, co konáme, ale tím, co musíme nechat se odehrát. Interpretce údajně spočívá v tom pasivně se otevřít textu i jeho nevyčerpatelnému významu, a současně s tím mu dovolit, aby nám kladl ty nejrůznější otázky.⁶

Na Heideggerovy myšlenky následně navázal Hans George Gadamer, který je považován za představitele novodobé filosofické hermeneutiky. Gadamer pracuje se třemi pojmy, které budou mít i pro nás důležitý význam. Jedná se o pojem rozumění, předsudek a předporozumění. Stejně jako Heidegger, tak i Gadamer zastával názor, že rozumění je původním charakterem samotného lidského bytí. Každé umělecké dílo má být odpovědí na otázku, panující v historické situaci, ve které bylo vytvořeno.

³ GADAMER, Hans Georg. *Pravda a metoda I: Návys filosofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010, s. 155

⁴ GADAMER, Hans Georg. *Člověk a řeč*. Praha: Oikoymenh, 1999. s. 47

⁵ EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. Praha: Triáda, 2005, s. 90

⁶ Tamtéž, s. 95.

Už jen to, že se stává nějaký text předmětem výkladu, znamená, že klade interpretovi nějakou otázku.⁷ Záleží tak na každém čtenáři, jaké otázky mu ze své historické perspektivy položí nebo jestli dokáže vůbec rekonstruovat otázku, na niž je dílo odpovědí. Veškerá interpretace je pak podle něj určována historicky proměnlivými kritérii té které kultury.⁸

Každý čtenářův výklad je údajně vázán na předsudky. Předsudek je podle Gadamera očekáváním jistého významu, se kterým čtenář k dílu přistupuje.⁹ Je tak nezbytným východiskem každého poznávacího procesu a kategorie porozumění. Ve své knize *Pravda a metoda* tvrdí: „*Kdo chce porozumět nějakému textu, provádí ustavičné rozvrhování. Rozvrhuje si předem smysl celku, jakmile se v textu ukáže první smysl. Takový smysl se opět ukazuje jen proto, že text čteme již s jistými očekáváními vzhledem k jednomu určitému smyslu. Rozumění tomu, co stojí psáno, vězí právě v rozpracování tohoto před-rozvrhu, který je ovšem ustavičně revidován ze strany toho, co vyplývá při dalším pronikání do smyslu.*“¹⁰ V návaznosti na to přebírá Gadamer Heideggerovu metaforu hermeneutického kruhu, „*v němž nám výchozí hypotéza celku umožňuje rozpoznávat jednotlivé prvky a aspekty textu a jejich pochopení zpětně modifikuje chápání celku.*“¹¹ Čtenář tak vstupuje do vztahu s konkrétním literárním dílem již s jistým předporozuměním, které je podmíněno individuálním bytím člověka ve světě.

Podle Gadamera spočívala veškerá interpretace dávných děl v dialogu mezi minulostí a přítomností. K porozumění pak docházelo v momentu, kdy se horizont historického významu a domněnek setkal s horizontem, v němž je dílo situováno.¹² Podle Gadamera nemají jednotlivé texty hodnotu sami o sobě, nýbrž slouží jako prameny, tedy pouze jen jako zprostředkující materiál pro poznání dějinné souvislosti. Z tohoto tvrzení se může zdát, že i umělecké texty jsou jen prameny k poznání minulosti. Gadamer ovšem toto tvrzení ve své knize *Člověk a řeč* vyvrací. Umělecká díla jsou podle něho tradována ve stejném smyslu jako prameny literární.

⁷ GADAMER, Hans Georg. *Pravda a metoda I: Nárys filosofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010, s. 320

⁸ Tamtéž, s. 101

⁹ BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*. Brno: Host, 2003, s. 58

¹⁰ GADAMER, Hans Georg. *Pravda a metoda I: Nárys filosofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010, s. 237

¹¹ BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*. Brno: Host, 2003, s. 56

¹² EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. Praha: Triáda, 2005, s. 101

„Rozhodně „nemluví“ jen tím způsobem, kterým promlouvají pozůstatky minulosti k historikovi, a také ne pouze tak, jak to činí historické listiny, které něco fixují. Neboť to, co nazýváme řečí uměleckého díla, kvůli níž je zachováno a předáváno tradicí, je řeč, kterou vede samo umělecké dílo, ať už je jazykové povahy nebo není.“¹³ Umělecké dílo je světem, který se proměňuje spolu s jeho obyvateli. Čtenář je tím, kdo rozhoduje, jaký smysl uměleckému dílu přisoudí. Interpretace uměleckých je tak čistě individuální. Kolik čtenářů, tolik interpretací. Proces porozumění je tedy nekonečný. Jak umělecké dílo přechází z jednoho kulturního či historického kontextu do druhého, mohou se v něm objevovat nové a nové významy, které by v něm původní čtenáři nehledali. Podle Gadamera poznání textu “o sobě“ není možné. „Čerpání pravého smyslu, který je v nějakém textu nebo uměleckém výtvoru uložen, však nikdy nekončí, je to v pravdě nekonečný proces. Nejenže jsou bez přestání vylučovány nové zdroje omylů, takže je pravý smysl odfiltrován od všemožných zakalení, nýbrž vystávají stále nové zdroje porozumění, které zjevují netušené vztahy smyslu. Časový odstup, který tuto filtraci provádí, není uzavřenou veličinou, nýbrž něčím, co se ustavičně pohybuje a rozšiřuje.“¹⁴ Právě časová distance je tím, co odstraňuje předsudky příznačné pro tu dobu, zároveň však otevírá nové možnosti rozumění, které mohou lépe odpovídat tomu, co text říká.

Cílem práce bude věnování pozornosti zobrazování holokaustu ve vybraných dílech. K tomu je zapotřebí se blíže zastavit u pojmu motiv, který pro nás bude hrát důležitou roli. Motiv je termínem, jenž je používán v tradiční literární historii a poetice. Obecně je možno pojem motiv definovat „jako nejmenší tematickou jednotku, s níž pracujeme při rozboru literárního díla.“¹⁵ Tento pojem je možno brát v úvahu ze dvou hledisek. V poetice je pojmem rozebírajícím výstavbu díla, v literární komparatistice prvkem zkoumajícím tematické vztahy mezi jednotlivými díly. V tradiční poetice je motivem prvek, který je z kompozičního hlediska dále nerozložitelný. „V literární komparatistice označujeme jako motiv jednotku, která představuje situaci opakující se v různých dílech.“¹⁶ A. Corbineau-Hoffmannová ve své knize *Úvod do komparatistiky* o motivu tvrdí, že je prvkem dynamické povahy, který uvádí děj do pohybu. V literatuře

¹³ GADAMER, Hans Georg. *Člověk a řeč*. Praha: Oikoy menh, 1999. s. 49

¹⁴ GADAMER, Hans Georg. *Pravda a metoda I: Nárys filozofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010, s. 262-263

¹⁵ HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, s. 43

¹⁶ Tamtéž, s. 43

je motiv nejmenším a nejjednodušším prvkem obsahu, který pohání diskurs.¹⁷ Pojem motiv pochází z latinského slova *movere*, jehož příslušným ekvivalentem je v českém jazyce sloveso *hýbat*, a také z latinského slova *motus* s českým ekvivalentem *pohyb*, *obrat*. Znamená tedy „pohnutku“ nebo „důvod“.¹⁸

V úvodu naší práce jsme uvedli, že se budeme věnovat vybraným literárním textům. Co si ale představit pod pojmem *literatura*? Je zřejmé, že v tomto případě *literatura* označuje v první řadě to, co bylo nejprve napsáno, nikoli produkováno ústně. Jelikož je tu jazyk písemně zachycen, stává se text volně použitelným v čase a rovněž překonává okamžik svého vlastního jazykového ztvárnění. Zatímco mluvená řeč se v okamžiku vyřčení stává možnou minulostí, psaný text zůstává zachován. Oproti ústně přednesenému textu má tak psaný text nezanedbatelnou výhodu. Čtenáři je umožněno se v něm pohybovat dle svých vlastních záměrů sem a tam, někdy pomaleji, někdy rychle, opakovaně se k němu vracet. Jakmile je jednou text písemně zachycen, může vyvolat nejrůznější procesy recepce.

Pojmy *literatura* či *literární text* bývají spojovány s pojmy *fikce* a *fikční svět*. *Literární díla* jsou považována za díla „vymyšlená“. Co však míníme tím, když řekneme, že je nějaké literární dílo *fiktivní*? Lubomír Doležel chápe *fikční svět* jako podtyp světa možného s ontologickým statusem neaktualizované možnosti.¹⁹ Domnívá se, že všechny možné světy jsou ve své podstatě konstrukty tvůrčích činností. Autor tvoří *fikční svět* tak, že skládá psaný nebo ústní text. Tento svět však nebyl před autorovým textotvorným aktem k dispozici. Tvorba *fikčního světa* se uskutečňuje v prostředí světa aktuálního, tyto vytvořené *fikční světy* jsou však ve své podstatě nezávislé na vlastnostech, strukturách a způsobech existence aktuálního světa.²⁰ *Fikční text* pak svět nezobrazuje, nýbrž jej konstruuje.²¹ *Fikční svět*, *coby svět*, obsahuje aktuální svět a také soubor možností, alternativ, predikací a prognóz, které v něm nejsou aktualizovány. „*Fikční svět je možno popsat jako jedinečný systém oddělený od kulturněhistorické skutečnosti, i když je na ní závislý, neboť v ní byl vytvořen.*“²² Prvek, který byl ze světa aktuálního vybrán do světa *fikčního*, ztrácí svou původnost, dochází

¹⁷CORBINEA U-HOFFMANOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008, s. 86

¹⁸HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, s. 44-48

¹⁹ŠIDÁK, Pavel. *Slovník novější literární teorie: Glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012, s. 153

²⁰DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003, s. 37

²¹ŠIDÁK, Pavel. *Slovník novější literární teorie: Glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012, s. 157

²²Tamtéž, s. 154

nejen k jeho dekontextualizaci, ale i k rekontextualizaci. Stává se faktem fikčního světa, který v sobě možná nese své nepůvodní stopy fikčnosti, rozhodně však nemůže být čten a interpretován jako fakt aktuálního světa, tak to uvádí v knize *Cosmogonia* Vladimír Papoušek a Petr A. Bílek. A dále píše: „*Realita reprezentovaná v textu nemá funkci reprezentovat realitu; je ukazatelem k něčemu, co není, byť její funkcí je umožnit nám toto něco uchopit.*“²³ Fikční svět je podle Doležela tvořen třemi oblastmi: tím, co bylo explicitně řečeno, tím, co je implikováno a mezerami, tedy tím, o čem text nepodává žádné informace. Mezery jsou nutnou a obecnou vlastností fikčních světů. Je zcela samozřejmé, že každý jednotlivý čtenář tyto mezery ve fikčních světech zaplňuje svým vlastním způsobem. Tyto konkretizace prázdných míst ovšem nelze mezi sebou vzájemně porovnávat nebo hodnotit, neboť jsou vždy rozdílné.²⁴ To, co odlišuje fikční svět od světa aktuálního je jeho neúplnost, jež by podle Doležela měla být při interpretaci zachována a vysvětlena, nikoli redukována. Aby na nás mohl fikční svět nějakým způsobem emočně působit, je třeba trvat na našich znalostech světa reálného, tedy zapotřebí přijmout aktuální svět jako recepční základ či východisko.²⁵ „*Fikční svět se chce a má podobat aktuálnímu světu právě svou konkrétností, díky níž se čtenář ocitá jakoby uvnitř líčených situací a zakouší jejich atmosféru.*“²⁶ Čtenář získává k fikčnímu světu přístup recepcí, tedy čtením a zpracováním literárního textu. Zpracování určitého literárního textu vyžaduje mnoho různých dovedností, zároveň je odvislé od mnoha proměnných. Fikční svět bývá konstruován autorem, úloha čtenáře spočívá v jeho rekonstruování. Čtenář, který fikční svět zrekonstruuje do podoby mentálního obrazu, má možnost zamýšlet se nad ním a učinit ho součástí svých zkušeností, stejně tak jako si přisvojuje svět aktuální. Toto přisvojení, jež v sobě nese i prožitek a získání nových vědomostí, včleňuje fikční světy do čtenářovy skutečnosti.²⁷

Angelika Corbineau-Hoffmanová pojem fiktivnost vysvětluje jako zvláštní formu jazykového ztvárnění textu, jejíž vztah ke skutečnosti nelze jednoznačně určit. Čtenář fiktivní texty vnímá jako něco, co není přesným vypoodobněním reálného světa, přisuzuje jim zvláštní status něčeho, co je jakoby skutečné, i když si je plně vědom toho, že tomu tak není. Kritérium pravdivosti a nepravdivosti se stává ve světě fiktivních textů spíše neplatným. Zásadním požadavkem není určit, zdali vypoodobňují fiktivní

²³PAPOUŠEK, Vladimír. *Cosmogonia: alegorické reprezentace „všeho“*. Praha: Akropolis, 2011, 37

²⁴DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003, s. 172

²⁵ŠIDÁK, Pavel. *Slovník novější literární teorie: Glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012, s. 155-157

²⁶Tamtéž, s. 157

²⁷DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003, s. 35

texty realitu nebo nikoli, pro pochopení fiktivních textů nehraje žádnou roli skutečnost, do jaké míry odpovídají pravdě. U fiktivních textů platí pouze jedna jediná jistota, totiž že jejich realita je realitou pouze jazykovou. Čtenářova pozornost je fiktivními texty směřována na jazyk, neboť jen ten je jeho jedinou realitou. Jazyk se ve fiktivních textech sám stává výrazovou hodnotou, nezávisle mimo předávanou zprávu získává svou vlastní estetickou hodnotu. Při četbě fiktivních textů je čtenář tím, kdo vytváří nový svět, existující v jeho vlastní fantazii. Četbou textu znovu poznává to, co už zná a zároveň objevuje to, co mu bylo dříve neznámé. Vnáší do textu své zkušenosti, dává tvar svým konkrétním přáním.²⁸

Aby byl obraz kompletní, je třeba si uvědomit, co myslíme tím, když řekneme, že jsou cílem práce vybrané literární texty. Co jsou ty texty? Tento pojem nenabízí zcela jasné, jedinečné vysvětlení, a tak stejně jako v předchozích částech můžeme podle A. Corbineau-Hoffmanové dosáhnout jen pouhého přiblížení. A. Corbineau-Hoffmanová tvrdí, že text obecně přináší představu volněji či pevněji strukturovaného útvaru, který se zároveň vyznačuje koherencí, obsahem, vymezením a intencionalitou. Co však text v příslušném časovém a prostorovém rámci produkuje, je již samo strukturováno a směřováno s určitým záměrem ke čtenáři. Současně pak také platí, že bez tématu není text, jelikož ho chápeme jako určitou formu promluvy, která mluví o něčem. Jednotlivé prvky textu, jako např. slova, věty, se ocitají ve vzájemném vztahu, který je dán společným tématem. Soudržnost, která je podstatnou charakteristikou textů, vzniká dvěma způsoby, které se vzájemně prostupují. Buďto v lineární souvislosti, již určují gramatická spojení, anebo v souvislosti vyjádřených myšlenek. Pro pochopení smyslu textu by pak mělo být splněno obou podmínek. V literárním pojetí textu tomu tak však být nemusí. Zkušenost naopak ukazuje, že se literární text otevírá řadě možných interpretací a kontextů. Literární text je totiž ze své podstaty vždy věcí interpretace. Je třeba si tedy podle A. Corbineau-Hoffmanové představit literární text jako polysystém, který vstupuje do různých kontextů.²⁹

Dostáváme se tak k dalšímu termínu, nad kterým je třeba se zamyslet, a to k pojmu kontext. Není možné se věnovat jen zkoumání textů, je třeba zaměřit pozornost i na jejich kontexty. Angelika Corbineau-Hoffmanové texty nepovažuje za imanentní, naopak je vztahuje k jiným textům. Texty se podle ní vždy nacházejí

²⁸CORBINEAU-HOFFMANOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008, s. 33-40

²⁹Tamtéž, s. 33-40

v určitých kontextech. Každé čtení s cílem porozumění a interpretace uvádí do kontextů. Jak již ukazuje bezprostřední čtenářská zkušenost, k porozumění dané pasáže dochází tak, že se aktualizuje předchozí četba jiných pasáží toho samého textu, porozumění tedy vyžaduje vzpomínku a asociaci. Teprve až kombinace různých pasáží textu se srovnáváním stává smysluplnou, v opačném případě by srovnávání textu a kontextu bylo čistě náhodné, a proto bez významu. Dokonalé čtení, které se může v praxi jako každý ideál ke svému cíli pouze přiblížit, spočívá v udržení celého textu v paměti tak, aby každá jeho jednotlivá pasáž vytvářela horizont porozumění jakékoliv jiné pasáže textu. Z vlastní zkušenosti ovšem víme, jak nesnadné je se při přerušení četby delšího textu znovu začít, což nás nakonec většinou vede k rozhodnutí začít od začátku, neboť to přečtené již vypadlo z paměti. Bez vzpomínky, a tím pádem i bez kontextu, by totiž četba v konečném důsledku znamenala konec porozumění.

Je zapotřebí se ještě pozastavit u pojmů, se kterými při své definici fikčních světů pracoval L. Doležel. Jedná se o pojmy implicitnost a mezery (nebo také prázdná místa). Jak jsme již uvedli dříve, čtenář čtením a následovným zpracováním fikčního textu rekonstruuje fikční svět, který byl vytvořen autorem. Jak se ovšem vypořádává čtenář s mezerami, kterých je literární text plný a jejichž účinek závisí na čtenářově interpretaci?³⁰ Wolfgang Iser, představitel Kostnické školy, podle Doležela v mezerách spatřoval zásadní prvky, které stimulují čtenářovu představivost. Údajně jsou to ty pasáže díla, jejichž popis je v textu vynechán a je na čtenáři, jakou podobu jim přisoudí. Text tak není jednoznačně ohraničený, ale stává se otevřenou výzvou ke komunikaci, jejíž součástí je i čtenář.³¹ Až prázdná místa umožňují účastnit se na spolurealizování a na ustanovení smyslu dění.³² Čtenářova představivost je pak tím nástrojem, který slouží při znovuvytvoření světa k zaplňování prázdných mezer, které text sám zanechal. Je zcela přirozené, že tyto mezery zaplňuje každý čtenář svým vlastním způsobem, na základě své vlastní životní zkušenosti.³³ Wolfgang Iser v knize *Jak se dělá teorie* přichází s tvrzením, že žádný příběh není možné vyprávět v jeho úplnosti, neboť text sám je rozdělen prázdnými místy a mezerami, jež bývají při aktu čtení čtenářem zaplněny. Mezery či strukturovaná prázdná místa podle Isera v textu fungují jako jakási osa, kolem které se celý vztah mezi textem a čtenářem otáčí. Prázdná

³⁰EA GLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. Praha: Triáda, 2005, s. 105-107

³¹CORBINEA U-HOFFMANOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008, s. 78

³²ISER, Wolfgang. *Jak se dělá teorie*. Praha: Karolinum, 2009, s. 47

³³DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003, s. 172

místa čtenáře stimulují k tomu, aby se v interpretacích stanovených textem pustil do procesu vytváření idejí a představ. Prázdná místa podle Isera čtenáři naznačují, že se mají různé části textu spojit a to i přesto, že to text sám neříká. Mezery jsou tedy základní složkou komunikace, jsou strukturami, které vyžadují proces určení, jenž může být uskutečněn jedině čtenářem.³⁴

Implicitnost je pak podle Doležela obecným rysem textů. Tvrdí, že ve všem řečeném nebo napsaném jsou implikovány nějaké nevyřčené významy. Část informace nemusí být v textu přímo explicitně řečena, nemusí být tvrzena, ale může být více méně navozena kontextovými, rétorickými, konotativními či jinými prostředky. Pro literaturu představuje implicitnost důležitou součást, neboť je faktorem její estetické účinnosti.³⁵

³⁴ISER, Wolfgang. *Jak se dělá teorie*. Praha: Karolinum, 2009, s. 79-85

³⁵DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003, s. 173

3 Historický kontext

*Aniž bývá ctěn lidskýma rukama, jako by něčeho potřeboval, poněvadž on dává všechněm život i dýchání i všechno. A učinil z jedné krve všechno lidské pokolení, aby přebývalo na tváři vsí země, vyměřiv jim uložené časy a cíle přebývání jejich.*³⁶

Hromadné vyvražďování je staré jako lidstvo samo. Vydáme-li se napříč dějinami, téměř vždy se z historických pramenů té doby dovíme o nespočetném množství masakrů, které byly vykonány. Příčinou bývaly náboženské, územní nebo politické důvody. Vyvražďování probíhalo na všech kontinentech Země, ušetřen nebyl nikdo, ať bychom mluvili o prodávání černochů v době kolonizace světa do otroctví, o zmasakrování více než milionu tureckých Arménů na začátku 20. století, o obětech v Sovětském svazu, které byly zabíjeny v rámci marxistické ideologie, o hrůzách, které byly páčány v maoistické Číně, v Jugoslávii, ve Rwandě nebo také v neposlední řadě o všech těch lidech, kteří padli za obětí Hitlerovi při jeho cestě za „úspěchem“.³⁷ Při porovnání s ostatními uskutečněnými genocidami však ta, jež byla vykonána na Židech, nemá obdoby, a to proto, že šlo o promyšlený čin vykonaný vyspělým německým státem, jenž všechny své dostupné síly směřoval na židovský národ, který měl být zlikvidován. Němci a Židé přitom k sobě měli poměrně blízko. Oba dva národy chovaly úctu ke vzdělání a k práci, důležitou roli pro ně hrála rodina, zároveň je spojovalo zřetelné nadání pro abstraktní a teoretické myšlení. Jak Němci, tak i Židé měli ve svých řadách mimořádně hudebně nadané jedince, oba dva národy byly ostatními považovány za absolutně nepostradatelné na jedné straně, na druhé straně o nich smýšlely jako o agresivních národech vyvolávajících problémy.³⁸

Naším cílem v této kapitole bude snaha odpovědět si na logickou otázku „proč“. Proč museli Židé umírat následkem vyčerpání, plnění nesmyslných a naprosto zbytečných úkolů, když Německo samotné v té době trpělo nedostatkem pracovních sil? Proč Hitler a nacisté tak úpěnlivě bojovali proti ničivé moci židovského obyvatelstva, když bylo hromadné vyvražďování důkazem o jejich naprosté bezmocnosti?³⁹

³⁶Skutky In: *Biblií svatá aneb všechna svatá písmena Starého i Nového zákona*. Praha: Cíl, 1949, 17:25,26

³⁷WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 25

³⁸Tamtéž, s. 29

³⁹Tamtéž, s. 14

Proč vůbec došlo ke genocidě páchané právě na Židech a co bylo tou onou příčinou, která vedla k vyvraždění šesti milionů evropských Židů.

Tuto kapitolu rozdělíme na dvě části. V první části budeme sledovat vývoj a proměny negativního postoje k židovstvu, a to do období 1. světové války, v druhé části pak budeme naši pozornost směřovat k postavě Adolfa Hitlera, který myšlenku vyhladit židovský národ dovedl až do pomyslného vítězného konce.

3.1 Antisemitismus

Židé věřili, že právě oni jsou tím vyvoleným národem, který si Bůh vybral a kterému se také zjevil na hoře Sinaj, aby deseti příkázáními dodržoval mravní zákon. Domnívali se, že jim byl svěřen jiný úkol, než jen dobývat území, jak to dělaly jiné národy. Židé měli šířit boží pravdu, která hlásala, že byl člověk stvořen k obrazu svého Tvůrce a také že je každý jeden lidský život posvátný.⁴⁰ Judaismus se stal náboženstvím i životním stylem, Tóra pak způsobem života.⁴¹

Momentem, který sehrál v dějinách antisemitismu významnou roli, bylo zrození křesťanství v 1. století našeho letopočtu, coby učení, jež má svůj původ v židovství. Důležité je si uvědomit, že se křesťanství zrodilo z toho, že jej Židé odmítli. Sebeidentita křesťanů se zakládala právě na odcizení Židů. Přítomnost Židů v křesťanském světě tedy nebyla náhodná ani nepředstavovala okrajové postavení, byla stránkou křesťanské identity.⁴² Skrze židovství se plně projevila křesťanská víra.⁴³

Právě křesťanství se ukázalo být později tím, co mělo na následný osud židovského obyvatelstva neblahý vliv. Židé byli po vládě císaře Konstantina Velikého, který ve 4. století vydal Edikt milánský, jímž přiznal křesťanství status svobodného náboženství, odsouzeni žít v diaspoře.⁴⁴ Tímto začalo období staletého útlaku, které se střídalo s obdobnými relativního klidu, období, které vrcholilo Hitlerovým plánem na vyvraždění židovského národa a skončilo založením samostatného židovského státu.

Antijudaismus byl ve společnosti přítomen vždy, ať už byl kulturní, rasový či

⁴⁰WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 32-33

⁴¹BRUMLÍK, Micha. *Judaimus*. Praha: Garda, 2012, s. 20

⁴²BAUMAN, Zygmund. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 75

⁴³BRUMLÍK, Micha. *Judaimus*. Praha: Garda, 2012, s. 23

⁴⁴WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 34

ekonomický, umírněný nebo radikální.⁴⁵ Současně s tím se v dějinách lidstva proměňoval i jeho charakter, a to tak, že začaly postupně převažovat sociální motivy nad náboženskou záští. Židé ve společnosti většinou zaujímali vyšší postavení; byli makléři, půjčovatelé peněz nebo lichváři.⁴⁶

Během všech historických období lidstva bylo na Židy nahlíženo jako na zrádce, zbabělce a vrahy Boží, kteří zavinili smrt jejich spasitele, Ježíše Krista. Od první křížové výpravy v roce 1096 byli jako bezvěrci a vrahové Krista také cíleně vyvražďováni. Židé byli během celého středověku obviňováni z rituálních vražd, z šíření dýmějového moru nebo z otravování studen.⁴⁷ Lidé jim připisovali veškeré zlo.⁴⁸ V každém století bychom tak mohli najít důkazy o pogromech vykonávaných na židovském obyvatelstvu.

Termín *antisemitismus* byl poprvé zaveden roku 1876 radikálním německým novinářem Wilhelmem Marrerem.⁴⁹ Termín se rychle rozšířil mezi zastánce boje proti údajné židovské moci. Tento pojem naznačoval rozchod novodobé nenávisti s tradičními formami protizidovské nevráživosti a pronásledování. Zároveň také zastíral, kdo byl tím nenáviděným.⁵⁰ Téhož roku vydal W. Maar pamflet, ve kterém tvrdil, že bylo Německo ovládnuté židovstvem, neboť tisk a burza v té době již byly. Další zanícený propagandista Theodor Fritsch sepsal *Příručku o židovské otázce*, která byla pro Adolfa Hitlera v jeho mladistvém věku inspirací. V roce 1893 tentýž autor sepsal „*Deset přikázání antisemity*“ a získal tak na oblíbenosti u německých nacistů. Ještě vlivnějším se však stal germanofil Houston Stewart Chamberlain, který v roce 1899 sepsal knihu s názvem *Základy devatenáctého století* a jenž měl v roce 1923 Hitlera přivítat jako budoucího spasitele Německa.

Zásadní význam pro moderní židovské dějiny a současně i tím, co ovlivnilo jejich další vývoj, byly události, které se staly v roce 1917.⁵¹ Tou první z nich byla bolševická revoluce v Rusku, která měla pro tamější židovské obyvatelstvo fatální důsledky. V letech 1918 a 1921 zde došlo k největším pogromům v dosavadní historii židovstva.

⁴⁵BAUMAN, Zygmund. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 68

⁴⁶LAQUEUR, Walter. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007, 32

⁴⁷WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 36

⁴⁸KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem: Doplněk a Vakát, 2011, s. 36

⁴⁹Tamtéž, s. 40

⁵⁰KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem: Doplněk a Vakát, 2011, s. 43

⁵¹WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 42

Zavražděno bylo tehdy celkem 100 000 Židů z Ruska a Ukrajiny.⁵² Téměř současně s výhrou bolševismu v Rusku přijala britská vláda 2. listopadu 1917 Balfourovu deklaraci - rozhodnutí o tom, že britská vláda veřejně podporuje vznik samostatného židovského státu. Toto oznámení přišlo v tentýž okamžik, kdy britské jednotky porazily Turky, a dobyly Palestinu.⁵³

První světová válka měla za důsledek rozpad množství, do té doby existujících, států, jako byla osmanská, ruská, rakousko-uherská a německá říše, a současně podnítila vznik států nových, jakými bylo Polsko, Československo, Jugoslávie, Rumunsko, Maďarsko a Baltské státy, anebo docházelo k jejich znovuoobjevení. V mnoha z těchto států žily málo početné náboženské skupiny, včetně těch velkých židovských populací. Ve všech těchto znovuoobjevených národech se zrodilo etnické vlastenectví, s tím souvisela stále menší tolerance k židovské populaci. Velká hospodářská krize 30. let 20. století už jen přispěla ke stále se stupňujícímu nacionalistickému a antisemitskému ovzduší, v rámci kterého mělo být veškeré židovstvo zcela vyloučeno z obchodního života.⁵⁴ Tehdejší slabá odezva židovského obyvatelstva byla jen důkazem o jejich neschopnosti jednat jako jednotná politicky organizovaná skupina, jež by hájila své společné zájmy. Přidáme-li k tomu ještě pomalé rozhodování ze strany Británie, která se v té době soustředila na chod svého vlastního impéria, ocitali se Židé ve skutečně bezmocné situaci, která se po roce 1939 ještě více zhoršovala a jejíž konečné řešení inicioval budoucí říšský kancléř Adolf Hitler.⁵⁵

3.2 Adolf Hitler – nacionalista, rasista, antisemita

Jednou z příčin, jež vedly téměř k úplnému vyhlazení židovského národa, byla prohraná světová válka, do které Německo vstupovalo se značným sebevědomím. Namísto toho uštedřila prohraná válka Německu pořádnou ránu.⁵⁶ Současně s sebou prohraná válka přinesla i ponížení, které Německo utrpělo následkem přijetí Versailleské smlouvy.⁵⁷ Hitler tehdy došel k jednoznačnému názoru, že příčinou prohrané války byla nedůsledná snaha tehdejší státní moci o zachování rasových

⁵²WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 43

⁵³Tamtéž, s. 43

⁵⁴Tamtéž, s. 45

⁵⁵Tamtéž, s. 47

⁵⁶HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 16

⁵⁷WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 16

základů německého národa.⁵⁸

Válka ovšem měla i druhý účinek. Německo bylo do té doby, co se týče dodržování zákonů, vzorovou zemí. Občanské násilí bylo v Německu něčím naprosto nemyslitelným. Samozřejmě i zde byl antisemitismus přítomen, k násilným útokům proti Židům však nedocházelo. To se s válkou změnilo, svět byl přivyklý násilí, v Německu se k tomu navíc přidal i pocit zoufalství. V tomto prostředí se pak vynořila postava Adolfa Hitlera.

Hitlerovy názory na židovstvo byly ve 20. letech 20. století do značné míry utvářeny a ovlivňovány duchovním otcem nacismu, katolickým novinářem Ditrichem Eckhartem. Eckhartův pohled na svět coby nikdy nekončící svár mezi silami světla a temnoty, kam si dosazoval Árijce a Židy, na Hitlera hluboce zapůsobil. Hitler v Eckhartovi viděl učitele a proroka, který se zaslouží o národní socialismus. Od něj také přejal myšlenku, že hlavní problém lidstva spočívá v židovské otázce, z níž pramení všechny další problémy.⁵⁹

Těch příčin, které vedly k holokaustu, bylo hned několik a všechny měly stejně důležitý význam. Svou roli jistě sehrálo prostředí, z něhož Adolf Hitler pocházel, prohraná válka a stav německé společnosti, které umožnily Hitlerovi dostat se k moci, německý prezident Hindenburg, který v roce 1933 jmenoval Hitlera říšským kancléřem, průmyslová vyspělost Německa, která přispěla k vybudování moderní armády, rovněž také váleční představitelé zahraniční politiky, kteří nedokázali Hitlera v jeho cestě za konečným řešením židovské otázky včas zastavit, samotná problematická historie židovského národa, tehdejší státní byrokracie, bez níž by Eichmann masové vyvraždění jen stěží úspěšně zorganizoval a uskutečnil, železnice, bez které by přesuny takového množství Židů do koncentračních táborů byly jen obtížně proveditelné, a v neposlední řadě pak také teorie, která se stala pro Hitlera inspirací při tvorbě jeho vlastního světonázoru.⁶⁰

Otázkou však zůstává, co bylo cílem genocidy a zdali měla tato masová vražda nějaký účel. Nabízejí se dvě možnosti nazírání na tuto skutečnost. Buď se Hitler pro vyhlazení židovské populace rozhodl bezúčelně a pak byla tato masová vražda

⁵⁸HÁJEK, Jirí. *Hitlerův Mein Kampf*. Liberec: Dialog, 1993, s. 146

⁵⁹WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 156

⁶⁰HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 31

cílem samotným, nebo mělo být vyvraždění Židů prostředkem k dosažení jiného cíle. V tom případě by tedy existoval motiv, jímž měl v úmyslu Hitler genocidou naplnit.

Jaký však byl motiv pro uskutečnění tohoto jen stěží uvěřitelného záměru, jehož výsledkem bylo vyvraždění takového množství evropských Židů? Odpovědi na tuto otázku je třeba hledat v Hitlerových myšlenkách. Jelikož byl Hitler prvotním hybatelem, musel být tím, kdo se pro určitý motiv rozhodl, motiv tím pádem také musel v jeho mysli existovat.⁶¹ Každý jedinec, který se na genocidě židovského národa bezprostředně podílel, tak činil z nějakého důvodu, měl svůj vlastní motiv. Pro jednoho byl motiv tohoto skutku neznámý, druzí tak mohli činit z důvodu vlastního obohacení. Jednotlivé motivy se tak navzájem lišily. Mohli bychom rozlišovat mezi těmi, kteří tak jednali z vlastního přesvědčení, kteří znali skutečný motiv genocidy a její zdůvodnění a mezi těmi, kteří jenom plnili rozkazy.⁶² Na organizaci hromadného vyvraždění židovského národa se však nepodíleli jen přímí vykonavatelé, ale i desítky tisíc Němců, kteří přesto fyzicky nikoho nezabili, od lékařů, přes právníky, udavače, účetní, úředníky a zaměstnance železnice, bez nichž by transporty vlaků do koncentračních táborů nikdy včas nedorazily.⁶³

3. 2. 1 Hitler jako nacionalista

S Hitlerovým cílem vyhladit židovský národ úzce souvisel záměr získat pro německou říši nový životní prostor. Podle Hitlera se válka navrátila ke své prapůvodní formě, namísto války mezi národy nastalo období války o životní prostor.⁶⁴ Ve svých monologech Hitler napsal: „*Původně nebyla válka ničím jiným než bojem o místo k obživě. Dnes jde zase o přírodní bohatství. Podle vůle Stvořitele patří tomu, kdo si ho vybojuje. Stěhování národů začalo na Východě. Od nynějška však budou národy proudit ze Západu zpět na Východ. Odpovídá to principu přírody, aby se bojem prosadil výběr. Zákon přežití žádá neustálé zabíjení, aby mohlo žít to lepší.*“⁶⁵

3. 2. 2 Hitler jako rasista

Důležitým momentem, který značnou měrou přispěl ke genocidě spáchané na evropské židovské populaci, se stal Hitlerův zájem o evoluční teorie,

⁶¹HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 36,40

⁶²Tamtéž, s. 34

⁶³WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 256

⁶⁴HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 97

⁶⁵Tamtéž, s. 97

o niž se ve svých myšlenkových pochodech opíral. Hitler při svých úvahách o rasách vycházel z knihy Charlese Darwina *O původu člověka*.⁶⁶ Darwin v předmluvě své knihy napsal: „*Cílem této práce je zvážit, zda také člověk stejně jako ostatní živočišné druhy, pochází z nějakého dříve existujícího živočicha, dále pak zjistit, jakým způsobem se člověk vyvíjel, a konečně stanovit povahu rozdílů mezi takzvanými lidskými rasami.*“⁶⁷ Hitler na základě četby došel k názoru, že se na tvorbě světa podílela jakási vyšší síla, kterou nazýval Prozřetelností. Podle něj byl svět stvořen prostřednictvím vývoje, který se řídil zákony, jež si Stvořitel pro tento záměr předepsal. V přírodě se tedy podle Hitlera uplatňoval princip vzniku druhů přeměnou druhů již existujících, zároveň zde fungovala i osobnost Stvořitele. Evoluce byla z tohoto pohledu produktem Stvořitele, nikoli jeho soupeřem.⁶⁸

Hitler souběžně s tím přejal i další Darwinův názor, který obsahuje tvrzení, že je vznik a vývoj druhů výsledkem boje o přežití, v němž vítězí ten nejsilnější, který má pak právo podle těchto přírodních zákonů, zotročit si ke svým účelům všechny ty méněcenné lidské rasy.⁶⁹ Tato skutečnost údajně tvoří řád světa.⁷⁰ Darwin ve své knize mluvil o rychlém rozmnožení lidstva, což samozřejmě vedlo k nutnosti boje o vlastní přežití a tím i k přírodnímu výběru. Člověk byl údajně tím hybatelem, který podnítil vznik značného množství ras, které se mezi sebou navzájem odlišovaly, což vedlo ze strany přírodovědců k jejich označování jako odlišných druhů. Zde narážíme na problém, který s sebou přinesl následky fatálních rozměrů. Nejen že tu došlo ke sjednocení pojmů rasa a druh a k libovolnému přecházení mezi nimi, zároveň s sebou tato myšlenka přinesla možnost srovnávání mezi jednotlivými druhy a rasami, a tak mohlo docházet k odlišnému hodnocení vývojové úrovně lidí a národů a tím i k ospravedlnění boje mezi národy, jelikož se v jádru věci jednalo z evolučního hlediska jen o vydobytí si místa na zemi. Není nám neznámé, do jakých rozměrů byla tato myšlenka v rukách Hitlera rozvinuta. Vnitřní logika evoluční teorie navíc přímo navigovala k tomu, aby se vyšší rasy co nejvíce uzavřely samy do sebe, a tím pádem eliminovaly možnost zbrzdění jejich vývojové úrovně. Čím dříve tak údajně učinily, tím rychleji se staly kvalitním druhem, který byl v budoucnosti schopen uspět

⁶⁶HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 124

⁶⁷DARWIN, Charles. *O původu člověka*. Praha: Academia, 2006, s. 18

⁶⁸HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 116-117

⁶⁹HÁJEK, Jiří. *Hitlerův Mein Kampf*. Liberec: Dialog, 1993, s. 148

⁷⁰HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 116-117

s ostatními rasami v souboji o přežití.⁷¹

Této myšlenky se Hitler držel jako opěrného bodu pro své vlastní vysvětlení škodlivosti míšení vyšších a nižších ras a stejně tak i ke zdůvodnění své teorie o nadřazenosti některých lidských ras a etnických skupin a naopak nenávisti k rasám jiným. Lidstvo se podle něj skládalo z několika odlišných ras a druhů, které mezi sebou soupeřily jako celá příroda o své místo na Zemi.⁷² V knize *Mein Kampf* mluvil o škodlivosti míšení mezi jedinci odlišných ras a to z toho důvodu, že by jejich potomek nedosáhl takových kvalit jako potomek vyšší rasy a v boji o přežití s jedinci nesmíšenými, tak byl odsouzen k nezdaru. V boji o přežití dle evoluční teorie totiž vítězí vždy ten nejsilnější. Míšení vyšší rasy s nižší bylo pro Hitlera protirevoluční a zcela proti přírodě. Pokládal to za zločin, neboť tak docházelo k záměrnému snižování dosaženého stupně vývoje. Pro lidstvo představovalo křížení ras v jejich vývoji krok nazpět, snižovalo celkovou rasovou úroveň, což bylo v rozporu s přirozeným řádem přírody a vedlo podle Hitlera k zániku role člověka na Zemi. Proto volal po nutnosti zastavení tohoto dění.⁷³ Splnit tento nelehký úkol samozřejmě náleželo germánských státům. *“Kdo si nepřejde, by se svět ubíral k tomuto stavu, musí si osvojit názor, že je úkolem především germánských států postarat se o to, aby zásadně nedocházelo k další bastardaci.”*⁷⁴

Rasová otázka byla pro Hitlera skutečně enormně důležitá. Ve své knize na toto téma napsal: *„Pouze v krvi spočívá zdůvodnění síla či slabosti člověka. Národy, které nerozpoznají a nedbají významu jejich rasového základu, jsou rovni lidem, kteří se snaží mopslíka naučit vlastnostem divokého psa, aniž by pochopili, že jak rychlost divokého psa, tak i učení pudla nejsou naučitelné, nýbrž v rase spočívající vlastnosti. Národy, které se zřeknou své rasové čistoty, se tím zřikají i jednoty svého ducha ve všech svých projevech. [...] Bez jasného rozeznání rasových problémů, a tím i židovské otázky, nikdy nenastane opětovný rozmach německého národa. Rasová otázka je klíčen nejenom ke světové historii, nýbrž i ke všeobecné lidské kultuře jako takové.”*⁷⁵ Lidé, kteří se připravovali o zážitky spojenými s rasovými zákony tím, že jimi pohrdali a neuznávali jejich důležitost, tak údajně bránili vítězství

⁷¹HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 129

⁷²Tamtéž, s. 146

⁷³Tamtéž, s. 135,137,139

⁷⁴HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 294

⁷⁵Tamtéž, s. 247

lepší, vyšší rasy a tím i lidskému pokroku.

Hitler neuplatňoval rasovou otázku jen v postoji ke světovým dějinám, důležitost podle něj hrála i v lidské kultuře. Veškeré umění, které na naší Zemi obdivujeme, bylo podle Hitlera výtvozem několika málo národů a jen jedné rasy, samozřejmě té vyšší. Pokud však docházelo mezi vyšší a nižší rasou k míšení, výsledkem byla devastace a úplná likvidace kultury jako takové. Hitler se domníval a ve své knize také napsal: „*Všechny velké kultury minulosti zanikly jenom proto, že původní tvůrčí rasa odumřela na otravu krve.*“⁷⁶ Veškerá kultura podle Hitlera závisela na činnosti lidí, klíčem k jejímu zachování tedy muselo být zachování člověka, který je jejím tvůrce. Lidská kultura byla podle něj výsledkem činnosti té nejvyspělejší, nejdokonalejší rasy, na jejím přežití proto přímo závislá.⁷⁷ Poněvadž tedy byla národní kultura projevem národní zvláštnosti, zájmem každého národa mělo být věnování pozornosti jen vlastní existenci, neboť ta přímo vycházela z jedinečnosti jeho krve. Krev národa představovala to nejhodnotnější, co jednotlivé národy měly.⁷⁸ Pro lidstvo jako celek byl nejdůležitější právě ten stát, v němž žil ten nejvyspělejší národ. Tento stát byl totiž nositelem té nejvyspělejší kultury.⁷⁹ Hitler z tohoto hlediska národy také dělil podle stupně jejich kulturnosti do tří skupin. Do první skupiny patřily národy, které kulturu vytvářely, tzv. kulturu tvořící, do druhé skupiny patřily národy, jež tuto kulturu přejímaly a třetí skupinu tvořily národy, které podle Hitlera kulturu ničily. Na základě těchto všech myšlenek, které jsme tu uvedli, Hitler došel k jednoznačnému závěru. Tou jedinou dobrou, kulturotvornou rasou byla podle něj rasa Árijská, od níž současně odvíjel své vysvětlení kulturních a světových dějin. Jelikož byla tou nejvyspělejší rasou právě rasa Árijská, nejdůležitější potřebou lidstva samotného bylo samozřejmě, aby přežil právě Árijec.⁸⁰ Stát Árijců měl z tohoto důvodu mezi ostatními státy navíc vyšší poslání, neboť byl prostředkem k udržení doposud získané nejvyšší kulturní úrovně lidstva. Jelikož měl tedy německý stát, na rozdíl od ostatních států, sloužit vyšší myšlence, došel Hitler k přesvědčení, že právem německého národa bylo ovládnout celý svět a podřít si tak ostatní níže postavené národy se záměrem začlenit je do služeb vyšší kultury a vyššího lidství. Každý, kdo se proto z nějakého důvodu pokoušel ohrozit

⁷⁶HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 209

⁷⁷HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 140

⁷⁸Tamtéž, s. 159

⁷⁹Tamtéž, s. 208

⁸⁰Tamtéž, s. 144

existenci árijského rasy, a tím i německého státu, páchal ten největší zločin.⁸¹

V Darwinově evoluční teorii se souběžně s tím setkáme ještě s jedním důležitým momentem, a to s kladením důrazu na snížení hodnoty jedinečnosti lidského života. Život jednotlivce se tu z hlediska evoluční teorie jevil jen pouhou mezihrou ve srovnání s existencí druhu jako celku.⁸² Ve svých monologích Hitler v návaznosti na to napsal: „*Chci-li věřit nějakému božskému přikázání, pak to může být jen jedno jediné: zachování druhu. Není správné příliš podceňovat život jednotlivce: kdyby byl jeho život tak veledůležitý, nezahynul by.*“⁸³ Aby jeho představy o vzniku a vývoji druhů získaly na důležitosti, poukazoval Hitler ve svých veřejných názorech na škodlivost židovského smýšlení. „*K nám přišli Židé a ti přinesli bestiální myšlenku, že život pokračuje na onom světě. Zmarnit život na tomto světě je dovoleno, protože na onom světě pokračuje, zatímco ve skutečnosti přestává člověk existovat v okamžiku, kdy ztratí svou pozemskou formu.*“⁸⁴ Z Hitlerova pohledu byl člověk jen dalším z mnoha živočišných druhů žijících na zemi, nijak zvlášť výjimečný. Výhodou mu byly jeho schopnosti, díky nimž představoval dosavadní vývojový vrchol. I pro člověka však platily přírodní zákony. Podle Hitlera bylo tedy oproti židovskému pohledu na tuto skutečnost zcela nemyslitelné promarnit život, který nám byl zde na zemi k žití dán. Od všech lidí na základě této myšlenky proto požadoval, aby své životy zasvětili činností, jež by sloužily ku prospěchu státu. Lidé tak měli usilovat o zachování svého druhu, v tom jediném spočíval lidský život, neboť zachování svého druhu bylo podle evoluční teorie tím nejvyšším cílem bytí.⁸⁵

Klíčovou rolí, která vedla k holokaustu, bylo také Hitlerovo chápání státu. Stát vnímal jako organizaci fyzicky a duševně stejnorodých bytostí, kterým má být jeho prostřednictvím umožněno zachování jejich druhu.⁸⁶ Z tohoto úryvku vyplývá, že primárním cílem každého státu bylo zachování svého národa, rasy či druhu. Rovněž ale mohly existovat národy, které ač své vlastní území neměly, přesto byly státem a plnily svou základní funkci, jíž je národní sebezáchova.⁸⁷ S tímto Hitlerovým názorem souvisela i jeho myšlenka práva na expanzi. Pokud totiž nebylo možno zajistit obživu

⁸¹HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 208

⁸²HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 116-117

⁸³Tamtéž, s. 117

⁸⁴Tamtéž, s. 118

⁸⁵Tamtéž, s. 120

⁸⁶HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 110

⁸⁷HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 180

národa na stávajícím území, stalo se to v rámci sebezáchovy impulsem pro získávání území nového.⁸⁸

Mluvíme-li o Hitlerovi jako o rasistovi, je třeba se na cestě hledání příčin vedoucích ke genocidě židovstva ještě zastavit u toho, jakým způsobem vnímal pojem rasa a druh. Pro Hitlera bylo nejvyšším cílem samotné lidské existence zachování určitého druhu, hodnotu lidského druhu stavěl nad národ samotný.⁸⁹ Stát byl podle něj prostředkem k zachování rasy.⁹⁰ Jestliže byl ovšem podle Hitlera nějaký národ v boji o svá lidská práva poražen, nebylo mu dle osudu umožněno setrvat na tomto světě a došlo k jeho pozemskému zániku. Hitler tvrdil, že národ, který nebyl schopen bojovat za svou existenci, byl zákonitě odsouzen ke své záhubě, jelikož tu svět není pro zbabělé národy.⁹¹

Hitlerův názor na rasu a národ se během jeho myšlenkového vývoje spojily v jedno. Snadno si to doložíme na jeho úryvku, ve kterém mluvil o škodlivosti křížení mezi rasami. „*Jelikož národní pospolitost, lépe řečeno rasa, nespočívá v jazyku, nýbrž v krvi, dalo by se mluvit o germanizaci teprve tehdy, kdyby se podařilo tímto procesem přeměnit krev poražených. To je ovšem nemožné. Ledaže by se tak stalo prostřednictvím smíšení krve, což by však znamenalo pokles úrovně vyšší rasy. Konečným výsledkem takového procesu by bylo zničení právě těch vlastností, jež dobovatelskému národu dopomohly k vítězství. V důsledku páření s nižší rasou by vymizely zejména kulturní síly, a to i kdyby vzniklý směšný produkt tisíckrát hovořil jazykem dříve vyšší rasy. Bude docházet ještě nějakou dobu k zápasu mezi různými druhy myšlení a může se stát, že stále hlouběji klesající národ vytvoří z posledních sil překvapující kulturní hodnoty. Avšak jsou to jen jednotlivé prvky, přináležející vyšší rase, nebo také bastardi, u nichž v prvním křížení ještě převládá lepší krev a dokáže se prosadit; nikdy však konečné produkty míšení. Zde se bude vždy projevat kulturně zpětná tendence.*“⁹² Hitlerovi tedy nečinilo absolutně žádné obtíže ztotožňovat rasu a národnost a plynule mezi nimi přecházet. Když se tedy někdy v minulosti nebo budoucnosti odvolával na zájmy rasy, znamenalo to pro něho to samé, jako kdyby měl na mysli národní zájmy. Časem se ukáže, jak důležitý měl mít tento Hitlerův názor v dějinách lidstva význam.

⁸⁸HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 196

⁸⁹HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 74

⁹⁰HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 98

⁹¹HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 74

⁹²Tamtéž, s. 103

3. 2. 3 Hitler jako antisemita

Cíl této kapitoly spočívá v hledání příčin, které vedly ke genocidě židovského národa. Pro ilustraci Hitlera coby antisemity nám poslouží jeden z jeho časných projevů, který pronesl v roce 1920 na shromáždění NSDAP. V něm můžeme najít vysvětlení toho, proč byli národní socialisté antisemité. *„Především manuálně pracující příslušníci našeho národa neustále vysvětlují: Ano, s vaším programem bychom byli zcela a plně srozuměni, ale nechápeme, že jste naprostí nepřátelé Židů. Neexistují snad darebáci i mezi křesťany? Neexistují snad i mezi křesťany šmelináři, lichváři a vykořisťovatelé. K tomu my, národní socialisté, pouze prohlašujeme: Bojujeme proti každému velkokapitálu, ať je německý nebo židovský, nespočívá-li v tvůrčí práci, ale v principu útoku, v bezpracném a snadném příjmu. Proti Židům bojujeme nejen jako proti výhradním nositelům tohoto kapitálu, nýbrž jako proti záměrným zastáncům svého boje. Proti Židům bojujeme hlavně kvůli jejich rase a kvůli jejich působení jako rozvratného faktoru v celém našem národním životě.“*⁹³

Hitlerův pohled na židovskou populaci úzce souvisel s jeho názorem na marxismus a socialistické hnutí té doby. Marxismus pro něj představoval záležitost židovské rasy, navíc reprezentoval největšího nepřítele rasy árijské.⁹⁴ Marxismus i židovství pro něj byly jen dvě strany téže mince. Jelikož se Karl Marx narodil do židovské rodiny, myšlenky, jejichž byl autorem a které vedly ke vzniku mezinárodního marxistického hnutí, pro Hitlera znamenaly jen snahu ze strany židovstva o zachování jejich existence. K tomu se ještě přidal těžko popíratelný fakt, že se komunisté o ovládnutí celého světa v té době skutečně pokoušeli, a tak Hitler došel k názoru, že jsou všechna tehdejší sociální hnutí politickým nástrojem židovského obyvatelstva k ovládnutí světa.⁹⁵

Této své myšlence napomohl Hitler na svět známým antisemitským podvrhem s názvem *Protokoly sionských mudrců*. Jednalo se o produkt carské ochranky, která jej nechala vyrobit jako nástroj sloužící k ospravedlnění židovských pogromů konajících se v carském Rusku.⁹⁶ Cílem židovstva bylo podle tohoto dokumentu svržení všech doposud existujících trůnů, institucí a náboženství. Rovněž mělo ze strany Židů dojít ke zničení všech států, na jejichž troskách měla být vybudována světová židovská

⁹³HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 90

⁹⁴Tamtéž, s. 91

⁹⁵Tamtéž, s- 348-349

⁹⁶HÁJEK, Jiri. *Hitlerův Mein Kampf*. Liberec: Dialog, 1993, s. 150

říše.⁹⁷

Hitlerovo přesvědčení o tomto nebezpečnosti hrozící všem národům ze strany židovského národa promítal do všech svých názorů na ně. V roce 1923 se v rozhovoru s Georgem Sylvestrem Viereckem o Židech tvrdil, že jsou destruktivním prvkem od přírody, a to proto, že nejsou schopni vést svůj vlastní stát a národní existenci. Podle Hitlera bylo třeba Židy zbavit práv. Na otázku, co dělat s těmi, kteří se narodili v Německu, pak Hitler odpověděl takto: *„Narození není samo o sobě dostatečnou kvalifikací pro občanství. Občanství závisí na jasném uznání povinností, které jsou obsaženy v právech občanství. Židé nejsou Němci. Jsou národem v našem středu a jako takoví se projevují.“* A dále pokračoval: *„Skutečnost, že je nějaký člověk slušný, není důvod, proč bychom ho neměli odstranit. Naše ruční granáty nerozlišují mezi slušným Angličanem a ostatními. Slušní Židé pochopí, že je pro nás nezbytné chránit integritu naší rasy.“*⁹⁸ Největší problém Hitler však spatřoval v rozdílech mezi Árijcem a Židem. Svůj německý národ přirovnával k souchotináři, který si není vědom toho, že se blíží ke své vlastní zkáze. Smíšená rasa byla pro Hitlera mrtvým, bezcenným produktem. Tvrdil, že je nutně zapotřebí určité nápravy, neváhal použít slova jako silný lék či dokonce amputaci. *„Přejeme si očistit se od Židů ne proto, že jsou židé, ale proto, že jsou rušivým vlivem. Přejeme si vyhradit občanství a hlas v radě našeho národa pouze pro ty, kdo jsou čistě Německé krve. Náš slogan je „Německo Němcům“. Cizinci, ať už Židé či nikoliv, budou smět žít v Německu pouze trpěni.“*⁹⁹

Dostáváme se k mezním okamžikům, které měly zásadní vliv na budoucnost židovského národa. Jak jsme již zmínili, důležitou roli v tom sehrála Hitlerova mysl. Hitler své obrácení se k antisemitismu popsal v knize *Mein Kampf* takto: *„Je pro mne dnes těžké, ne-li nemožné říci, kdy mi slovo „Žid“ dalo popud ke zvláštnímu zamyšlení. Z otcovského domu si vůbec nepamatuji, že bych kdy za otcova života toto slovo slyšel. Domnívám se, že by starý pán spatřoval už ve zvláštním zdůrazňování tohoto označení nějakou kulturní zaostalost. Dospěl za svého života k více méně k světoobčanským názorům, které se i při nejpřísnějším národním smýšlení nejen udržely, ale ovlivnily i mě. Také ve škole jsem nenalezl žádný podnět ke změně převzatého obrazu.(...)Teprve ve čtrnácti či patnácti letech jsem častěji narazil na slovo Žid, částečně v souvislosti*

⁹⁷LAQUEUR, Walter. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007, 92-93

⁹⁸HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 94

⁹⁹Tamtéž, s. 94-95

s politickými rozhovory. Pociťoval jsem vůči tomuto slovu lehkou nechut' a nemohl jsem se ubránit nepříjemnému pocitu, který se mě zmocňoval, když šlo o náboženské hašteření. Tu otázku jsem tenkrát nijak jinak nevnímal. V Linci bylo jen velmi málo Židů. Během staletí se jejich zevnějšek poevropštil a zlidštil; ano dokonce jsem je považoval za Němce. Nesmyslnost této domněnky mi nebyla jasná, protože jediný rozlišovací znak jsem spatřoval v cizím náboženství. Jak jsem se domníval, byli právě za o pronásledování, a proto můj nesouhlas s nepřívětivými výroky o nich přerostl téměř v odpor. O tom, že existují programoví protivníci Židů, jsem neměl vůbec potuchy. Pak jsem přišel do Vídně.¹⁰⁰ Narážíme zde na prohlášení, které stojí za všimnutí. Hitler zde tvrdí, že se zpočátku problematikou týkající se židovského obyvatelstva příliš nezabýval, že ve svém mládí nepovažoval protizidovské jednání za nic jiného než otázku náboženských sporů, že se jeho pohled na židovské obyvatelstvo změnil s jeho myšlenkovým vývojem. Tuto změnu měl mít na svědomí Hitlerův příchod do Vídně a jeho seznámení se s křesťansko-sociální stranou a jejím tehdejším představitelem a starostou Vídně Karlem Luegerem.¹⁰¹ Právě skrze seznámení se s křesťansko-sociální stranou nastala u Hitlera změna jeho postoje k židovskému obyvatelstvu. On sám tento zápas popsal jako boj mezi rozumem a citem, jako racionální proces. Tvrdil, že příčinou jeho názorové proměny byl rozum, nikoli cit, ten prý ho od přijetí tohoto postoje k Židům naopak zrazoval. Jeho myšlenkový přerod a příchod do Vídně měly tedy za důsledek zcela nové vnímání Židů. Záměrně si začal všimnat židovského obyvatelstva a vidět je v úplně novém světle. Hitler dospěl k názoru, že v jejich případě nejde o Němce zvláštního významu, nýbrž zcela o samostatný národ. Vzhledem k jeho světónázoru pro něj byl národ to samé, co živočišná rasa, která bojuje o přežití. Hitler tedy začal na židovské obyvatelstvo nahlížet novým způsobem proto, že v nich spatřoval národní konkurenci německého obyvatelstva. Hitler se tak ve svém životě dostal do fáze, kdy si veškerá fakta spojená s židovským obyvatelstvem začal vysvětlovat svým vlastním způsobem. Židovské obyvatelstvo mu pasovalo do představy o existenci spikleneckého národa, který se snaží ohrozit německý národ. Během svého objevování „židovské otázky“ došel k poznání, že se Židé ocitají i ve vedení sociální demokracie. Zároveň došel k přesvědčení, že má židovské obyvatelstvo co dočinění

¹⁰⁰HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s.44

¹⁰¹HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 295

nejen se sociální demokracií, ale i s marxismem.¹⁰²

3. 2. 4 Hitlerův názor na Židy

V předchozích částech práce jsme se seznámili s Hitlerovými myšlenkovými pochody, které nám v tuto chvíli pomohou uvědomit si, jaký význam měly v konečném řešení židovské otázky. Hitlerův pohled na Židy úzce souvisel s jeho definicí státu. Hitler tvrdil, že je stát „*organizací fyzicky a duševně stejnorodých živých bytostí, která má umožňovat lepší udržení jejich druhu a dosažení cíle jejich bytí, předznamenáno Prozřetelností. To a nic jiného je účelem státu.*“¹⁰³ V následujícím úryvku si můžeme všimnout Hitlerovy představy o židovském národu. „*Národy, které se chtějí vloučit jako trubci mezi ostatní lidstvo, mohou vytvořit stát bez vlastního, určitým způsobem vymezeného prostoru. To se týká v první řadě národa, jehož parazitováním dnes trpí celé poctivé lidstvo: židovstva. Židovský stát nikdy nebyl prostorově ohraničen, byl univerzálně neomezen co do prostoru, avšak vymezen co do rasy. Proto také tvořil tento národ vždy stát ve státech. Patří k nejgeniálnějším trikům všech dob, nechat tento stát plout jako „náboženství“ a zajistit ho tolerancí, kterou árijec je vždy ochoten přiznat náboženskému vyznání. Neboť mojžíšské náboženství není ve skutečnosti ničím jiným, než učením o udržení a zachování židovské rasy. Obsahuje téměř všechny sociologické, politické a hospodářské vědní oblasti, které mohou připadat v úvahu.*“¹⁰⁴ Hitler tak o Židech tvrdil, že v jejich případě nejde o náboženství, ale v první řadě o jednu z lidských ras.¹⁰⁵ V Židech spatřoval národ, který tvořil stát uvnitř jiného státu, jenž neměl hranice svého životního prostoru pevně dané. V neposlední řadě pro něho Židé představovali parazitující národ a to proto, že v té době byli Židé samostatným národem, který ovšem neobýval své vlastní území. Podíváme-li se na to očima darwinisty, pro něhož národ znamená to samé co rasa, jejímž existenciálním záměrem je zachování svého druhu a vše ostatní, včetně náboženství, tu hraje sekundární roli, je nám jasné, kam až to muselo vést. Jestliže je v přírodě hlavním cílem každého druhu zachování svého národa, je zcela logické předpokládat, že se každá jednotlivá lidská rasa nějakým určitým způsobem organizuje, aby právě ona byla tou, jež bude zachována, čili že si i Židé, coby samostatná lidská rasa, vytvoří svou vlastní státní strukturu. Hitlerovo označení Židů coby parazitujícího

¹⁰²HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 299

¹⁰³HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 110

¹⁰⁴Tamtéž, s. 110

¹⁰⁵HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 322

národa je pak jen jiným úhlem pohledu na „stát ve státě“. ¹⁰⁶ Hitler poznamenal, že když už žije nějaký národ bez svého vlastního státního uspořádání na území jiných státních celků, je parazitem přímo od přirozenosti. ¹⁰⁷

Již dříve jsme zmínili Hitlerovu myšlenku existence jakési severské pracovité rasy. Podle této teorie mohly vyspělé státy utvářet pouze silné nordické rasy, které pocházely z nepříznivé severské oblasti. Podle Hitlera měla tyto předpoklady pouze árijská rasa, která měla přímo v krvi schopnost vytvářet vyspělé kulturní státy. Naprostým opakem árijské rasy se pro Hitlera stal židovský národ. Podle něj bylo židovské pojetí práce pouhým prostředkem k zachování vlastního já, židovský národ podle něj nebyl vyšlechtěn, neboť nebyl vystaven tvrdým severským podmínkám. Proč na ně takto pohlížel, nám může být jasné z otázky „*jak si vzhledem k budování státu stojí Žid?*“ Jednak je nám známo, že v té době žádný židovský stát neexistoval, z darwinistického úhlu pohledu vyplývá, že jde o zásadní nedostatek daného národa vytvořit si svůj vlastní stát. Hitler tak došel k přesvědčení o neschopnosti Židů vytvořit si vlastní stát, protože jinak by ho už zajisté měli. ¹⁰⁸

Hitlerův ideologický přístup k Židům si můžeme dobře uvědomit z jeho proslovu k příležitosti shromáždění NSDAP ze 13. srpna 1920. „*Žid nezná mravní hodnotu práce, hodnotu, která práci naplňuje kvůli práci samé jako společenská pracovní povinnost. Jen zisk, peníze, zlato, výdělek, moc, vláda nad národy. Proto také nikdy není státotvorný, nezachovává stát, ale je činitelem mravního rozkladu národů. Proto je sám bez vlasti, Ahasver, věčný Žid. Pojetí práce árijských ras je jiné. Princip pracovní povinnosti, zrozený z pudu sebezáchovy proti tvrdým přírodním silám, stupňující se k nejvyšší mravní práci, k pracovní povinnosti ve službě veřejnosti, jak ho lze spatřit zvláště v obětavosti německých úředníků a zaměstnanců, a u dělnictva, pokud se uchránilo od strašáka utkvělé mezinárodní židovské myšlenky.*“ ¹⁰⁹ V knize *Mein Kampf*, která vyšla o čtyři roky, se jeho názor na židovské obyvatelstvo nezměnil. Stále je největším protikladem Árije Žid. Hitler v *Mein Kampf* prohlašoval, že u žádného jiného národa se pud záchovy nevyvinul tak zřetelně jako u tohoto tzv. vyvoleného národa. Důkazem mu byla sama existence této rasy, neboť který národ byl v minulosti vystaven zkouškám síly charakteru a vnitřních schopností, a přesto

¹⁰⁶HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 322

¹⁰⁷Tamtéž, s. 326

¹⁰⁸Tamtéž, s. 325

¹⁰⁹Tamtéž, s. 325

z těchto katastrof lidstva vyšel jako tentýž. Podle Hitlera to bylo díky obrovské vůli k životu, vůli k zachování druhu.¹¹⁰ Žid podle něj oproti Árijcům neměl žádnou kulturotvornou sílu, jelikož idealismus, který je podmínkou pro opravdový vyšší vývoj člověka, u něj neexistoval. Z tohoto důvodu také neměl být nikdy schopen působit budovatelsky, nýbrž ničivě. *„Působení jeho existence se také podobá cizopasníkům, kde se vyskytne, tam dřív nebo později vymře hostitelský národ. A tak Židé vždy žili ve státech jiných národů, a vytvářeli tam svůj vlastní stát, který se snažili maskovat pod označením „Náboženský spolek“ tak dlouho, dokud vnější okolnosti zcela neodhalily jeho skutečný charakter.“*¹¹¹ Hitler v tomto výroku zmiňoval, že působení parazitujícího národa nakonec povede k úplnému zničení národa hostitelského. Zde se schovává podstatná část odpovědi na naši otázku po příčinách, které vedly k Hitlerovu antisemitismu a následně i k holocaustu. Jelikož neměl židovský národ, na rozdíl od ostatních národů, svůj vlastní stát, nemohl o své sebeprosazení a sebezáchovu usilovat obdobným způsobem jako ostatní národy, které k tomu navíc měly své vlastní státy. Židé jednoduše nedisponovali mocenskými prostředky, které měly ostatní národy díky svým územním státům. Jelikož tedy Židé neměli svou vlastní armádu, byli nuceni boj o svou sebezáchovu a prosazení uskutečňovat jiným způsobem, konkurenční národy museli přemáhat vnitrostátním nenásilným zápasem. Podle Hitlera se mohla židovská rasa vnitřně prosazovat jedině nenásilně, jako parazit. Neboť neměl židovský národ jinou možnost, jak se prosadit. Hitler chápal soužití německého národa s tím židovským jako nenásilný vnitřní boj o přežití mezi dvěma konkurenčními živočišnými druhy. Přidáme-li k tomuto všemu ještě Hitlerovu teorii o severské rase, která má schopnosti budovat vyspělé státy, ocitáme se v jádru Hitlerových výtek směrem k židovskému národu. Kdyby se totiž Židé dokázali vnitřním mocenským procesem prosadit, vedlo by to k odstranění té rasy, s níž v tomto boji o přežití soupeří. V Hitlerově slovníku znamenalo úspěšné sebeprosazení židovského národa to samé, co úspěšného prosazení parazita, kterému padne za oběť organismus, na jehož tělo zaútočil.¹¹²

12. dubna 1922 v Mnichově při shromáždění NSDAP Hitler ohledně této problematiky pronesl: *„Árijec pojímá práci jako základ k zachování národního společenství za sebe sama, Žid jako prostředek k vykořisťování jiných národů. Nikdy*

¹¹⁰HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 218

¹¹¹Tamtéž, s. 221

¹¹²HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 331

nepracuje jako produktivní pracovník bez valné vyhlídky na to stát se pánem. Pracuje neproduktivně jako ten, kdo užívá a požívá práci jiných lidí. A proto chápeme upřímnou větu, kterou kdysi vyslovil Mommsen: „Žid je činitelem rozkladu národů.“ To znamená: Ničí a musí ničit, protože mu zcela chybí pojem společné tvořivé práce. Nehraje potom žádnou roli, jestli je tento žid „slušný“ nebo není. Nese na sobě svůj povahový rys, který mu propůjčila příroda, a nemůže ho nikdy odložit. Žid je pro nás škodlivý. Zda to činí nevědomě či nevědomě, není naše věc. My však musíme vědomě pečovat o dobro našeho vlastního národa.“¹¹³

Hitler navíc vytýkal křesťansko-sociální straně povahu jejich antisemitismu, který byl čistě náboženský. Podle něj se ovšem zcela mýjel s pravou podstatou židovského problému. Křesťansko-sociální straně údajně uniklo, že jde na prvním místě o rasovou otázku. Vyřešení tohoto problému tak nemohlo spočívat v pokřtění židovského obyvatelstva, jak se domnívala křesťansko-sociální strana. Jak by se mohl jakýkoliv člověk tak rychle přizpůsobit změnám, kterým byl vystaven, když jsou vlastnosti, které každý jedinec má nebo teprve získá, otázkou dlouhodobého evolučního vývoje.¹¹⁴ Hitlerův antisemitismus byl na rozdíl od křesťansko-sociální strany zcela racionální a vědecký, související s jeho viděním světa, obzvláště pak s jeho teorií o vzniku států. Na shromáždění NSDAP ze srpna 1920 Hitler poznamenal: „*A toto pojetí nacionální nás neprodleně nutí vytvořit frontu proti opačnému pojetí, antisemitskému pojetí pojmu národ a především proti semitskému pojetí pojmu práce. „Jsme socialisté, pak musíme být bezpodmínečně antisemité (...) a čin pro nás zůstává pevně stanoven, znamená: odstranění Židů z našeho národa, ne proto, že jim nedopřejeme jejich existenci, blahopřejeme celému ostatnímu světu k jeho návštěvě, ale proto, že pro nás ještě tisíckrát výše stojí existence vlastního národa než existence nějaké cizí rasy. A proto jsme přesvědčeni, že tento vědecký antisemitismus, který jasně poznává strašné nebezpečí této rasy pro každý národ, může být pouze vůdčí ideou, aby však široká masa také stále emotivně cítila, aby Žida v první řadě poznávala jako člověka v každodenním životě, který se vždy a všude odlišuje – naši starosti musí být budít, provokovat, pobuřovat to instinktivní v našem národě proti židovstvu tak dlouho, dokud nedospěje k rozhodnutí připojit se k hnutí, které je připraveno vyvodit z toho*

¹¹³HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 332

¹¹⁴Tamtéž, s. 340

důsledky. ¹¹⁵

Hitler vzal svůj vědecký antisemitismus, jenž byl založený na darwinistickém pojetí světa, dále severskou teorií o původu schopností vedoucích k budování vyspělých států a tehdejší realitu o neexistenci samostatného židovského státu a aplikoval je na tehdejší podobu světa, speciálně pak na komunistické hnutí, které vzešlo z myšlenek Marxe, a boševickou revoluci. Myšlenkový počín Marxe si Hitler díky darwinistické teorii vysvětlil jako snahu o sebezáchovu v boji o přežití ze strany židovské rasy, což v důsledku znamenalo, že se vše, co se nějak týkalo marxistické hnutí, stalo židovskou záležitostí. Toto vše přispělo k jeho neotřesitelnému závěru, že objevil bezprostřední nebezpečí, které by mohlo, v případě úspěšného sebeprosazení židovského národa, znamenat pro ostatní lidstvo zcela jistě katastrofu. ¹¹⁶ A s tím bylo třeba něco udělat. *„Toto hnutí však poznalo, že budoucnost Německa znamená „zničení marxismu“. Bud' se bude v našem národě tomuto rasovému jedu, masové tuberkulóze dařit, potom Německo zemře na své nemocné plíce, nebo bude vyloučen, potom může Německo znovu prospívat. Dříve ne. (...) s tímto světovým názorem nikdy nemůžeme uzavřít mír; pro nás je Německo zachráněno v ten den, kdy se poslední marxista bud' obrátí, nebo zlomí.“* ¹¹⁷ Podle Hitlera mohl marxismus vzejít jediné z hlavy nějakého Žida. Na základě svého světového názoru dospěl k názoru, že vedl židovský národ uvnitř Německa svůj boj o sebezáchovu, který by byl v případě úspěchu nejen počátkem zániku německého státu, ale vzhledem k jejich parazitické povaze i zánikem jakékoliv civilizace vyskytující se na německém území. Hitler v srpnu roku 1920 na mezinárodním shromáždění národních socialistů pronesl, že je třeba bez kompromisu nastoupit do boje proti této rase a vést boj tak dlouho, dokud nebude z Německa odstraněn poslední Žid. O několik měsíců později na toto téma dodal: *„Náš postoj k židovské otázce. Pro nás tento problém není problémem, kolem kterého se může chodit se zavázanýma očima, který se vyřeší pouze malými ústupky. Pro nás je to problém, který rozhoduje o tom, zda se náš národ především znovu vnitřně uzdraví, zda skutečně zmizí i židovský duch. Neboť nemyslete si, že můžete porazit nemoc bez toho, abyste usmrtili původce, bez toho, abyste zničili bacil. A nemyslete si, že můžete porazit rasovou tuberkulózu bez toho, abyste se postarali, že se národ osvobodí od původce rasové tuberkulózy. Působení židovstva nikdy nepřestane a trávená národa neskončí,*

¹¹⁵HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 342-343

¹¹⁶Tamtéž, s. 359

¹¹⁷Tamtéž, s. 363-364

*dokud původce – Žid – nebude odstraněn z našeho středu.*¹¹⁸ Z tohoto příspěvku se nám může zdát, že bylo Hitlerovým záměrem „jen“ odsunutí židovského národa z Německa. Otázkou tedy zůstává, co přimělo Hitlera k takovému radikálnímu řešení, jíž byla snaha o úplnou likvidaci židovského obyvatelstva. Jedním z možných vysvětlení pro „konečné řešení“ židovské otázky může být tvrzení, že byl Hitlerův antisemitismus ve své podstatě pouhým rasismem, kdy byl Hitler proti Židům zaujatý stejně jako k ostatním národům. Hitlerovi tak šlo v tomto případě jen o rasovou čistotu německého státu, na počátku byl tedy záměr na odstranění Židů z říše. Ke genocidě jako konečnému řešení pak došlo proto, že jiné země odmítly obrovské masy Židů do svých zemí vpustit. Z této myšlenky vyplývá, že ke genocidě v podstatě došlo v důsledku tehdejší mezinárodní politické situace, která neumožňovala vystěhování Židů z Německa a později i z částí, které chtělo Německo obsadit. Znamenalo by to, že bylo Hitlerovi celkem jedno, co se s Židy stane, budou-li vysídleni, anebo vyvražděni. Tato teorie ovšem jen stěží obstojí.¹¹⁹ Stojí proti tomu plán na uskutečnění genocidy, který byl přijat v lednu roku 1942 na konferenci ve Wannsee.¹²⁰ Každá pozvánka byla doplněna o fotokopii dobře známého „pověření k celkovému řešení židovské otázky“, které obdržel 31. července 1941 Reinhard Heydrich od Hermanna Göringa.¹²¹ Již na této konferenci byly předloženy jasné, zcela zřetelné plány týkající se masakru evropských Židů.¹²² V předběžném vyčíslení se už tehdy genocida týkala jedenácti milionů Židů z celé Evropy. Skutečným problémem tedy zcela jistě nebylo, kde Židé žili, zdali se ocitali v prostoru spravovaném Německem nebo na území, které Německo chtělo ve svůj prospěch v budoucnu získat. Spíše než o vystěhování židovského obyvatelstva šlo o záměrnou likvidaci všech Židů, kteří se podle německých nacistů ocitali v jejich mocenském dosahu, anebo naopak, jako tomu bylo na konci války, se z jejich dosahu měli brzo dostat. Právě snaha německých nacistů vyhladit na konci války i ty Židy, kteří se neocitali na území Německa, je důkazem toho, že šlo o vyhlazení židovského národa bez ohledu na německý národ, a že bylo vyhlazení Židů na území Říše součástí nějakého jiného cíle.¹²³

Všechny teze, které jsme do této chvíle uvedli, hrály důležitou roli v Hitlerově

¹¹⁸HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 367-368

¹¹⁹Tamtéž, s. 369

¹²⁰Tamtéž, s. 371

¹²¹KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem: Doplněk a Vakát, 2011, s. 160

¹²²WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 137

¹²³HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 371

rozhodnutí smést židovský národ z povrchu zemského, klíčovou myšlenkou se ovšem stala představa hrozby ze strany židovské rasy nejen pro Německo, ale v podstatě pro celý svět. Hitler došel k přesvědčení, že jsou Židé nebezpečím ohrožující existenci lidstva jako celku, v důsledku čehož připadl na myšlenku, že jediným skutečně možným řešením celého problému, když ne vystěhování, musí být totální likvidace židovského národa jako celku. Hitlerovou prioritou již nebyla záchrana jen německé říše, jeho cílem se stala záchrana celého lidstva. Sám se pasoval do role spasitele, který má tento svět zachránit před apokalyptickou silou židovského národa.¹²⁴ Při soukromém rozhovoru s F. J. Coarem, univerzitním pedagogem s německými předky prohlásil, že žádný národ nemá právo protestovat proti konání Německa, které jen ukazuje světu způsob, jak se zbavit toho největšího prokletí.¹²⁵

Hitlerův antisemitismus byl radikální. Radikalizace spočívala v tom, že svůj vědecký antisemitismus, který byl již od svého prvopočátku radikální, použil nejprve na svůj národ a teprve později na celé lidstvo. Radikalnost tedy byla přítomna už od prvopočátku v jeho darwinistickém vidění světa a v jeho teorii o severské pracovitě rase, v ten nejhorší fanatismus se ovšem etablovala, až když si Hitler domyslel, co z takového výkladu ve všech důsledcích plyne.¹²⁶ Že právě vize potřeby zachránit celé lidstvo byla tím rozhodujícím posunem, ke kterému v Hitlerově mysli došlo, potvrzuje jedno dochované svědectví od jistého Kuglera, který navštívil v roce 1924 Hitlera v landsberském vězení, v němž byl v té době uvězněn. Kugler se tehdy ptal Hitlera, zdali se změnilo něco v jeho postoji k židovstvu. Na to mu Hitler odpověděl: *„Ano, ano, je úplně pravda, že jsem změnil svůj názor na způsob boje proti židovstvu. Poznal jsem, že jsem byl dosud příliš mírný! Při práci na své knize jsem dospěl k poznání, že v budoucnosti se budou muset použít nejostřejší bojové prostředky, abychom se úspěšně prosadili. Jsem přesvědčen, že je to životní otázka nejen pro náš národ, ale pro všechny národy. Žid je totiž světový mor.“*¹²⁷

Hitler se tedy v důsledku propojení svého vědeckého antisemitismu s marxistickým hnutím, ve kterém spatřoval prostředek k nastolení židovské světovlády, stal tím nejradikálnějším antisemitou, neboť se domníval, že existuje jakési přímé nebezpečí ze strany židovstva, které se zmocní celého světa, což by mělo vzhledem k jejich

¹²⁴HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 371-372

¹²⁵KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem: Doplněk a Vakát, 2011, s. 138

¹²⁶HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 373

¹²⁷Tamtéž, s. 375

přirozené parazitické povaze pro lidstvo nedozírné následky - lidstvo by skončilo úplným zánikem.¹²⁸ Otázka přežití Árijců, coby zatím nejvyspělejšího druhu člověka, se tak pro Hitlera stala tím nejdůležitějším cílem. Nepřekvapí nás Hitlerův názor, že pro planetu není do budoucnosti nejdůležitější, která z církví vyhraje, ale zda bude v budoucnosti existovat nějaká árijská rasa. Kdyby totiž z planety zcela vymizely árijské národy, nutně by muselo dojít ke zpomalení lidstva ve vývoji a k jejich poklesu na nižší vývojová stádia a to z toho důvodu, že by přestala existovat rasa, která má přímo ve své krvi schopnost budovat vyspělé státy.

Abychom porozuměli Hitlerovu motivu k holokaustu, musíme mít neustále na paměti, že až s likvidací Židů mohlo být v jeho světě zcela zaručeno další evoluční soupeření mezi jednotlivými národy, aniž by se v něm mohl prosadit národ parazitů, jehož existence je přímo závislá na národech ostatních a jehož vítězství by nevyhnutelně vedlo ke zničení lidské populace. Až se zničením národa parazitů bude zajištěn další přirozený souboj o sebezáchovu mezi národy a tím i přirozený evoluční vývoj lidstva.¹²⁹

Hitler se domníval, že vyvraždění židovského obyvatelstva bude službou lidstvu. Svůj čin omlouval tím, že jde vlastně o záměry samotného Boha, o které on, jakožto vůdce Třetí říše, usiluje. „*Zvítězí-li Žid se svým marxistickým vyznáním víry nad národy světa, jeho korunou bude pohřební věnec lidstva a tato planeta poputuje vesmírem zase bez lidí, jako kdysi před miliony let. Věčná příroda mstí neúprosně překročení svých příkázání. Věřím dnes, že jedním v duchu všemohoucího Stvořitele: tím, že se bráním Židovi, bojuji za dílo Pána.*“¹³⁰ Podle Hitlera ten, kdo ničil Boží dílo, vyhlásoval válku Boží vůli. Lidé nebo třeba národy se napadáním Árijců stavěli vůči záměrům Prozřetelnosti, která sama nastavila zákony Přírody tak, aby docházelo k vyššímu vývoji lidského života. A tak je vlastně boj proti ničitelům árijské rasy vůli Stvořitele.

Genocida, jež byla ve 20. století vykonána na židovském obyvatelstvu, představuje skutečnost, při níž byl osud všech obětí zpečetěn už jen jejich zařazením do kategorie a odsouzením, které jednoznačně provedli jejich vrahové. Žádný jiný důkaz o vině k jejich usvědčení nebyl ani potřeba. Při zařazování do této kategorie nebyly rozhodující osobní vlastnosti každého jednotlivce, nezáleželo na tom, jde-li o lidi mladé, staré, silné, slabé, zlé nebo dobré. Budoucí oběti se nemusely dopustit žádného trestného činu,

¹²⁸HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009, s. 376

¹²⁹Tamtéž, s. 394

¹³⁰HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000, s. 53

přesto byl vynesena ten nejtvrďší možný rozsudek a vykonána poprava. Nic, co by byly oběti udělaly nebo nikoli, je nemohlo zachránit.¹³¹ Nacisté se nesnažili zničit židovský národ proto, co dělal nebo co si myslel. Byli zabijeni právě proto, že byli Židé.¹³² Raul Hilberg ve svém slavném výroku o holokaustu řekl: „*O osudu židovského národa bylo rozhodnuto v tom okamžiku, kdy nacističtí úředníci vyhotovili zvláštní židovské registry, oddělené od seznamů „řadových“ německých občanů, a kdy jim na cestovní průkazy byla natisknuta písmena „J“.*“¹³³

¹³¹BAUMAN, Zygmund. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 18

¹³²LAQUEUR, Walter. *Mění se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007, 117

¹³³BAUMAN, Zygmund. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 18

4 Hobkaust v Evropě

4.1 Hobkaust na Slovensku

Počet židovské komunity na Slovensku se před 2. světovou válkou pohyboval okolo 89 000 obyvatel, což tehdy představovalo 4 % ze slovenské populace. Po podepsání Mnichovské dohody v roce 1938 se na Slovensku k moci dostala Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS), 6. 10. 1938 byla vyhlášena autonomie Slovenska. Autonomistický režim se za několik týdnů změnil za aktivní účasti HSĽS v režim jedné strany, která měla svou vlastní představou o politickém, kulturním a nakonec i duchovním a náboženském vývoji státu.

Na pozadí všech těchto antidemokratických zásahů se i na Slovensku začal projevovat antisemitismus. K prvním zásahům proti židovskému obyvatelstvu došlo už v roce 1938. Tehdy bylo deportováno více než 7 500 Židů, kteří se ocitli na území, které po Vídeňské arbitráži okupovalo Maďarsko. Tato deportace byla bezprostřední reakcí Jozefa Tisa na Vídeňskou arbitráž, ve které utrpěla zahraniční politika slovenské autonomie svou první porážku. Tiso a jeho spolupracovníci hledali obětního beránka zodpovědného za tyto územní ztráty. Tím beránkem byli Židé. Deportace se tak v podstatě staly formou kolektivního trestu. Židovská komunita byla tehdy na Slovensku jedinou minoritou, která neměla ochranu.

Změna politiky ve vztahu k židovské komunitě byla na Slovensku zcela evidentní od roku 1938. Významnou rovinou, ve které HSĽS ventilovala ve slovenské politice svůj postoj k Židům, byl hospodářství antisemitismus. Antisemitismus se však na Slovensku projevoval i v rovině politické a náboženské. Židovská komunita se po vzniku autonomie Slovenska velmi rychle dostala do pozice občanů druhé kategorie. Pro vládnoucí elitu HSĽS přestali být Židé partnery jakékoli diskuze o jejich dalším osudu. Stali je jen objektem, na kterém režim realizoval své představy o konečném řešení židovské otázky.

V březnu roku 1939 vznikl slovenský stát jako důsledek nacistické expanzivní politiky ve Střední Evropě. Konečné řešení židovské otázky se tak stalo jednou z nejdůležitějších úloh v tomto nově vzniklém státě. Velmi rychle došlo k prvním právním zásahům proti židovské komunitě. Židé byli postupně vylučováni

ze společenského života, ztratili svá politická i občanská práva, na jaře 1940 byl přijat tzv. arizační zákon. K radikálnímu obratu ve společnosti došlo v létě 1940, kdy se střetl Jozef Tiso v Salzburgu s Adolfem Hitlerem, kde nacistická strana autoritativně prosadila změny ve vládních i stranických funkcích, a tím tak posílila postavení radikálů na Slovensku. Sloveňští politici se měli podle Hitlera více snažit realizovat nacistické ideje v domácí politice a pevněji budovat totalitní režim. Jedním z projevů nové situace bylo i radikálnější řešení židovské otázky. Už v září roku 1940 byl na Slovensku vytvořen nový orgán Ústřední hospodářský úřad, který měl za úkol řešit arizaci a likvidaci židovských obchodů a firem. Na Ministerstvu vnitra bylo rovněž vytvořeno tzv. židovské oddělení, které usměrňovalo protižidovská opatření v oblasti občanské a veřejné. Právě toto oddělení roku 1942 také organizovalo deportace do vyhlazovacích táborů.

Deportace Židů byly logickým důsledkem předchozích jednání s židovskou komunitou. Slovenská strana přijala německou nabídku, aby židovské obyvatelstvo vyvezla ze Slovenska na území okupovaného Polska. Už 2. 12. 1941 byla podepsána dohoda o deportaci Židů. Od března do října roku 1942 odešlo ze Slovenska 58 transportů, ve kterých bylo deportováno 57 628 osob židovského původu. Až na několik stovek z nich většina zahynula. Po deportacích zůstalo na Slovensku ani ne 20 000 Židů. Někteří utekli před deportacemi ze Slovenska do sousedního Maďarska, někteří se ukrývali na území Slovenska. Mnozí z těch, kteří se ve vlasti ukrývali, byli v roce 1944 nakonec deportováni na území Maďarska do vyhlazovacích táborů. Na podzim roku 1944, po příchodu nacistické armády na území Slovenska, která potlačila Slovenské národní povstání, došlo k obnovení deportací. Jejich realizaci tentokrát přenechala slovenská strana plně nacistickému Německu. Ze Slovenska tak bylo v druhé etapě 1944-1945 deportováno 13 500 Židů, přičemž asi 1000 židovských osob bylo popraveno přímo na území Slovenska. Přibližně 10 000 občanů bylo zachráněno díky pomoci slovenského obyvatelstva.¹³⁴

4.1.1 Ladislav Grosman

Tento slovenský židovský prozaik a scénárista se narodil 4.2 1921 v Humenné, v rodině koželuha. Oba své rodiče a dva z pěti sourozenců ztratil za německého

¹³⁴http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/niznansky_komunita. přihlášeno dne 5. 12. 2013

bombardování Ružomberoku v roce 1944. V důsledku války byl nejprve povolán do neozbrojené vojenské služby a odtud pak po nezdařeném útěku deportován v roce 1941 do tábora nucených prací v Bánské Bystrici. Zde pracoval až do vypuknutí Slovenského národního povstání jako kopáč, dělník v cihelně a na tabákových polích. Do Humenné se vrátil až po osvobození v roce 1945, odtud se přestěhoval do Prahy. Vystudoval vysokou školu politickou a sociální, zakončenou roku 1949. Později absolvoval ještě Vysokou školu pedagogickou, zakončenou roku 1967 titulem PhDr. V září roku 1968 emigroval s rodinou do Tel Avivu, kde přednášel na univerzitě Bar-Ilan. Zde přednášel o slovenské literatuře, taktéž vyučoval tvůrčí psaní. Zemřel 21.1 1981 v Tel Avivu.¹³⁵

4.1.1.1 *Obchod na korze*

Novela *Obchod na korze* vyšla poprvé v roce 1965. K rozboru jsme si vybrali vydání z roku 1998. Úspěch této knize přineslo její filmové zpracování z roku 1965, režie se ujali Ján Kadár a Elmar Klos. Toto filmové zpracování si vysloužilo v roce 1965 také cenu Americké filmové akademie - Oskara za nejlepší cizojazyčný film.

Jsi také jeden z nich...136.

Motiv Žida

Děj příběhu se točil jednak kolem vypravěče příběhu, Tono Brtka, jednak kolem Židovky, Rozálie Lautmanové. Ta sama sebe nevnímala žádným zvláštním způsobem. Věděla že bude její obchod arizován, tuto skutečnost ale vzhledem ke svému věku spíše vítala. V knize byla prezentována jako Židovka, která dodržovala šábés¹³⁷ a které „bylo z přízně Hospodinovy dopřáno požeňnaného věku sedmdesáti osmi let a vzácného dobrodiní hluchoty, což jí pomohlo zachovat si do posledního dne ničím neposkvřené představy o milých a hodných lidech na světě.“¹³⁸

Dostatečný pohled některých lidí městečka na židovské spoluobčany byl dobře patrný ze situace, jejímž účastníkem byl vypravěč příběhu – Tono Brtko. Jeho pes Esenc se pářil s fěnkou, která kdysi patřila Židovi. Tato událost vyvolala u některých obyvatel pohoršení, takový pes se přece nemohl pářit s „židovskou čubkou“. Židé pro mnohé

¹³⁵MENCLOVÁ, Věra, VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005, s. 194

¹³⁶Ev. sv. Lukáše. In: *Biblií svatá aneb všecka svatá písmena Starého i Nového zákona*. Praha: Cíl, 1949, s. 22:58

¹³⁷Šábés neboli šabat je sedmý den v týdnu, věnovaný odpočinku.

¹³⁸GROSMAN, Ladislav. *Obchod na korze*. Praha: Volvox Globator, 1994, s. 78.

obyvatele městečka představovali podřadnou, méněcennou rasu, se kterou nechtěli mít nic společného. Pro jiné byli zase Židé jenom lidmi, na jejichž úkor se mohli snadno obohatit.

Jak mělo být v budoucnu nahlíženo na židovské obyvatelstvo městečka bylo patrné ze situace, kdy došlo k instalaci ampliánů, které měly nahradit hudbu a bubeníky, jež se až doposud starali ve vesnici o hudební doprovod. Při této příležitosti se z ampliánů ozvalo: „*Bratři! Já cítím váš dech, vaši touhu slyšet náš hlas, náš svobodný hlas, hlas našeho národa, hlas našeho Vůdce, hlas, který volá do boje. Do boje, bratři, do boje za jednotnou křesťanskou Evropu.*“¹³⁹ Jestliže tedy byla cílem jednotná křesťanská Evropa, je naprosto zřejmé, že bylo třeba nějak naložit s těmi, kteří vyznávali jiná náboženství.

Změním tvůj život...

Motiv války

O válce jako takové jsme se z příběhu explicitně dověděli jen z jedné konkrétní situace. Paní Lautmanová tehdy vysvětlovala domnělému zákazníkovi, že je tehdejší nedostatek knoflíků způsobem válkou. Malými náznaky bylo ale i přesto zřejmé, že válka probíhala, že byla všude kolem a že se měla v budoucnu neblaze dotknout všech obyvatel žijících ve stejném městečku jako vypravěč příběhu, Tono Brtko. Ten se hned v úvodu příběhu setkal s prapodivným vlakem. Ne, že by místem, v němž se děj příběhu odehrával, nejezdily vlaky, tento vlak byl ale zvláštní. Nebylo třeba cokoliv říkat.

Dalším okamžikem, který nám dával na srozuměnou, že válka skutečně probíhala, byl Brtkův opilecký výstup, ve kterém parodoval postavu velitele Třetí říše – Adolfa Hitlera. Z celé této situace bylo poznatelné Brtkovo opovržení nad celou tou realitou, ve které se ocital.

Patrně nejvíce zřejmým momentem, který nás o probíhající válce přesvědčil, byla právě probíhající arizace majetku židovských obyvatel městečka, která postihla i Paní Lautmanovou. Jejím arizátorem se stal právě vypravěč příběhu, Tono Brtko. Získal arizační dokument, a tak se vydal do svého nového podniku. „*Paní Lautmanová! Ustanovili mě arizátorem vaší živnosti. To znamená, paní, že já jsem ten váš aríjec a vy*

¹³⁹GROSMAN, Ladislav. *Obchod na korze*. Praha: Volvox Globator, 1994, s. 71.

jste moje židovka. Protože jste židovka, budete arizovaná, to znamená, že já vás zarizuju, vaši živnost, ode dneška bude tenhle obchod můj, mám lejstro s úředním razítkem.“¹⁴⁰

Motiv moci

Markus Kolkocký, velitel Hlinkovy gardy, byl tím, u něhož se motiv moci projevoval nejvýrazněji. V příběhu byl prezentován jako člověk, který byl schopen pro zisk majetku udělat cokoli. Nebyl ale sám, v městečku bylo plno ochotných lidí, kteří toužili získat moc a peníze. K moci si Markus již v minulosti pomohl tak, že ještě před válkou obral sestru své manželky o majetek, který jí zákonem patřil. Markus měl moc rád, nedělalo mu problém být tím, kdo se má postarat o realizaci konečného řešení židovské otázky. Uvědomoval si ale také, kolik už mohl mít peněz, a jak vysokou mohl mít moc, kdyby se přidal do Hlinkovy gardy i jeho švagr. Brtkovi tak vyčítal, že se nepřidal do Hlinkovy gardy, současně s tím na něj tlačil, aby se na tabuli krejčovských služeb, na které měl Brtko arizační patent, konečně objevilo namísto jména Židovky jméno jeho.

Jiný druh moci se objevoval u Brtkovy ženy. Ta po ní také toužila, spíše však toužila po společenském uznání, které by jí zaručovalo tím pádem i jistý vliv či moci nad okolním obyvatelstvem. Zdrojem vlivu pro ni byly peníze. Být manželkou majitele obchodu jí mělo dopomoci k úctě a uznání druhých. Dobře byla touha po moci nebo společenském uznání patrná v momentě, kdy Brtkova žena Evelína a její sestra vycházela z kostela, v němž byly obě přítomny na bohoslužbě. Z této situace můžeme cítit Evelínino nadšení a očekávání, neboť věděla, že se veškerý hovor bude točit jenom kolem ní. Ještě kdysi sedávala nepovšimnutá vedle svého manžela v boční kapli, a teď se ocitla přímo ve středu dění, po boku tamního velitele Hlinkovy gardy, v jedné řadě s ředitelem banky a okresním náčelníkem. „*S lichotivým sebeuspokojením přijímala Evelína dokonalé projevy úcty. Byla si jistá, že úklony kolemjdoucích neplatí jenom její sestře. Zavěsila se do Růženy Kolkocké a usmívala se na svět plnými ústy, trochu dravě, pokud cenila zuby, i s půvabem, pokud štěstí, které zrovna prožívala, dalo vyniknout pikantním důlkům na tváři. Uvěřila, že si vlastním přičiněním pomohla k tomuto vyššímu stupni blaženosti.*“¹⁴¹

¹⁴⁰GROSMAN, Ladislav. *Obchod na korze*. Praha: Volvox Globator, 1994, s. 39

¹⁴¹Tamtéž, s. 55.

Motiv peněz

Motiv peněz byl nejvíce zřetelným motivem celé knihy. Nejvýrazněji se touha po penězích projevowała u Brtkovy ženy – Evelíny. Nevíme přesně, proč tomu tak bylo, domníváme se však, že chtěla žít na takové úrovni jako její sestra. Podle Evelíny stačilo, jen aby Brtko otevřel ústa a pozdravil toho správného člověka. Svými výčitkami jej chtěla donutit, aby pro jejich blaho konečně něco udělal. Tím něco myslela nechovat se čestně. „*Všichni se mají lépe než my.*“ „*Když si myslíš, že jsi ze všech nejmoudřejší, to je pak těžko radit.... Pomocť si, jako si pomohli Škablo, Petruš a ostatní? Ale kdepak. Sehnat si práci? Na to ty nemáš fortel! Zpívat jejich písničku? To by se ti huba zkřivila!*“¹⁴² Celou situaci ještě umocnila návštěva Evelíniny sestry a jejího manžela. Tehdy byla mnohem více viditelná vzájemná finanční rozdílnost obou manželských párů. Růžena měla v momentě návštěvy na sobě klobouk, stříbrnou lišku kolem krku, sametové fialové šaty s ostrým výstřihem a korále s náušnicemi. Evelína tam naopak stála v zástěře a kartounových šatech. Pro Evelínu byla ta situace velmi potupná, ze všeho podle ní vyzařovala chudoba. Ona ale chtěla být bohatá a uznávaná.

K tomu jí mělo dopomoci jmenování Brtka majitelem obchodu Židovky. Evelína po jmenování očekávala, že Brtko začne domů nosit nějaký finanční obnos. Kam až zašla její touha po penězích, bylo snadno poznatelné ze situace, kdy se chystala na večírek, na kterém se měla sejít veliká a patrně i významná společnost. Brtko, který však v daný okamžik již věděl o povolacích dopisech pro Židy, na tuto akci zapomněl. Evelína byla jen kousek od splnění svého vytouženého snu, nedokázala se smířit s neúspěchem. Pro peníze pozbyla všechnu lidskost. „*O čem povídáš? Ztratil jsi paměť?*“ „*Vždyť jsi říkal, že přineseš velikou tržbu.(...) Naval prachy! Povídám, dej mi peníze! Jaké peníze? Tržbu. Copak už si nepamatuješ? Vždyť jsi říkal, že dnes přineseš velikou tržbu, že se od židovky konečně doviš, kde má schovaný poklady. Šperky. Drahokamy. Kam jsi dal peníze? Peníze! Peníze!*“¹⁴³

Touha obrat nějakého židovského obyvatele o jeho majetek, patřila k realitě doby 2. světové války. Když už bylo v městečku, kde se příběh odehrával, zřejmé, jak bude s židovským obyvatelstvem naloženo, když docházelo k prvnímu zatýkání a k prvním útekům, objevili se lidé, kteří měli v úmyslu z této situace něco vytěžit, přisvojit si židovský majetek. Mezi takové lidi patřil gardista Černý, který vyhrožoval

¹⁴²GROSMAN, Ladislav. *Obchod na korze*. Praha: Volvox Globator, 1994, s. 15

¹⁴³Tamtéž, 1994, s. 90

Brtkovi udáním, když mu neodevzdá vše, co u Židovky nahrabal. Brtko z kapes vytáhl vše, co v nich měl, prsteny a náušnice. Černý nemohl uvěřit, že Brtko víc neměl. Jen Brtko věděl, že byla paní Lautmanová ve skutečnosti chudá.

Ještě pořád je tu...

Motiv lidskosti

I v tak, pro společnost a lidskou osobnost, devastujícím období, existovali lidé, kteří se přes všechna varování, rozhodli druhým lidem, v našem případě paní Lautmanové, pomoci. To byl i případ vypravěče příběhu. Brtko se ale ocital v nejednoduché situaci. Společnost očekávala, že se plynule zařadí mezi ty, kteří přišli snadno k majetku. Brtko ale nebyl z těch, kteří chtěli dosáhnout úspěchu tím, že poruší své osobní zásady. Stal se majitelem obchodu. Ten ale nevynášel. Když se o tom dověděl, zůstal. Rozhodl se, že paní Lautmanové bude přesto dělat pomocníka. Jejich pracovní vztah časem přešel do kamarádkého, i když se obával udání. Věděl, že se mezi lidmi vždycky najde někdo, kdo by jej mohl bez sebemenšího důvodu udat.

Pro paní Lautmanovou byl Brtko jako její syn, trávili spolu čas, Brtko jí pomáhal opravovat nábytek, ona mu vařila. Povíдали si, poslouchali muziku. Když vybrala jeho žena pokladnu, neboť žila v přesvědčení, že obchod patří jim, zašel si Brtko půjčit peníze, aby je vrátil. Brtko byl poctivým člověkem. Netoužil po moci jako Markus, nechtěl být bohatý jako jeho žena. Chtěl se mít jen dobře jako normální člověk. Když se dověděl o tom, že Židé budou dostávat obsílky, šel varovat paní Lautmanovou, nabízel jí možnost úkrytu u jiného člověka, a ve vypjaté chvíli se jí pokoušel před nebezpečím schovat do skříně.

Člověkem, který se také rozhodl jen nepřihlížet tomu, jak se celá situace do budoucna vyjeví, byl rybář Kucharský, který nosil paní Lautmanové ryby. Jednat se rozhodl i dobročinný spolek, který paní Lautmanové vypomáhal finančně.

Motiv radosti

Ačkoli příběh obsahuje několik momentů, které jsou radostnými, jako hrající si děti na ulici, nebo různé zážitky s Brtkovým psem Esencem, nejvíce byla radost cítit v okamžiku, kdy se u paní Lautmanové sešlo na oběd několik jejích židovských přátel a také Brtko, který povoláním truhlář, opravoval paní Lautmanové nábytek. Z celé té situace, kdy paní Lautmanová vaří, byla cítit ta prostá radost z okamžiku. Hrála hudba,

kteřou měl její, dnes již mrtvý, manžel Heinrich velmi rád. Kolem Brtka se shluklo několik přátel, kteří jen tak přihlíželi. I Brtko si nejvíce té upřímné radosti užil u paní Lautmanové. Byly to chvíle zcela přirozené, svět okolo neexistoval, natož válka.

Zmařený život....

Motiv smrti

Smrt je tím, k čemu v celém příběhu směřujeme, prostupuje tak v pozvolném odkrývání celou knihou. Měla se stát vyústěním otázky týkající se židovského obyvatelstva. Měla postihnout ty, kteří se rozhodli Židům nějakým způsobem pomoci. Stala se realitou v příběhu dvou postav – Židovky Lautmanové a Tono Brtka. Vykonavatel byl Brtko. Viděl, že se na prostranství seřazují Židé, kteří dostali povolací dopis. Paní Lautmanová chyběla. V dané situaci je patrný ten moment rozhodování. Brtko věděl, že by bylo snazší paní Lautmanovou udat. Okamžik se rozhodoval mezi tím, co se mělo stát a tím, co myslel, že bylo správné. Rozhodl se paní Lautmanovou zachránit. Ze strachu z odhalení a z obav o svůj život jí chtěl schovat do komůrky. Celá ta situace se odehrála velmi rychle, nebylo času na rozmýšlení, bylo třeba rychle jednat. „*Vlekl jí silou, už jen tři kroky, dva, otevřel prudce dvířka komůrky a vstřil ženu dovnitř. V prásknutí dveří se krylo klepnutí lebeční kosti o stěnu. Suché zachrastění, zcela nevinný zlomek okamžiku, který ho měl zbavit smrtelného hříchu.*“¹⁴⁴ Brtko zabil paní Lautmanovou. Snažil se jí zachránit, místo toho jí zabil. Nechápal, nikdy přece nikomu neublížil, a teď tam ležela jeho rukou usmrcená paní Lautmanová. Tou rukou dělal kolébky, stoly nebo rakve pro starce, tou rukou i zabil. Seděl tam zoufalý z činu, kterého se dopustil. Nemohl situaci řešit jinak, z okamžitého popudu se rozhodl ukončit i svůj život, oběsil se. Činu tak zoufalému přihlížel jen jeho pes Esenc. „*Voršíšek s bílou srstí a žlutou šmouhou na oku se stal svědkem činu, kterému nemohl zabránit. A jakoby ve výčitkách nebo v příznačném snu začal zběsile pobíhat kolem černých zešeřelých zdí. Kolem a kolem. A kvílel. Kvílivě vyl, bolestivě, bázlivě, ale tak strašně pronikavě, jako by snad všemu rozuměl.*“¹⁴⁵

Proč?

Motiv absurdity

Druhá světová válka možná měla nějaký důvod. Ukázala, jaké hrůzné činy

¹⁴⁴GROSMAN, Ladislav. *Obchod na korze*. Praha: Volvox Globator, 1994, s. 107

¹⁴⁵Tamtéž, s. 108

jsou lidé schopni napáchat ve jménu víry, jak lze psychologicky zapůsobit na masy lidí, když v čele stojí třeba jen jeden schopný jedinec.

V knize se nedovíme, proč k těmto skutečnostem muselo dojít, proč měli Židé umírat v táborech. V knize se jen setkáváme s Židy, kteří většinou dobrovolně nastoupili na základě povolacích dopisů do transportů do pracovních táborů. Neptali se proč, jen vykonali rozkaz. Jen málo z nich, nebo se jen o málo takových dovídáme, nenastoupilo a zvolilo útěk. Byl tu truhlář, Tono Brtko, který vyčníval nad jinými obyvateli městečka. Byl jen člověkem, i on ve vypjatých okamžicích váhal, dělal chyby, myslel na svou vlastní záchranu. Stal se arizátorem, vlastníkem židovského obchodu, což mu mělo zajistit větší finanční příjmy. Nikdy se jako vlastník obchodu nechoval. Obchod stále patřil paní Lautmanové, on byl jejím pomocníkem. Mezi vši tou hamizností a touhou po moci a penězích žil někdo, kdo chtěl jen normálně, spokojeně žít. Paní Lautmanová měla „štěstí“. Jejím arizátorem se stal nesobecký člověk. Smutné na tom je, že to on byl ten, kdo ji zabil.

I v tomto příběhu se musíme ptát na otázku proč? K čemu byla dobrá smrt paní Lautmanové nebo Brtko? Nebyla tu možná žádná záchrana. Válka způsobila smrt jednoho člověka navíc. Zemřel člověk, který si po nejdelší čas uchoval svou lidskost.

Válka zničila vše, životy, sny, představy. Týkala se všech, v tomto příběhu se ukazuje, že měla vliv na každého jednoho člověka bez rozdílu rasy. Židům předurčovala smrt, z obyčejných lidí dělala lakomce a mocichtivce. Nic nebylo samozřejmostí, člověk ztrácel víru v lidský svět. Smrt paní Lautmanové a Brtko byla zbytečná, možná ale měla význam. Tato událost změnila způsob vnímání člověka, který oba znal. Ten člověk pak mohl svým poznáním změnit svět někoho jiného a ten zase někoho jiného. Smrt paní Lautmanové a Brtko se dotkla Pitiho, strýce, který o tom všem vyprávěl židovským dětem, které za války ukrýval. Po smrti podle něj už na ničem nezáleželo. V nebi totiž nebyl nikdo, kdo by říkal, který z nich je lepší, nebyl tam žádný člověk, který by určoval, která rasa je lepší. V nebi si byli podle něj všichni rovni, souzeni podle stejných měřítek. *„Teď jsou si oba vyrovnáni... Není na světě věci, kterou by nebeský soudce nedal do pořádku. Snad jim oběma odpustil jejich hříchy. Vždyť byli jako ti mučedníci. A právě proto je docela možné, že teď se už oba bezstarostně procházejí po tom nebeském korze, kde není babylonských jehlanů a jiných*

potřeštěností, kde jim nehrozí Petr nebo Pavel, leda Petr nebeský. ¹⁴⁶

Válka způsobila ještě jednu věc, Židé už nikdy nebyli jen lidmi s jiným vyznáním. Vždycky už se na ně bude nahlížet jako na ty, kteří byli ostatními po staletí napadáni a jejichž úplné vyhlazení se propagandou Adolfa Hitlera téměř uskutečnilo. Strýc Piti si byl této skutečnosti plně vědom. Schovával židovské děti. Co s nimi bude dál, to nebyl schopen říct, věděl ale, co udělá. „*S tebou Danko, namouduši, nevím ještě, jak to provedu. Jedno však udělám jistě: naučím tě Otčenáš i Zdravas tě naučím. S těmito modlitbami dnes lépe světem prorazíš než tím svým Mojdem Any a Šma Jisroel.... Každá doba má svý otčenáše a nemůže škodit, když je člověk zná.*“ ¹⁴⁷

4.2 Holokaust v Polsku

Před 2. světovou válkou žilo v Polské republice kolem tří miliónů židovského obyvatelstva, což tehdy představovalo 10% z její celkové populace. Jednalo se tak o druhou největší židovskou komunitu v Evropě, hned po Sovětském svazu. V hlavním městě Polska Varšavě byl v tehdejších dobách každý třetí občan židovského původu. Židovské obyvatelstvo představovalo v tehdejší polské společnosti specifickou skupinu, která se odlišovala od většinové populace svým jazykem, zvyky i tradicemi. I přes politickou loajalitu, tvořili Židé v polské společnosti spíše paralelní než integrovanou komunitu.

Ve 30. letech 20. století došlo v Polsku k řešení židovské otázky. Zatímco levicově orientované politické strany se vyhýbaly otevřenému antisemitismu, katolická pravice spolu s národními demokraty viděla řešení židovské otázky v Polsku v jejich vytlačení ze společenského života a vystěhování ze země. Aby byl tento cíl naplněn, došlo k zavedení určitých protižidovských opatření; byl omezen počet vysokoškolských míst pro studenty židovského původu, docházelo k omezení jejich přístupu k určitým povoláním, Židé byli vytlačováni z armády, státní správy či školství, rovněž docházelo k fyzickým útokům.

1. září 1939 bylo Polsko napadeno německým vojskem, jež následně obsadilo téměř celé území Polské republiky, až na východní část, kterou obsadil podle předem domluvené smlouvy Sovětský svaz. Hitler nechal v Polsku zřídit Generální

¹⁴⁶GROSMAN, Ladislav. *Obchod na korze*. Praha: Volvox Globator, 1994, s. 109

¹⁴⁷Tamtéž, s. 109

gouvernement, kam spadala střední a jižní část předválečné Polské republiky. Hlavním městem generálního gouvernementu se stal Krakov. V roce 1941, po napadení Sovětského svazu, obsadilo Německo také východní část Polska, do té doby obsazené právě Sovětským svazem.

Prvním krokem k postupné likvidaci polského židovského obyvatelstva bylo zřizování ghatt¹⁴⁸. První bylo založeno již v říjnu roku 1939 v Piotrkowě Trybunalském ležícím na území Generálního gouvernementu. V únoru roku 1940 bylo založeno ghetto v Lodži a v říjnu téhož roku pak největší ghetto ve Varšavě. Další velká ghetta vznikla v Krakově, Tarnowě, Sosnowci a na dalších asi 650 místech. V ghettech bylo shromažďováno židovské obyvatelstvo a odtud pak deportováno do jednotlivých táborů. Ghetta však sloužila i k jejich nepřímé fyzické likvidaci, k čemuž docházelo vlivem nemocí, hladomoru nebo také vyčerpání.

Nacistické Německo zřídilo v Polské republice pro potřeby řešení konečné otázky židovského obyvatelstva šest vyhlazovacích táborů.¹⁴⁹ Ve vyhlazovacím táboře Osvětim došlo 5. září 1941 k prvnímu pokusu použití preparátu kyseliny kyanovodíkové na lidech. Pokus byl proveden úspěšně, nic tedy nebránilo jeho opětovnému použití.¹⁵⁰ Od jara roku 1942 se pro vyhlazení židovského obyvatelstva začaly používat tábory Belzec, Sobibór, Osvětim II-Birkenau. V létě roku 1942 vznikl vyhlazovací tábor Treblinka. Na podzim téhož roku vznikl vyhlazovací tábor v Majdanu u Lublinu. Osvětim a Majdanek fungovaly nejen jako vyhlazovací tábory, současně plnily funkci pracovních a koncentračních táborů, zbylé tábory fungovaly výhradně k likvidaci židovského, romského obyvatelstva z Polska a jiných evropských zemí. V šesti vyhlazovacích táborech se podařilo Německé říši v čele s Hitlerem vyvraždit 3,5 milionu Židů. Velká část z nich zemřela na následky podvýživy a nemocí, nebo byli zavražděni při likvidaci jednotlivých ghatt. Z původních tří milionů válku přežilo pouhých 10%. Není divu, že se většina polského židovského obyvatelstva rozhodla po válce pro emigraci.

¹⁴⁸Ghetto – část města, čtvrti, kde žije etnická, kulturní, náboženská či sociální skupina obyvatel izolovaně od majoritní společnosti.

¹⁴⁹<http://www.holocaust.cz/cz2/history/countries/poland>. přihlášeno dne 9.10. 2013

¹⁵⁰KNOPP, Guido. *Holokaust: Zločin proti lidstvu*. první vydání. Praha: Euro media Group, 2008, s. 15

4.2.1 Jerzy Kosinski

Jerzy Kosinsky – kontroverzní spisovatel polského původu, vlastním jménem Josek Lewinkopf. Narodil se 14. června 1933 v Lodži, odkud byl nucen na začátku 2. světové války utéci spolu se svou rodinou na polský venkov. Během dob ukrývání před nacisty také začala jeho rodina užívat jména Kosinski.

Kosinského rodina se snažila žít během války velmi nenápadně, Kosinsky byl dokonce pokřtěn. Rodina se také účastnila nedělních bohoslužeb, navštěvovala mše svaté a další církevní obřady. Přesto bylo ve vesnici známo, že není tou, za kterou se vydává. Žila tak pod neustálým strachem před udáním. Od dětství rodiče Jerzyho také učili, že musí zapírat svou skutečnou identitu. Pravda byla nebezpečím, které mohlo vést ke smrti.

Po válce se stal jeho otec vysokým úředníkem komunistické strany, což pomohlo mladému Jerzemu k dosažení kvalitního vzdělání – vystudoval sociální psychologii. On sám komunistickou stranu nepodporoval. Z Polska do Ameriky odjel Kosinsky na studentské stipendium v roce 1957, a domů už se nevrátil. Později získal americké občanství. V Polsku byl nejdříve zakázaný, znovu se tam podíval v roce 1989. V roce 1991 spáchal sebevraždu. Stěžoval si, že se cítí nemocný, pitva však žádnou závažnou chorobu nepotvrdila. *„Snad došel k názoru, že život už nestojí za to žít. Ve svém díle naznačil, že považoval sebevraždu za poslední akt rozhodnutí – vybrat si přesný moment vlastní smrti není zbabělým skutkem, ale závěrečným odvážným činem a odmítnutím ničivých účinků, jež by přinesly choroby a onemocnění, konečným skutkem individuálního vzdoru.“*¹⁵¹

4.2.1.1 Nabarvené ptáče

*„Jednou z nejoblíbenějších zábav vesnických lidí bylo chytat ptáky do pastí, barvit jim peří a pak je vypouštět do vzduchu, aby se mohli znovu připojit ke svému hejnu. Když tito pestře nabarvení tvorečci hledali bezpečí mezi svými, viděli v nich ptáci nepřítel, kteří by je mohli ohrozit, a tak tyto chudáky napadali a klovali do nich tak dlouho, až je nakonec zabili.“*¹⁵²

¹⁵¹<http://www.tamto.cz/intimni-zpovedi/jerzy-kosinski-%E2%80%94-zahadna-osobnost/>. přihlášeno dne 23. 10. 2013

¹⁵²KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 205

Tato kniha působila již od samého začátku své existence kvůli popsaným hrůzným zážitkům silné kontroverze. Podnětem pro její napsání byla pro autora cesta do Švýcarska, kde se setkal s emigranty, kteří před 2. světovou válkou utekli a v bezpečí jí přečkali právě zde. Měli tak o válce jen matné představy, znali ji pouze z rozhlasových či novinových zpráv. On sám jako přeživší věděl, že to, co se ve skutečnosti dělo, bylo daleko brutálnější, než si mohl člověk vůbec představit. Válka přinesla nový slovník, který nebyli lidé ani Židé v táborech schopni pochopit. Autor sám o svém záměru napsat tuto knihu řekl: „*Smyslem románu, který jsem se rozhodl napsat, bylo prozkoumat „tento nový jazyk“ brutality a jemu do protikladu postavený nový jazyk úzkosti a strachu, který byl přirozenou reakcí na surovou skutečnost.*“¹⁵³

Autor nechtěl být touto knihou postaven do role mluvčího generace, která přežila. Přežití pro něho bylo čistě individuální záležitostí, které mu dávala právo mluvit pouze za sebe. Poprvé kniha vyšla v roce 1965, pro analýzu jsme si vybrali vydání z roku 1995, v překladu Ivany Jílovcové – Fieldové.

Kdo jsem?

Motiv Žida

O tom, jak byli vnímáni Židé z pohledu vesničanů, jsme se z příběhu příliš mnoho nedověděli. Vesměs na ně bylo nahlíženo jako na lidi, kteří jsou v nemilosti u Němců. Pokud by byl u některého ze sedláků v tehdejší době Němci nalezen schovaný Žid, trest by postihl celou vesnici. Schovávat za války Žida znamenalo vystavit jednotlivce nebo celé vesnice tomu nejtvrdějšímu trestu. Židé pro ně tedy byli přítěží, s níž bylo dobré nemít nic společného.

Vesničané se s Židy poprvé setkali v době, kdy začaly kolem jejich vesnic projíždět první transporty. „*Pak se objevil nový druh vlaku. V uzamčených dobytčácích byli namačkaní živí lidé. Muži, kteří pracovali na stanici, přinesli do vesnice zprávu, že v těchto vlacích Němci vozí pochytané a k smrti odsouzené židy a cikány. V každém vagóně jich bylo dvě stě. Stáli tam těsně vedle sebe jako stvolý kukuřice, s rukama nad hlavou, aby zabírali méně místa. Staří, mladí, muži, ženy, děti, dokonce*

¹⁵³KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 203

*i nemluvnata.*¹⁵⁴ Z doslechu také věděli, co Židy a cikány čeká po vystoupení z vlaku. Věděli, že budou rozdělení do skupin, že jim Němci vezmou vše, ostříhají je dohola, vytrhají jim zlaté zuby a nechají je zemřít v plynových komorách. Ti, kteří nebyli následně spáleni, prý jednoduše hodí do jam vykopaných kolem tábora.

Vesnice, v níž bylo hlavní postavě příběhu souzeno prožít následující čtyři roky života, měla jiné etnické složení než kraj, ve kterém se narodil. Zdejší vesničané byli v knize popisováni jako lidé se světlou pletí, plavými vlasy a modrými nebo šedými očmi. Vypravěč příběhu měl oproti nim pleť olivovou, tmavé vlasy a černé oči. Považovali jej tedy buďto za cikána, nebo za židovské dítě. On sám sebe vnímal jako člověka, kterého chtěli Němci zabít, stejně jako všechny tmavovlasé, hnědooké, dlouhonošé nebo snědé lidi.

Lidé z vesnice po svých zkušenostech s transporty tvrdili, že Bůh takto trestá Židy za to, že v minulosti ukřižovali Krista. Židy vnímali jako ty, kteří mají odepřeno právo na přirozenou smrt, místo toho musí umírat v plamenech a vytrpět si muka. Vykonavatelem trestu měli být Němci. Židé museli zemřít za popírání jediné pravé a pravdivé víry, za zabíjení křesťanských dětí a pití jejich krve. Měli být potrestáni za hříchy svých předků. Hlavní hrdina, jakožto mále dítě, tento rozsudek nad svým životem nechápal, vyvolávalo to v něm množství otázek, na které nemohl dostat odpovědi. „*Copak bylo možné, že by Jeho hněv byl namířen pouze proti lidem s černými vlasy a černýma očima, kterým se říkalo cikáni? Proč měl můj otec, na kterého jsem si ještě dobře pamatoval, světlé vlasy a modré oči, zatímco moje matka byla snědá tmavovláska? Jaký byl vlastně rozdíl mezi cikánem a židem, když oba byli snědí a předurčení ke stejnému konci? Po válce měli na světě zůstat asi jen světlolasí, modroocí lidé. Co se pak ale stane s dětmi plavovlasých lidí, kterým se náhodou narodí dítě snědé a tmavovlasé?*“¹⁵⁵

Motiv otroka

Otok – z dnešního pohledu bytost bez jakýchkoliv práv. Prodávána a kupována, využívána jako levná pracovní síla. Tento motiv se v knize vyskytoval téměř od samého počátku až do okamžiku, kdy bylo Polsko osvobozeno vojskem Rudé armády. Vypravěč příběhu byl na začátku příběhu, který se v knize odvíjí, prodán jako

¹⁵⁴KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 84.

¹⁵⁵Tamtéž, s. 85

naleznuvší bytost jinému člověku. „Jednoho dne přišla do chalupy stará žena, které říkali Moudrá Olga. Celého si mě prohlédla, zvláště moje oči a zuby, ohmatala mi kosti a nařídila mi, abych se vymočil do malé sklenice. Dlouho rozjímala nad podélnou jizvou, která mi zůstala jako památka po operaci slepého střeva, a promáčkávala mi rukama břicho. Po prohlídce se dlouho a se zanícením handrkovala a dohadovala se sedlákem a nakonec mi uvázala kolem krku provaz a odvedla mě pryč. Koupila si mě.“¹⁵⁶

Jeho situace se v podstatě neměnila. Když byl propuštěn nebo se mu podařilo od svého majitele utéci, dostal se k jinému, který s ním zacházel obdobným způsobem. Spal ve chlévě nebo v nějaké nuzné místnosti, bylo s ním zacházeno podobně jako v tehdejší době se zvířetem. Byl vnímán jako přítěž, která musela plnit požadavky svého pána. Za práci, kterou odvedl, získával stravu a nocleh. Stával se méněcennou bytostí, která byla pouze tolerována.

Motiv Němce

Němci byli v příběhu jako národ, který dokázal vynalézt a vyrobit rozbušky a miny za účelem zbavit svět především Židů a cikánů. Hlavní hrdina příběhu o nich smýšlel s určitým respektem, vnímal je jako neporazitelný národ. „*Copak se na venkově neříkalo, že Němce, kteří spolýkali mozky Poláků, Rusů, cikánů a židů nemohl nikdo zdolat?*“¹⁵⁷ Pro vypravěče příběhu byli Němci zároveň i záhadou. Z vlastní zkušenosti věděl, jak krutý tento svět může být, nechápal, proč tedy chtěli takovému světu vládnout. Když si však uvědomil, v čem spočívá podstata zla, začal je chápat odlišným způsobem. „*Také jsem začal chápat, proč měli Němci tak nezvyklý úspěch. (...) Mír se jim nikdy nezamlouval. Nechtěli obdělávat půdu, chyběla jim trpělivost celý rok čekat na úrodu. Raději napadli jiné kmeny a úrodu jim sebrali. Tenkrát si jich pravděpodobně povšimli ďáblovi přísluhovači. Celí nedočkaví činit zlo, souhlasili s tím, že jim budou „prodávat“ zlo ve velkém. Právě proto byli Němci obdařeni tak skvělými schopnostmi a nevšedním talentem. Právě proto mohli násilím zavést všechny svoje rafinované metody zla a vnutit je ostatním lidem. (...) Nikdo je nemohl zastavit. Byli nepřemožitelní. Svoji funkci plnili mistrně. Nakazili ostatní nenávistí a odsoudili celé národy k vyhlazení. Němci museli zaprodat svou duši ďáblu,*

¹⁵⁶KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 21

¹⁵⁷Tamtéž, s. 80

hned jak se narodili. To bylo zdrojem jejich moci a síly.“¹⁵⁸.

Pro obyvatele vesnic byli Němci národem, který obsadil jejich území a který je okrádal o určitou část z jejich zemědělského výnosu. Sedláci tuto skutečnost přijímali bez většího zdráhání. Přizpůsobili se, aby přežili.

Jest bídná věc, kterouž jsem viděl pod sluncem...159

Motiv moci

Moc, tak jak my si ji představujeme, coby absolutní nadvládu jednoho člověka nad druhým, se v této knize objevovala v daleko větší míře než v knihách ostatních.

Možnost rozhodovat o životě jiného druhu prostupovala příběhem od samého začátku. Němci (Hitler) rozhodl o vyhlazení evropského židovského obyvatelstva, což přimělo chlapcovi rodiče poslat svého syna na chudý, polský venkov. Zde chlapec bydlel u několika různých lidí. Ač je nám z knihy zřejmé, že jsou lidé na venkově více nevzdělaní, nepřátelští nebo suroví, překvapí nás, s jakou lhostejností o životech druhých rozhodují nebo jak málo pro ně život znamená. Tito lidé byli schopni ze žárlivosti vypíchnout oči svému sokovi, Židy, které v okolí vesnic potkali, raději udali, než aby měli sami problémy a židovské děti, kterým se z transportů podařilo vyskočit, nechali jednoduše zemřít. Hlavní hrdina, který u venkovských lidí po smrti Marty bydlel, byl pro ně jen levnou pracovní silou. Když bude žít, bude pracovat, když ne, nic se nestane. Jeho problémy, šikana od dětí z vesnice, posměšky od dospělých, nic z toho pro ně nebylo důležité.

Jiný druh moci měli partyzáni a Němci. Ti chodili do vesnic za účelem zisku určité části z jejich úrody. Němci přicházeli do vesnic čas od času z nedaleké železniční stanice, sebrali vesničanům všechno jídlo, které našli. Bezostyšně také zabíjeli ty, kteří se jim postavili do cesty.

Motiv násilí

Motiv, který byl z příběhu zcela evidentní, byl motiv násilí. Pod tento motiv jsme zařadili ještě motiv zla a trestu, neboť se domníváme, že s motivem násilí souvisí.

¹⁵⁸KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 133

¹⁵⁹Kazatel. In: *Bibli svatá aneb všechna svatá písma Starého i Nového zákona*. Praha: Cíl, 1949, s. 6:1

Zlo bylo v příběhu zobrazeno jako přirozená součást každého dne. Projevovalo se u všech postav, nezávisle na věku. Děti týraly zvířata nebo ubližovaly hlavnímu hrdinovi, dospělí řešili své problémy násilím páchaným na hlavní postavě, partyzáni a Němci se chovali násilně k lidem z vesnice, vojáci Rudé armády zase k Němcům.

Již dříve jsme zmínili, že zde nefungoval žádný zákon, jen právo silnějšího. Domníváme se, že není nutné popisovat všechny hrůzy, kterými vypravěč příběhu za ta léta vývoje prošel (není to pro tuto část podstatné), bití však bylo každodenní záležitostí. Kluci v jeho věku mu chtěli nohy pálit ohněm, Garbos, jeden z mužů, u něhož bydlel, na něj poštvával svého psa Jidáše, vymýšlel různé metody, jak bez svého přičinění dosáhnout smrti vypravěče příběhu. Lidé z jiné vesnice jej v návalu vzteku nad nevydařeným křesťanským obřadem hodili do hnoje, jiní kluci zase v zimě do zamrzlého rybníka.

Zlo zde bylo připodobňováno k semínku, které když vzklíčí, poskytne člověku síly, ale jen výhradně za účelem působení utrpení ostatním. Vypravěč příběhu zlo vnímal jako jakési síly, které kroužily kolem každého jedince, připraveny chopit se a využít každického náznaku slabosti. Lidská duše a mysl pro něho byly zoraným polem, do něhož se zlé síly snažily zasít semeno zhouby. V okamžik, kdy se jedinec upsal ďáblu, mohl využívat jeho služby na páchání škody, hořkosti, když ale podlehl citům lásky, přátelství nebo soucitu, on sám se musel ve svém životě najednou potýkat s utrpením a nástrahami, kterému přichystali ostatní. Hlavní hrdina příběhu o zlu smýšlel takto: *„Člověk, který se zaprodal silám zla, zůstal pak v jejich moci po celý život. Čas od času se musel vykázat narůstajícím počtem zlých činů. Tyto činy však nebyly jeho nadřizenými hodnoceny stejně. Čin, který uškodil jednomu člověku, měl na žebříčku takového hodnocení samozřejmě daleko cennější, než zničit ho starci, který už stejně neměl moc života před sebou. Navíc, když zlo změnilo povahu člověka, kterému bylo způsobeno, do té míry, že ho zcela ovládlo a on začal být zlý k jiným, pak si zasloužil mimořádnou odměnu. Podle této úměry mělo pouhé zbití nějakého nevinného člověka daleko menší cenu, než když byl naveden k tomu, aby nenáviděl ostatní. Nenávist k velkým skupinám lidí však musela být jistě ze všeho nejvíc cennější. Stěžím si dovedl představit odměnu, jakou by si zasloužil člověk, kterému se podařilo vštípit všem světlovlasým a modrookým lidem trvalou nenávist ke všem ostatním lidem snědé*

pleti. ¹⁶⁰

Jak ovlivní můj život?

Motiv strachu

Tento motiv byl v příběhu přítomen také od samého začátku příběhu. Strach se stal součástí každodennosti postav příběhu. Lidé se báli sami sebe navzájem. Nikdo si nemohl být jistý ničím, jejich životy neměly žádnou cenu. Hlavní hrdina příběhu se musel obávat útoků ze strany dospělých, kteří si z něho udělali obětního beránka.

Když už ho nehrozilo nebezpečí ze strany dospělých, musel se obávat venkovských kluků. Stal se jejich kořistí, musel tak být v neustálém očekávání, sledoval každý jejich pohyb, každé jejich semknutí, které by naznačovalo nějaké spiknutí. Strach se tak stal součástí jeho existence.

Motiv předsudků

Předsudky nutily postavy z příběhu dělat věci, které nebyly příliš běžné. Lidé z vesnice věřili na kouzla, k nemocným volali místo doktora léčitelku, pili výtažky, věřili různým pověrám. Motiv předsudků je v příběhu spojován téměř výhradně s postavou vypravěče příběhu. Marta, jeho „opatrovatelka“, si myslela, že hlavní hrdina příběhu dokáže svým pohledem přivodit smrt, proto mu také zakázala hledět jí nebo zvěři přímo do očí. V jiném případě mu Marta dávala za vinu, že se právě kvůli němu nezdařilo těsto na chleba. Muselo následovat zaklínadlo, které kouzlo zrušilo. Marta také nemohla dopustit, aby jí hlavní postava příběhu spočítala zuby, neboť každý takový napočítaný zub by jí údajně připravil o rok jejího života. Všechny pověry chlapce definovaly coby cikánské dítě s uhrančivýma očima, které mohou uhranout kohokoliv, člověka či zvíře. Ty oči mohly způsobit smrt, jeho vlasy zase lákaly blesky. V podstatě mohl za cokoliv, co se kdy ve vesnici za jeho přítomnosti přihodilo.

Jedna pověra byla spojena s ptáky. Hlavní postava příběhu pobývala nějakou dobu u Lecha, který měl ve své chalupě velké množství klecí s ptáky. Lech vyprávěl našemu chlapci příběh o čápech, kteří se vraceli z dalekých cest za oceánem vždy na svatého Josefa a zůstávali v Čechách až do svátku svatého Bartoloměje, který zahání tyčemi od chmele všechny žáby do bahna. Bláto údajně zacpe žábám hubu a čápi,

¹⁶⁰KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 132

kterí je tak neslyší, je nejsou schopni chytit, proto musí také za zimu odlétat. Zároveň tvrdil, že lidem, na jejichž komínech mají čápi hnízdo, přináší čápi štěstí.

Motiv víry

Pod pojmem víra si představujeme vložení důvěry a samozřejmě také energie do nějakého objektu - člověka, věci, vlastně čehokoli. V žádné z uvedených knih nebyl motiv víry rozpracován v takovém měřítku, jako právě zde. Víra tu byla pojímána jako prostředek k dosažení určitého cíle. V příběhu jsme se setkali s pojetím víry u chlapce, vypravěče příběhu, u vesničanů, kteří patřili ke katolické církvi, v příběhu se také objevovala víra v pojetí vojáků Rudé armády.

Člověk se údajně na Boha obrací v okamžiku, kdy je blízko smrti nebo se ocitá v situaci, která se mu jeví jako bezvýchodná. Hlavní hrdina příběhu, ale i lidé z vesnice se v obou těchto situacích nacházeli. Vesnici napadl mor, děti i rodiče umírali. V tu chvíli se lidí obraceli k Bohu, pozvedali oči k obloze a hledali Jež, neboť jedině On mohl zmírnit jejich utrpení.

Vypravěč příběhu bydlel u člověka, který jej fyzicky i duševně týral, a tak hledal pomoc. Chodil do kostela, jelikož si to vesnický kněz žádal. Zde se dověděl o účinnosti některých modliteb. Jejich odříkání mělo vést u Boha k většímu zisku odpustků. Čím více člověk údajně obětoval Bohu modliteb, tím lépe by se mu mělo také vést. Pro hlavního hrdinu se tak každodenní život změnil na odříkávání modliteb. Konečně pochopil, jak to na světě chodí. „*Porozuměl jsem tomu, proč někteří lidé jsou silní a jiní slabí, proč jedni byli svobodní a druzí pouhými otroky, proč byl někdo bohatý nebo naopak chudý, zdravý nebo nemocný. Ti, co na tom byli líp, jednoduše jako první pochopili potřebu modlit se a shromažďovat co možná největší počet odpustků.*“¹⁶¹ Do té doby si myslel, že je svět nespravedlivý, nyní v tom však spatřoval jistý řád. Z tohoto „omylu“ jej vyvedli až vojáci, kteří osvobodili Polsko a se kterými hlavní hrdina nějakou dobu pobýval. Ti měli na víru jiný názor. V jejich podání neměl řád světa s Bohem nic společného a Bůh zase neměl nic společného se světem. Boha si podle nich vymysleli kněží, aby mohli klamat pověřivé lidi. Nic údajně neexistovalo, ani čerti, ani upíři, Bůh nebo Svatá Trojice. Podle nich to byly jen povídačky pro lidi, kteří nevěřili ve své vlastní síly ani v přirozený vývoj světa. Každý člověk rozhodoval

¹⁶¹KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 109

sám za sebe, kam bude směřovat jeho život.

Mně patří všechny životy...

Motiv života a smrti

Němci posílali do plynu milióny Židů nebo cikánů. Vesničané zase bez rozmyslu usmrcovali ty, kteří jim nebyli ku prospěchu, ať už lidi nebo zvířata. Život jako takový tu neměl žádnou cenu, a to nejen ten židovský. Rudoarmějci rozhodovali o životech Němců, které chytli nebo také o životě venkovanů, jejichž ženy znásilnili a muže v případě potřeby zabili. Každý žil jen sám pro sebe, solidarita, pomoc, soudržnost, ta zde neexistovala. Důležité bylo zachovat si svůj vlastní život.

Hlavní hrdina se ocital v celém příběhu několikrát kousek od smrti. Během čtyř let života na vesnici prošel nepředstavitelnými situacemi, nejednou se ocitl téměř v náručí smrti. Jeho touha přežít však byla větší. Vždycky našel dostatek síly a odhodlání nevzdat se a vytrvat. Ani jednou jsme ho v knize nezastihli zoufalého nebo přemýšlejícího o způsobech, jak ukončit svůj život. Vždy byl připraven vstát a bojovat za svou vlastní existenci.

Život byl pro vypravěče i všechny ostatní postavy knihy poněkud bezcenný. Uvědomění si své vlastní existence, myšlenka toho, že tu jsem, v tomto těle a žiji, žiji celou svou bytostí, ta se v knize objevovala jen jedinkrát. Bylo to v momentě, kdy se vypravěč příběhu ocital na železniční trati čekaje na projíždějící vlak, schoulený tak, aby mohl přežít. *„I přes tyto hrůzné vzpomínky, bylo na tom ležení mezi kolejemi a pocitu, že nad vámi projíždí vlak, něco strašně lákavého. Ve chvílích mezi přejezdem lokomotivy a posledního vagónu jsem v sobě cítil život čistý jako mléko, opatrně přecezené přes látku. Během té krátké chvíle, kdy nad člověkem rachotily vozy, nemělo význam nic jiného, než prostý fakt, že žije. (...) Na samém dně této zkušenosti jsem nalézal obrovskou radost z toho, že se mi nic nestalo.“*¹⁶²

Motiv života byl patrný ještě v okamžiku, kdy stál hlavní hrdina spolu se svým kamarádem na železniční trati u výhybky právě ve chvíli, kdy se na obzoru objevil vlak. Doposud rozhodovali o jeho a životech druhých jiní lidé, teď měl tu stejnou moc ve svých vlastních rukách i on, a byl to pro něj neobyčejný pocit. *„Kdykoliv jsem seděl ve stínu stromu a pozoroval, jak se na obzoru objevuje vlak, zmocňoval se mě pocit*

¹⁶²KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 186

obrovské moci. Životy lidí ve vlaku byly v mých rukou. Stačilo skočit k výhybce, přehodit koleje a poslat celý vlak přes útes do klidného vodního toku pod ním. Stačilo jen zatáhnout páku (...)“¹⁶³

Zdaliž mohu rozeznati mezi dobrým a zlým?¹⁶⁴

Motiv proměny

Hlavní hrdina příběhu započal svůj život na vesnici jako naivní dítě. Během čtyř let, která zde strávil, byl však obklopen lidmi, kteří se k němu, ani k sobě navzájem nechovali s respektem, život zvířete nebo člověka pro tyto lidi neměl žádnou cenu. Sám byl přítomen u mnoha zvěrstev, která měla na vývoj jeho charakteru nesmazatelný vliv. Domníváme se, že ten poslední skutek, který přiměl hlavního hrdinu k rozhodnutí být zlý, měl co dočinění s jeho první láskou Evkou. Domníval se, že její city k němu jsou opravdové, ty jeho byly. Pletl se. „*Něco se ve mně zlomilo. Moje myšlenky se rozletěly a roztrhly na kusy, jako když se rozbije džbán.*“ „*Všechno, co se tu přihodilo, mi bylo zcela jasné a srozumitelné. Už jsem chápal, proč se o lidech, kteří měli v životě velký úspěch, říkalo: Je ve spolku s ďáblem. (...) Dosud jsem patřil k těm nerozhodným.*“¹⁶⁵

Hlavní hrdina příběhu nenáviděl mnoho lidí. Kolikrát snil o chvíli, kdy bude dost veliký a natolik silný, aby se vrátil zpět do vesnice a aby vesničané zaplatili za vše, co mu způsobili. Chtěl podpálit jejich statky, otrávit jejich děti i dobytek. „*Cítil jsem se silnější a víc jsem si věřil. Doba pasivního přihlížení skončila. Víra v dobro, sílu modlitby, oltáře, kněze a Boha mě připravila o řeč. Moje láska k Evce, moje touha udělat pro ni vše, co bylo v mých silách, se též dočkala patřičné odměny. Vstoupím teď do řad těch, kterým pomáhají síly Zla.*“¹⁶⁶ A zlo si nemohlo dovolit přijít o takového služebníka, kterým on mohl být.

Po skončení války se ocitl v plukovní vojenské nemocnici, kde se léčil se svými zraněními. Zde také slýchal příběhy o velikém Stalinovi. Čas od času údajně objevil mezi bezejmennou masou člověk, který chtěl, aby se měli všichni dobře. Tento člověk se stal přirozeně vůdcem, jenž se staral o to, aby se myšlení a počínání té masy lidí ubíralo správným směrem. „*Právě pod jeho vedením porážela Rudá armáda Němce*

¹⁶³KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 188

¹⁶⁴II Samuelova. In: *Biblií svatá aneb všechna svatá písma Starého i Nového zákona*. Praha: Cíl, 1949, s. 19:35

¹⁶⁵KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 131

¹⁶⁶Tamtéž, s. 133

*a přinášela osvobozeným národům nový život, ve kterém si byli všichni rovni. Na světě už nebudou bohatí a chudí, vykořisťovatelé a vykořisťovaní. Lidé s tmavou pletí už nebudou pronásledováni lidmi s bílou pletí a světlými vlasy. Nikdo již nebude odsouzen k tomu, aby zemřel v plynové komoře.*¹⁶⁷ Vypravěč příběhu začal věřit, že existuje skutečná možnost a také způsoby, jak prosazovat dobro a pak také lidé, kteří prosazování tohoto cíle věnovali celý svůj život. Těmi lidmi byli členové komunistické strany. Všechno, co se zde hlavní hrdina učil, pro něho bylo nové, lákavé a úžasné. Podle Sovětů totiž záleželo jen na tom, jak se na člověka dívají druzí lidé, jedině kolektiv měl právo rozhodovat o tom, jakou má daný člověk cenu a jak byl pro společnost důležitý.¹⁶⁸ Z malého židovského chlapce stal chlapec bojující za komunistickou stranu. Po několika měsících však musel opustit nemocnici a vrátit se ke své rodině, která se o něho po skončení války přihlásila. Vypravěč příběhu se s touto novou situací nedokázal vypořádat. Používal nepřiměřené síly. Svému bratrovi zlomil prst, učil se vrhat nože nebo o ně nepřítel obrát. Ač měl rodinu, potloukal se po večerech po městě. Nebyl schopen se po tom všem začlenit do společnosti. Chtěl jen bojovat žít v zemi, kde zítra již znamená včera, nebo se toulal po městech a vesnicích, aniž by věděl, co ho čeká. To, co mu teď bylo nabízeno, už v tom novém světě nebylo pro něj.

Motiv pomsty

S pomstou jsme se v příběhu setkali u tří postav, každá z nich se k tomu činu ale uchýlila z jiného důvodu. Hlavní hrdina se k pomstě v příběhu uchýlil dvakrát. Pomsta pro něho byla vykonaným zadostiučiněním. Činil tak, když byl veřejně zesměšněn. Pomstil se pokladnímu v kině, kam se vydal na ruský film. Tehdy se k němu pokladní choval hrubě. Zesměšnil ho k obveselení davu, který tam stál. Hlavní postava příběhu si na něho večer počkala a hodila na něj ze třetího patra cihly.

S pomstou se setkáváme v knize ještě u jiné postavy, u Miťky, vojáka Rudé armády. Jeho pomsta byla aktem vykonaným jako odplata za zavraždění jeho kamarádů. Ačkoliv tehdy rozkazy zakazovaly jakýkoliv kontakt s tamním nepřátelským obyvatelstvem, Miťka vytáhl pušku, kterou měl schovanou a již následně. zabil všechny ty, kteří se podíleli na vraždě jeho kamarádů.

¹⁶⁷KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 161

¹⁶⁸Tamtéž, s. 165

Pomstu vykonal i chlapcův kamarád Mlčoun. Jeho čin byl spáchaný ze stejného důvodu, jako kdysi ta vypravěčova, ze vzteku z bezpráví a veřejného ponížení. Tento akt vyvolala scéna na trhu, kam se sjížděli sedláci z okolních vesnic prodávat své zboží. Hlavní hrdina nedopatřením převrhl pult, na němž byly mléčné výrobky. Majitel stánku jej surově zmlátil za vydatného posměchu přihlížejících venkovanů. Mlčounovi se tehdy zrodil v hlavě plán, který o čtrnáct dnů později také realizoval. Přehodil výhybku vlaku. Byl den trhu, mnoho venkovanů tak přijíždělo do města právě tímto vlakem. Jednotlivé vagóny byly přecpány cestujícími. „*Vlak se blížil k přejezdu. Natlačení venkované se vykláněli z oken a plavé vlasy jim plály ve větru. Mlčoun mi tak pevně stiskl ruku, že jsem až nadskočil. V ten samý okamžik změnila lokomotiva směr a prudce se stočila, jako když ji ovládla nějaká neviditelná síla.*“¹⁶⁹ Tato pomsta byla ze všech těch tří pomst nejvíce sobecká. Netýkala se jen jednoho člověka, obětmi se staly neviní lidé. Výsledkem byla řada mrtvých lidí, jejichž jména plnila stránky novin. Když měl být napříště trh, vydali se oba chlapci zhlédnout v radostném očekávání výsledek své práce. Známy stánek však stál na místě a za pultem muž, který vypravěči příběhu vyrazil zuby a nacpal jej do bečky.

Proč?

Motiv absurdity

Položíme-li si otázku „*proč museli nejen Židé a cikáni umírat v táborech*“, odpověď na ni se nám nehledá snadno. Vlastně ji ani nenajdeme. Židé měli podle vesničanů zemřít proto, že zabili Ježíše Krista, měli tak platit za svůj hřích

Nám spíše než proč museli Židé umírat, vyvstala na mysl otázka, k čemu byla válka dobrá? V příběhu můžeme sledovat, kam celý tento jeho vývoj vedl - k chlapci, který se přidal ke komunistům, který dal přednost samotě před milující rodinou, který na násilí odpovídal násilím. Chlapec nebyl ani křesťan, nebyl ale ani Žid. Zdá se nám pochopitelné, že chlapec, který se v životě setkal jen se samotou, lží, násilím a smrtí, nemohl být schopen poskytovat city, které sám nepoznal. Ukázalo se, že ačkoliv byla Evropa po 1. světové válce považována za hospodářsky vyspělou, lidé byli i přesto schopni těch nejohavnějších činů, stále činili z nevědomosti ty nejstrašnější věci. Z tohoto hlediska byla válka pro vypravěče příběhu bezvýslednou. Vychovala člověka, který nebyl schopen citu, ani společenského začlenění. Člověka bez budoucnosti.

¹⁶⁹KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995, s. 190

4.2.2 Henryk Grynberg

Henryk Grynberg – polský spisovatel židovského původu, jemuž se podařilo přežít. „*Stal se jedním ze strážců památky osudu svého národa. Ať žije kdekoli, nosí v sobě celý veliký a mrtvý svět židovské minulosti. Nedokáže se před tím ani skrýt, ani utéci. Jediným způsobem, jak tento svět oživit, je zachytit ho slovy a přiblížit ho všem, kteří nevědí nebo již zapomněli.*“¹⁷⁰ Henryk Grynberg je autorem, který se narodil 4. 7. 1936 ve Varšavě. Své dětství prožil ve vesnici Radoszyna nedaleko Mińska Mazowického. Do jeho životního osudu nesmazatelně a tragicky zasáhla 2. světová válka. Jeho rodině se v roce 1942 podařilo před transportem do Treblinky uprchnout, jejich cesty se však rozdělily. Henrykův mladší bratr byl brzy zabit, otec zemřel po letech ukrývání se v lese krátce před koncem 2. světové války, přežil jen Henryk spolu se svou matkou.

Po válce se Henryk s matkou přestěhovali do Lodže, kde Henryk vystudoval tamější střední školu. Od roku 1954 se pak věnoval studiu na katedře žurnalistiky na univerzitě ve Varšavě. Po úspěšném ukončení zakončil ve Státním židovském divadle ve Varšavě, v němž jako herec debutoval v představení *Za zimní noci*. Zde působil až do roku 1967. V tomto roce navštívil společně s varšavským souborem v rámci divadelního turné Spojené státy americké. V důsledku zvedající se vlny antisemitismu se nakonec Henryk rozhodl v Americe zůstat a přijmout statut politického emigranta. Emigrace se stala v Polsku důvodem k jeho nařčení z různých politických zločinů; z rasismu, zrady národa.

4.2.2.1 Židovská válka

Literární dílo *Židovská válka* je silně autobiografickým dílem Henryka Grynberga, které vyšlo v roce 1965, v době, kdy na jeho jméno ještě nebylo polskou cenzurou uvaleno tabu trvajících 20 let. O rok později získal za toto dílo literární cenu Kościelských. Opětovně vyšel tento román v roce 1989. Pro rozbor jsme použili knihu v překladu Olgy Hostovské, která vyšla v roce 1996.

¹⁷⁰GRYNBERG, Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 191.

Kdo jsem já?¹⁷¹

Motiv Žida

„*Zničehonic jsme nebyli lidé, byli jsme Židé.*“ A tak se otec chlapce, vypravěče příběhu, ocitl nejprve v pracovním táboře, později následovalo povolání, pro něj i pro jeho rodinu, k transportu do vyhlazovacího tábora Treblinka.

Kniha nám poskytla dva obrazy židovského obyvatelstva – ten první zprostředkovali rasově čistí jedinci, ten druhý pak samotní Židé. Rasově čistí jedinci Židy prezentovali na základě předsudků, brali je jako ty bohaté, úspěšné, prosperující a lakomé. V příběhu jsme se několikrát setkali s udavači, kteří Němcům ochotně pomáhali při honech na židovské obyvatelstvo. Vidina zisku peněz pro ně byla cílem, jehož mohli tehdy snadno dosáhnout. Své skutky omlouvali tím, že Židům krátí jen délku jejich utrpení.

Pro Němce byli Židé pověřením, které bylo třeba vykonat. Hájili se tím, že nešlo jednat jinak, neboť byli v neoblíbenosti u samotného Hitlera. Jak by to také vysvětlovali vesničanům, kteří je udali? Nebyla jiná možnost, Židé měli přece zemřít.

Pohled Židů na sebe samé se v knize neměnil. Byli Židy i jimi zůstanou. V příběhu jsme se nesetkali s žádnou lítostí nad osudem, který prožívali. Lítost pocíťovali jen v okamžiku, kdy museli opustit své staré zvyky i tradice a namísto toho přijmout zvyky křesťanů. Tak to vnímali dospělí. Jiný pohled nám zprostředkoval hlavní hrdina příběhu, malý chlapec. Byl Židem, kterého děti v rodinách rasově čistých jedinců svým způsobem šikanovali. Stál mimo skupinu. U něj jsme se setkali se studem z důvodu toho, kým byl. Jeho pojetí Žida bylo spojeno se strachem. Jeho dětství bylo provázáno strachem, neustálou ostražitostí a obav z toho, aby nikdo nepoznal, kým ve skutečnosti je. Snažil se proto ze všech sil, aby byl co nejlepší, aby nevzbudil žádnou neobvyklou pozornost.

Roky trvající strach ho ovšem přiměl k rozhodnutí nechtít být již více Židem. „*(...) já už nechci být Žid. (...) Mami, slyšelas, co jsem řekl? Já nechci! Vážně nechci. Já už nebudu Žid, vid'? Nebudu, vid'?*“¹⁷²

¹⁷¹Exodus In: *Bibli svatá aneb všecka svatá písmena Starého i Nového zákona*. Praha: Cíl, 1949, s. 57:11

¹⁷²GRYNBERG, Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 83.

Odlišný pohled Židů na sebe samé jsme v příběhu našli po skončení 2. světové války, kdy se k moci postupně dostávala komunistická strana. Židé se po válce chtěli navrátit do svých původních domovů, které byly mnohdy obsazené někým jiným. Ve vesnicích, v nichž dříve bydleli, nyní museli počítat s přítomností vojsk Rudé armády. Znovu naráželi na udavače a lidi, kteří chtěli Židy připravit o zbylý majetek. Po všech zkušenostech mnozí z nich nedokázali uvěřit, že by jim komunistický režim mohl přinést něco dobrého. „*Ted' Židy potřebujou...! Jak dlouho je budou potřebovat? Rok? Dva roky? Deset.? A co pak? Až už tě nebudou potřebovat? Kam půjdeš? A kdyby jen to! Koho myslíš, že tady budou mlátit, jakmile k něčemu dojde? Židy...! A tvoji přátelé, kteří tě ted' tak strašně potřebují, a všichni ti, co ted' lezou židům do zadku, ti budou první! A nejhorší! Uvidíš, vzpomeneš si na moje slova...! Jak jen něco přestane fungovat. A že určitě něco nebude fungovat, to se stačí kouknout, co už ted' vyvádějí..!*“¹⁷³

Motiv člověka

Židé byli v příběhu prezentováni jako vysoce postavení a bohatí lidé. Dobře vnímatelný tak byl proces změny z člověka v kohosi. Z vysoce postavených lidí se tehdy stávali psanci, kteří byli nuceni se schovávat v lesích, snažit se být neviditelnými, jelikož je jen jedna jediná chyba mohla stát život. Byli připraveni o majetek, zaměstnání na podřadných pozicích, záměrně byli odvoláváni z míst, na nichž měli nějaký vliv či zisk. Ze společenských lidí se stávali samotáři, kteří zapomínali, že bývali kdysi lidmi. Stávali se zvěř, kterou bylo třeba ulovit.

Motiv dětství

Děti mají štěstí, všechno zlo světa dokážou chápat sobě vlastním způsobem. Není pochyb, že i tak se jich všechny prožité skutečnosti přímo dotýkaly, podílely se na jejich dalším duševním vývoji. Hlavní hrdina přišel hned v úvodu svého životního příběhu o malého bratra. Tuto událost však nedokázal v daný okamžik plně pochopit, a tak se zdá, že byl onoho duševního otřesu ušetřen.

Hrdinovo dětství bylo charakteristické ještě jednou věcí, vypravěč příběhu jako by věřil v každou reálnou i nereálnou věc, věřil v „pravdu“, spravedlnost a v dobrotu. On i ostatní děti si dokázaly utvořit svůj vlastní svět ve světě plném smrti. Žily ve světě

¹⁷³GRYNBERG, Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 172

radosti, ve světě prožívání běžných zkušeností, ve světě rošťáren. Na určitou chvíli, byť na okamžik, byl ten jejich svět ušetřen hrůz toho skutečného. „*Měli jsme radost, že my, na rozdíl od lidí, o nichž pan farář vyprávěl, jsme neznali nenávist ani zradu, ba ani jsme netoužili někoho zabít.*“¹⁷⁴

Co dělat?

Motiv rezignace

Někteří Židé nastoupili do transportů do koncentračních táborů. Tak tomu bylo v případě chlapcových prarodičů. Nechtěli se potulovat po lese a schovávat se, na to se cítili příliš staří, bylo to pod jejich důstojnost. Vypravěč příběhu to popsal takto: „*Nedomnívám se, že by můj dědeček nevěděl, kam ten vlak jede, ale věděl také, co čeká ty, kteří utíkali. Věděl také, že tento svět funguje na základě jisté smlouvy, v níž je obsaženo několik takových podmínek...že jestli je nedodržíme...Nastoupil zkrátka do vlaku, aby umřel dobrovolně, jako člověk.*“¹⁷⁵ Hlavní postava příběhu stála před obdobným rozhodnutím. Nejprve ona sama, a to v okamžiku, kdy bylo třeba utíkat před pronásledovateli. Bylo by pro něho tak snadné zůstat na místě a nechat život jednoduše plynout s tím, co se má stát. Druhý mezní okamžik prožil chlapec se svojí matkou, se kterou se dostal díky árijským papírům z vesnice do města. I zde byli udavači, kvůli nimž museli svůj tamní úkryt nadobro opustit. Zoufalí jezdili s matkou tramvají. V té chvíli to v návalu bezmocnosti na okamžik vzdala matka a vložila jejich životy do rukou někoho jiného. „*Dobře, řekla maminka. Nepůjdeme k Visle. Půjdeme k tamtým lidem, a ať s námi udělají, co uznají za vhodné...! Jakmile jsme se k nim přiblížili, maminka jim hned řekla, kdo jsme a co tam děláme. Řekla, že jestli chtějí, tak nám mohou pomoci, a když ne, ať nás předají Němcům. Jen ať udělají, co budou chtít...!*“¹⁷⁶

Motiv vzdoru

Stejně tak jako někteří Židé bez protestů nastoupili do transportů, našli se tací, a v tomto příběhu jich nebylo málo, jež se rozhodli nenastoupit. Nedbali příkazů, nedbali nařízení. Nešlo o to, rozhodnout se tak nebo tak, neexistovalo správné rozhodnutí. Režim je okrádal nejen o materiální věci, ale především o svobodu. Měli se

¹⁷⁴GRYNBERG, Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 67

¹⁷⁵Tamtéž, s. 15-16

¹⁷⁶Tamtéž, s. 50

stát poslušnými Židy? To se od nich očekávalo. Režim to od nich očekával. Někteří Židé však učinili rozhodnutí – vzít život do vlastních rukou. Chtěli si uchovat alespoň v tomto okamžiku své právo na svobodu. Chlapcovi rodiče mezi takové patřili, nenastoupili, i když věděli, jaký život je v nejbližších měsících čeká.

Jiní Židé do transportů sice nastoupili, ale v průběhu cesty vlakem se jim podařilo z jedoucích vlaků vyskočit.

Se vzdorem jsme se v příběhu setkali ještě v jedné situaci. Matce a chlapci se tehdy podařilo utéci z města do vesnice, kterou však před koncem války také obsadili němečtí vojáci. Zdejší vesnice byla vypálena a obyvatelé odváděni kamsi. Matka i chlapec tak opětovně stáli před smrtí. Z celé této situace je cítit matčin nezájem o celou tu situaci, vzdor i rezignace. Jako by již neměla co ztratit. Sama věděla, že oni dva byli těmi jedinými, kteří neměli údajně právo chodit po žádné z těch cest. Lidé, mezi nimiž vyrostli, už byli dávno mrtví, uhnání na cestě za svobodou. *„Ale maminka se tvářila, jako by se už ničeho nebála. Chladně a klidně hleděla na Němce, který mě vzal a nenuceně se bavila, i když při tom rozhovoru s Němcem musela stále dávat pozor, aby se mezi německá slova, která pronášela, nepřipletlo nějaké židovské....Šla zpráva, jako by ani necítila únavu, a v jejím úsměvu, kterým odpovídala na Němcovy poznámky, nebylo nic vtíravého.“¹⁷⁷*

Motiv strachu

Strach prostupoval celým dílem jako takový neviditelný přítel, tichý společník. Všichni Židé měli strach, z nejistoty, která jejich existenci obklopovala. Měli starost o své rodiny, muži o své manželky, rodiče o své děti. Měli strach, když se před Němci ukrývali, když před nimi utíkali, měli strach, když žili jako neznámí lidé s árijskými papíry. Každý jeden člověk měl svůj vlastní strach.

Na něm závisí tvůj život...

Motiv závislosti

Závislost byla v příběhu zobrazena jako nutnost, ke které byli Židé nuceni. Jestliže se Židé rozhodli z touhy po svobodě do transportů nenastoupit, nemohli tohoto

¹⁷⁷GRYNBERG Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 76

záměru dosáhnout bez pomoci jiných lidí. Skrývali se v lesích, bez peněz, bez majetku, bez potravy. Svůj majetek poschovávali u lidí, na jejichž pomoc spoléhali. Svůj život tedy mnohdy vložili do rukou někoho jiného, do rukou jiných sedláků nebo lidí, které při útěku potkali. Jejich život byl mnohdy přímo odvislý od jejich pomoci. Ačkoliv toužili po svobodě, která jim byla do té doby upírána, nikdy jí nemohli plně dosáhnout. K tomu, aby mohli svobodu někdy v budoucnu poznat, potřebovali přežít. K tomu, aby přežili, potřebovali pomoc druhých lidí.

Motiv víry

O víře v knize explicitně zmínky nebyli, ale je nám tak nějak zřejmé, že se skrývala na každé stránce knihy. Kdyby víra v cokoliv neexistovala, nic by nemělo smysl, vše by bylo nejspíš zbytečné. Ať se Židé rozhodli nastoupit do transportu či nikoliv, patrně věřili ve šťastný nebo jen v nějaký konec. Pořád tu byla jistá víra v naději, že všechno nakonec dobře dopadne. Možná šlo o nalhávání si nějaké skutečnosti, ale přesto tu ta víra byla. A nevyskytovala se jen u dětí, věřili i dospělí. Možná proto, že museli, možná proto, že ve vítězství skutečně věřili. Každopádně, ač na malý okamžik, všichni věřili ve šťastný konec. Věřili před, během nebo na konci války. *Jak v knížkách, které nám četli, tak ve filmech dobří lidé vždycky vítězili. I když třeba zahynuli. Nábožně jsme naslouchali a vítězili s nimi. Naši vychovatelé byli dospělí lidé a jako dospělí prožili válku. Nedá se ale říci, že by nám lhali. Oni tehdy ještě nevěděli, jak nepatrný rozdíl je mezi mírem a válkou. Ta vlastně nikdy nekončí, jen se schová pod povrchem života a tam žije dál. My to cítíme, a proto se pořád něčeho bojíme. Z jednoho hlediska je možná skutečná válka lepší: za války čekají lidé na mír. A opravdu v něj věří. Naším vychovatelům šlo o to, abychom uvěřili ve vítězství. A to se jim dařilo. Oni věřili právě proto, že byli dospělí, a domnívali si, že když se lidé jednou dopustí velkého omylu, tak už potom budou vědět, co mají dělat, aby se ten omyl nemohl opakovat. My jsme zase věřili, protože jsme byli děti. Mysleli jsme, že k takové válce, jakou jsme zažili, může dojít jednou za život, a že ten, kdo ji prožil, je jednou pro vždy zachráněný, a my už jsme ji přece měli za sebou.*¹⁷⁸

Motiv přizpůsobení

Motiv přizpůsobení byl v příběhu, stejně jako motiv závislosti, prezentován jako nutnost, ke které se Židé uchýlovali, pokud chtěli přežít. K tomu, aby Židé přežili, bylo

¹⁷⁸GRYNBERG Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 187

třeba přizpůsobit se všem situacím, které je potkaly. Nejprve se přizpůsobovali režimu a nařízením, která pro ně platila. Muži nastoupili do pracovních táborů, Židé nakupovali na potravinové lístky, jezdili v posledním vagónu tramvaje, chodili ven jen do osmé hodiny večerní. Pak přišlo povolání k nastoupení do transportů do vyhlazovacího tábora. Někteří Židé se opět přizpůsobili, jiní se rozhodli pro schovávání. I ti se však museli přizpůsobit. Nejprve se museli přizpůsobit životu na útěku, žít s neustálým pocitem strachu z odhalení, ukrývání se, utíkání, životu bez domova. Museli se učit novým návykům, učit se chovat i vypadat jako lidé árijské rasy. Mnohdy proto museli zavrhnout svou vlastní podstatu, přijmout zvyky a tradice, které nebyly jejich. *„Maminka si musela dávat pozor. Na každé gesto, na každé slovo. Ted' už nešlo o to chodit po ulicích se vztyčenou hlavou a usmívat se na Němce v tramvaji. Ted' bylo nutné celý čas mezi lidmi být. Mluvit s nimi, poslouchat je, jíst, lehat i vstávat, modlit se, postit a držet svátky, chodit a být všude tam, kde jsou všichni, protože lidé nemají rádi ty, kteří se drží stranou, a hodně mluvit, protože ti, kteří mlčí, nejsou oblíbeni a vždycky vypadají podezřele.“*¹⁷⁹ Celou dobu hráli jakousi hru, kterou bylo třeba hrát a bylo třeba vyhrát. Nevzbudit podezření, nebýt ničím výjimečný, stát se součástí masy. *„A tak tedy neuzavírat se, nestranit se, nebýt ani chvíli sám, neustále dávat pozor; aby ses nedopustil něčeho nepatřičného, nesplést se a přitom zachovávat přirozenost a nenucenost. Improvizovat. A být stále připraven improvizovat. Nikdy se nenechat zaskočit. A hrát roli, kterou jsi neměl ani čas se naučit. A přitom hrát dennodenně, celý dlouhý čas bez jakékoliv přestávky být jen na to, aby ses mohl rozmyslet, oddechnout si, nebo se prostě jen podívat na svou vlastní tvář.“*¹⁸⁰

Motiv obětování

Motiv obětování či oběti se v příběhu objevoval v různých podobách, od sebeobětování po obětování někoho či něčeho jiného. Hned v úvodu knihy zanechala matka bratra hlavního hrdiny v cizí rodině, neboť útek a především pak schovávání s ním, by bylo problematické a riskantní. Otec hlavního hrdiny se obětoval pro rodinu. V cestě za svobodou musel v příběhu přinést oběť i jeden manželský pár. Manželé se ocitli před volbou, v níž volili mezi sebou a vlastními dětmi. Oběťmi se staly jejich děti. *„Frymka vyprávěla, že ve vlaku, do kterého je nacpali, byla tak strašná tlačenička, že leželi jeden přes druhého, takže když se konečně podařilo vyrazit zamřížované okénko,*

¹⁷⁹GRYNBERG Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 59

¹⁸⁰Tamtéž, s. 60

*všichni se k němu chtěli dostat, a děti zůstaly vzadu. Nusen a Frymka křičeli, aby jim podali děti, ale nikdo je neposlouchal. Lidé se spolu prali o to, aby se co nejdřív protáhli ven. Museli hrozně spěchat, aby to stihli, než stráže začnou střílet. Frymce a Nusenovi slibovali, že děti vyhodí, jen co sami vyskočí. Vyskočili. Co měli dělat? Stráže už začali střílet. Nevěděli, že už své děti nikdy nespatri. Díky tomu, že vyskočili – žijí.*¹⁸¹

Motiv peněz

Peníze byly v příběhu prezentovány jednou jako prostředek k přežití, jindy jako důvod k zabití. Židé, kteří nenastoupili to transportů, spoléhali na ty, jimž peníze a jiný majetek svěřili. Peníze tu byly prostředkem, bez kterého by válku mnohdy nepřežili. Židé platili sedlákům za to, že je ve svých domovech ukývali, že je v zimě nechávali spát na seně, jindy upláceli pocestné, které při svých životech na útěku potkávali. Pro chlapcova otce byly peníze rovněž prostředkem k přežití. Domníval se, že jsou peníze důkazem toho, že je pořád ještě člověkem, že nezemře jako zvíře, ale jako člověk. Možná v ně věřil až příliš mnoho. Peníze se totiž staly důvodem jeho zabití.

Nezáleží na tom, jak žít, ale žít!¹⁸²

Motiv manželství

Válka skončila, lidé se navraceli zpět ke svým životům. Ti, kteří válku přežili, stejně jako hlavní hrdina příběhu a jeho matka, se snažili zapojit do každodenního života, pokud možno pokračovat ve svých životech.

Manželství se tak pro mnohé z přeživších stalo přirozeným krokem na cestě za začleněním do společnosti. Válku přežil jen ten, kdo měl štěstí. V té době však téměř každý toužil nebýt na ty hrůzy, kterých bych svědkem, a na vzpomínky, sám. Tak se židovští muži nechali pokřtít a následně ženili s křesťankami, i když to nebylo v souladu s jejich tradicemi. Sezdvávali se lidé, kteří válku přežili. „*Všichni spěchali. Každý se bál, že už na něho nezbude partner. A nikdo nechtěl zůstat sám. Každý člověk, kterého bylo možno si vzít, měl váhu zlata, takže nikdo nepřebíral. (...) A jestli už nemohli počítat s tím, že budou mít děti, snažili se aspoň nahradit si navzájem otce, matku, sestru nebo bratra. Ještě nikdy nemělo manželství tak velkou cenu.*

¹⁸¹ GRYNBERG Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. 1. vydání. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 107

¹⁸² Citát pochází od F. M. Dostojevského

Představovalo zkrátka záchranu. ¹⁸³

Motiv pomsty

K židovskému obyvatelstvu se ostatní lidé během 2. světové války chovali jako k vyvržencům společnosti, okrádali je, udávali, zabíjeli, obsazovali jejich domovy.

Válka skončila, Německo bylo poraženo, a Židé, kteří přežili, se pokoušeli pokračovat ve svých životech dál. Mnozí vyměnili města za vesnice. Není divu, že se po všech těch staletích útrap u mnoha z nich objevily myšlenky na pomstu nebo že se k takovému činu při možné příležitosti neuchýlili. Věci se obrátily, teď to byli Němci, kteří byli ostatními považováni za nepřátele.

Někteří Židé pořádali hony na ty, kteří je za války zradili. Bylo třeba potrestat ty, kteří je zabíjeli, kteří je udávali. Nešlo je přesvědčit o tom, že pomsta ničemu a nikomu pomoci nemohla, jen zlo bylo zase opláceno zlem. K čemu byla pomsta, když mrtvým už stejně pomoci nemohla. Podle některých Židů ale vězení nebylo pro vrahy žádným trestem, do vězení se podle nich totiž nejen zavíralo, ale i se z něj propouštělo.

S jiným případem pomsty jsme se setkali v prostředí města, do něhož se přestěhovala hlavní postava s matkou po skončení války z vesnice. Zde se stala pomsta kolektivním skutkem, který Židé spáchali na jednom Němci a jednom dítěti. Hrdina příběhu pátral v troskách ghetta, v němž se mu podařilo objevit člověka v německé vojenské uniformě. Muž měl být odveden na policii, za ta léta nahromaděný pocit nespravedlnosti však vyústil ve zcela jiné řešení. *„Na polici s ním! Na policii! Sbíhaly se stále větší zástupy lidí a Němec stále hlasitěji křičel. Co tak vřeští? Rozčilovali se lidé. Když oni vraždili naše lidi, tak nikdo nekřičel. Němec řval jako šílený, křičel tak strašně, že to bylo k nesnesení. Kdosi to nevydržel a hodil kus cihly. Další se také sehnuli pro cihly. Lidé, kteří Němce táhli, ustoupili stranou. Všichni vzali do rukou cihly. Němec ztichl, potom zmlkl docela. Lidé nemluvili, jen házeli.*“¹⁸⁴

Kam až mohla vést touha pomstít se, poznal i jeden chlapec, který o několik dní později odpověděl na otázku vypravěče jakýmsi zakřičením. Parta chlapců usoudila, že se jedná taktéž o Němce a chlapce surově zbilá. Dobře vnímatelná tu byla nenávist, kterou Židé kolektivně chovali vůči Němcům, bez rozdílu věku. Ta nenávist tu

¹⁸³GRYNBERG Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 140

¹⁸⁴Tamtéž, s. 136

byla prezentována tak silně, že se Židé k pomstě uchylovali bez jakéhokoli rozmyslu a zaváhání. Absurdní na té situaci byla skutečnost, že chlapec ve skutečnosti Němec nebyl, byl pouze němý.

Motiv vyhoření

Motiv vyhoření je v příběhu zobrazován jako neschopnost pokračovat dál. Židé cítili beznaděj a zoufalství nad tím, jaký měla válka smysl. Nic se pro ně v podstatě nezměnilo. K moci se tehdy postupně dostávala komunistická strana. Jeden režim vystřídal druhý. Fašistické udavače vystřídali ti komunističtí. Bylo třeba žít dál, i když mnozí nevěděli, jak toho záměru dosáhnout. Uzavírali manželství v domnění, že si tak pomohou, že se jim podaří naplnit falešnou iluzi toho, že je svět v pořádku, pokud možno jako dřív. Svět se ale změnil a lidé také. Hlavní hrdina příběhu byl v ozdravném sanatoriu, Ušer, matky přítel, byl po udání ve vězení a matka, opět obíhala úřady, znova se pokoušela domoci nějaké spravedlnosti, znova byla tím člověkem, kterého už kdysi obrali téměř o všechno. Po tom všem musela znova bojovat o své místo na zemi. *„Jedno mi ale nebylo jasné. Ušer byl už zase ve vězení. Maminka, zase sama, pobíhala po cizím městě s načerno sehnanými kusy látek schovanými v tašce a podplácela dozorce, jejichž prostřednictvím posílala do vězení balíčky. A můj tatínek ležel v zemi. Blízko Radoszyny. U cesty. Tráva je tam vyšší a má výrazně odlišnou barvu – a lidé tamtudy denně chodí na pole a z pole. A nikdo neměl odvahu říci - kdo zabil. Ba nikdo neměl odvahu se ani zeptat...Tak jak vlastně dopadla tahle válka?“¹⁸⁵*

Proč?

Motiv absurdity

Hlavní hrdina příběhu a jeho rodina byli Židé. I na ně se tedy vztahovaly rasové zákony a nařízení vydaná Hitlerem. I oni měli patřit mezi ty, jež neměli právo chodit po této zemi. V celé knize však nenajdeme jediný důvod, proč by to mu tak mělo být, nesdělí nám jej ani oběti, ani vykonavatelé Hitlerovy vůle. Chlapcova rodina veškerá nařízení, stejně jako ostatní obyvatelé vesnice, v níž bydleli, přijímá, dennodenně se přizpůsobuje situacím, které přicházejí a podmínkám, které jsou nastoleny. Většinou nebojují, nelitují se, jen přijímají to, co přichází. Nejprve se snaží přežít válku, poté bojují s režimem, který se dostává k moci. Jedni udavači je chtějí připravit o životy,

¹⁸⁵GRYNBERG, Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. Praha: FINIDR s. r. o., 1996, s. 187

díky druhým se dostávají do vězení. Není divu, že upadají do smutku ze ztráty iluzí. Pokládají si otázku, k čemu byla světová válka dobrá, jak pomohla válka jim a proč muselo zemřít tolik lidských bytostí, včetně žen a dětí, když je u moci režim, který využíval, ačkoli v jiném provedení, k dosažení svých vlastních cílů stejných prostředků jako nacisté.

4.3 Holokaust v Čechách

Československá ústava přijata 29. února 1920 zaručovala stejná občanská práva všem lidem, kteří žili na území Československé republiky, bez rozdílu rasy, jazyka nebo náboženství. V noci ze 14. na 15. března 1939 však německá vojska překročila české hranice. Tehdejší prezident Emil Hácha byl v Berlíně pod nátlakem donucen k souhlasu s okupací české země. Adolf Hitler pak 16. března 1939 vyhlásil v Praze tzv. Protektorát Čechy a Morava, v němž byly české země odsouzeny do područí Německa, Čechům byla ponechána pouze omezená autonomie. V době zřízení Protektorátu Čechy a Morava zde žilo 118 310 Židů, z nichž se 103 960 hlásilo k židovskému vyznání. V čele protektorátu stál Konstantin von Neurath. Nedlouho po vyhlášení protektorátu začala pro židovské obyvatelstvo platit různá omezení. Židovský majetek začal být převáděn do českých rukou, čímž se česká protektorátní politika chtěla bránit hroící germanizaci. Tento krok nebyl schválen říšským protektorem Konstantinem von Neurathem, jelikož ani okupační úřady, ani německé průmyslové kruhy nemohly připustit arizaci židovského majetku do českých rukou. Namísto toho vydal říšský protektor 21. června 1939 vlastní nařízení o židovském majetku. Toto nařízení zakazovalo Židům samovolně nakládat se svým majetkem, do židovských podniků dosazoval správce. Ještě do konce března téhož roku bylo Židům zakázáno vykonávat právnickou činnost nebo jiné zaměstnání ve veřejných institucích. Postupně přibyla další omezení. Nemožnost vycházet z domu po určité hodině, zákaz vstupu do parků, divadel, kin, nesměli chodit do kaváren, na plovárnu, do knihovny. Byly jim odebrány rozhlasové přístroje, byli omezováni v odběru potravin, měli vyhrazené místo při přepravě vlakem nebo tramvají, židovské děti byly vyloučeny z návštěvy německých i českých škol, bylo jim zakázáno chovat nějaká domácí zvířata. Postupem času byli vystěhováni ze svých domovů, namísto toho byli nuceni sestěhovat se několik rodin dohromady do jednoho bytu, a tak bychom mohli jmenovat další omezení, která měla Židy vyloučit z veřejného života. Pro vyloučení ze společnosti byla velmi důležitá i jejich identifikace. Od března roku 1940 byly proto občanské průkazy označeny

písmenem J (jude, neboli Žid). Od 1. září 1941 pak museli všichni Židé starší šesti let nosit na svém oblečení žlutou šesticípou hvězdu s nápisem Jude. Obyvatelům protektorátu bylo zároveň doporučeno, aby k takto označeným jedincům neprojevovali žádné sympatie, jinak s nimi bude zacházeno stejně jako s nimi. V protektorátu byla nacistickými úřady zpočátku povolena emigrace židovského obyvatelstva. Cílem bylo donutit co největší počet židovského obyvatelstva k „dobrovolné“ emigraci. Emigranti však museli Říši přenechat téměř veškerý majetek. V červenci roku 1939 byla zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalectví, která od té chvíle představovala jediný legální způsob odchodu ze země. Postupem času se však v důsledku ochoty přijímat nové emigranty počet legálních emigrantů snižoval. Ti nelegální prchali především do Polska, a po jeho obsazení na Slovensko. Odhaduje se, že z protektorátu uprchlo 300 000 Židů. Někteří se zapojili do odbojové činnosti, někteří byli bohužel chyceni v jiné zemi, ale taktéž okupované Německem a následně převezeni do koncentračního tábora Osvětim.

První deportace Židů proběhla již v říjnu 1939 a směřovala na území Generálního gouvornementu. Plánem bylo vytvořit zvláštní židovskou rezervaci, v níž by bylo soustředěno židovské obyvatelstvo z Německa a ostatních zemí, které mocensky spadaly pod Německo. Systematické deportace byly však zahájeny až v říjnu 1941 transporty do ghetta v Lodži. Původně mělo být deportováno 60 000 Židů, kvůli přeplněnosti ghetta bylo deportováno 20 000, z toho 5 000 z Protektorátu. Od ledna 1942 byl tento problém řešen deportacemi do nedalekého Chelma, kde byli Židé vražděni v pojízdných plynových komorách. S prvními deportacemi bylo také zakázáno vystěhování Židů z Říše a protektorátu. Do Lodže bylo z protektorátu celkem deportováno 5 000 Židů, první transport opustil hranice 16. října 1941. Z těch 5 000 Židů přežilo pouhých 277. Jelikož nebyly ostatní tábory schopny pojmout veškeré židovstvo z protektorátu, nacisté rozhodli o soustředění Židů do Terezína, který se svou polohou a pevnostním charakterem hodil coby ghetto. První transport do Terezína odjel 24.11 1941. Do konce roku 1942 pak bylo do Terezína deportováno téměř veškeré židovské obyvatelstvo z protektorátu, 61 000 Židů, včetně žen a dětí. V letech 1943 a 1944 k nim přibylo dalších 8 000 Židů, celkově bylo do Terezína deportováno přes 74 000 Židů. Údaje říkají, že z protektorátu bylo celkově deportováno přes 81 000 Židů,

2. světovou válku přežilo jen asi 10 500.¹⁸⁶

4.3.1 Arnošt Lustig

Arnošt Lustig se narodil 21.12 1926 v Praze, v rodině židovského maloobchodníka. V roce 1941 byl z rasových důvodů vyloučen ze školy, v roce 1942 pak poslán do Terezína. Od roku 1944 prošel také vyhlazovacím táborem Osvětim a pracovním táborem Buchenwald. Třináctého dubna 1945 se mu podařilo uprchnout z pochodu smrti. Do konce války se pak skrýval v Praze.¹⁸⁷ Po osvobození navštěvoval obchodní akademii, na podzim však začal studovat novinářství na Vysoké škole politických a sociálních věd, na níž absolvoval roku 1950. Vedle studia přispíval do Mladé fronty, Zemědělských novin a Židovského věstníku. V roce 1948 byl poslán jako dopisovatel izraelsko-arabské války na čtvrt roku do Izraele. Podruhé pak byl do Izraele vyslán v roce 1949 z pověření Československého rozhlasu. Během této půlroční cesty se v Izraeli oženil s Věrou Weislitzovou, kterou znal z koncentračního tábora. Mezi lety 1950-1958 Lustig pracoval v Československém rozhlasu jako reportér a režisér, v letech 1958-1961 byl vedoucím kulturního týdeníku Mladý svět. Poté pracoval až do roku 1968 jako scénárista Československého filmu. V roce 1968 opustil zemi a odešel přes Itálii, Izrael a Jugoslávii do Spojených států amerických. Zde nejdříve působil na univerzitě Iowa, kde pobýval v rámci ročního tvůrčího pobytu spisovatelského programu dr. Engela, poté působil na University of Nebraska. Od roku 1973 přednášel film a literaturu na American University Washington, D. C. Do Prahy se vrátil zpět v roce 1989, kde působil mezi lety 1995-1997 jako šéfredaktor české verze časopisu Playboy.¹⁸⁸

Během svého života se podílel jako scénárista na filmech, které vznikly podle jeho knižních předloh. V roce 1962 zpracoval povídku *Noc a naděje* jako *Transport z ráje*, povídku *Tma nemá stín* zpracoval v roce 1964 jako *Démanty noci*. Filmového zpracování se dočkala i kniha *Modrý den, Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou, Dita Saxová nebo Collete*.

Za svá díla byl Lustig oceněn nejen doma, ale i v zahraničí. Za knihu *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* obdržel Státní cenu, v roce 1996 získal cenu Karla Čapka, v roce 1998 pak cenu Franze Kafky. V roce 2008 byl nominován na Pulitzerovu cenu, o

¹⁸⁶<http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/transport>,<http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/getto>,<http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/prot>. přihlášeno 31. 10. 2013

¹⁸⁷LUSTIG Arnošt. *Zpověď*. Praha: Multisonic, 2008, s. 11-12

¹⁸⁸MENCLOVÁ, Věra, VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005, s. 420

rok později na mezinárodní Man Brokerovu cenu.

Arnošt Lustig zemřel 26.2 2011 v Praze po dlouhé nemoci ve věku 84 let.

4.3.1.1 *Můj známý Vili Feld*

Lustigova tvorba je poznamenána jeho osobními zážitky z nacistických koncentračních táborů. Jeho tvorba by si jistě zasloužila větší pozornosti, jsme si toho vědomi. To však není cílem naší práce, navíc se jeho život i tvorba stala již v minulosti námětem mnoha prací. Stal se tak jakýmsi doplněním konceptu, který jsme si pro naši práci stanovili.

Záměrně jsme vybrali novelu s názvem *Můj známý Vili Feld*. Byla napsána v roce 1961, patří tedy do rané fáze Lustigovy tvorby. Zároveň však není dílem, na nějž by byla v minulosti zaměřena přílišná pozornost.

Proč jsi nás zahnal ze světla do tmy, svou vyvolenou rasu...189

Motiv Žida

Židé byli v tomto příběhu sami sebou prezentováni jako lidé, kteří dodržovali nařízení, jež byla ustanovena. Přijímali ve světě místo, do něhož byli svým původem předurčení. Odlišný pohled na Židy bylo možné vysledovat u lidí, kteří patřili k árijské rase. V příběhu nalezneme náznaky toho, jak právě tito lidé pohlíželi na příslušníky židovské rasy, mohli jsme sledovat postupné prosazování nařízení, která životy Židů omezovala a jež také předznamenávala budoucí osud židovského obyvatelstva.

V úvodu příběhu jsme se spolu s Židy ocitali na jednom pražském hřišti, které bylo zároveň i posledním místem, kam mohli chodit lidé s „*pokaženým rodokmenem*“, když se pro ně uzavřely arény určeny pouze příslušníkům árijské rasy.

Jak mělo být v budoucnu s židovským obyvatelstvem nakládáno, bylo patrné například ze situace, ve které se ocitl vypravěč příběhu Jindřich Kraus a ostatní děti ze sirotčince. Ty šly navštívit muzeum, neboť byl právě v tento den vstup do muzeí pro školy a sirotčince zdarma. Ocitaly se uprostřed výkladu, když přiběhl správce a pokladní a v rozpacích dali jejich vychovateli najevo, že pro jejich sirotčince už návštěva muzea neplatí nejen pro tento den, ale ani pro žádný den v budoucnu.

V příběhu bylo také vidno, jaké důsledky mělo rozhodnutí vyvraždit židovskou

¹⁸⁹LUSTIGOVÁ, Eva: *Tvoje slza, můj déšť: přítomnost Arnošta Lustiga*. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 13

rasu nebo jaké prostředky byly použity k jejich společenské i ekonomické izolaci. I v tomto příběhu jsme se setkali s převedením již zavedeného podniku do rukou arizátora. Židovským obyvatelům byla rozesílána povolání, která se týkala všech. Nezáleželo na věku, do táborů měli být odvedeni všichni. Všechny čekalo to samé, na zemi neměl zůstat ani jediný. *„Začalo to u chlapců, kteří byli po mamince a po tatínkovi celí, jako třeba Ervín, pak to přišlo na poloviční a osminkové...“*¹⁹⁰

To, jak byli Židé vnímáni u jiných lidí, bylo možné vysledovat ze situace, kdy si jeden německý voják spletl židovskou dívku s Italkou. Když si ovšem všiml její žluté hvězdy, okamžitě se vzdálil. Být viděn s židovkou pro něho bylo nepřijatelné a nebezpečné zároveň. Jako by Židé představovali to největší zlo, se kterým nebylo dobré přijít do styku.

Kde byl tehdy Bůh...

Motiv násilí

S motivem násilí jsme se v příběhu mohli setkat jednak v prostředí koncentračního tábora, jednak v situaci, kdy obchod jednoho židovského obyvatele přebíral arizátor. To, co několik let budoval, ztratil během jednoho okamžiku. Bez soucitu i lidskosti byl vyhozen na ulici. Takovéto chování bylo ovšem předznamenáním daleko větších hrůz, které se měly dít v táboře. Jindřich, Vili i další kamarádi se ocitli ve sběrném táboře Terezín. Oba se zde stali svědky události, při které byl Viliho bratranec napaden dvěma Rakušany, neboť se domnívali, že se jedná o kolaboranta. *„Znenadání se oba Rakušané ujali věci, aniž se ještě zdržovali šetřením. Povalili bratrance na zem. Někdo z davu jim podal železnou tyč, jaké bývají při dveřích u tramvaje. Položili mu ji se směšnou pečlivostí na hrdlo. Každý si pak stoupl na jeden kraj: vzápětí se houpli – nahoru dolů -.“*¹⁹¹ Nebylo pro ně důležité, zdali tomu tak skutečně je, či nikoli. Informaci si ověřit nemuseli. Byl přece v první řadě Žid, to samo o sobě stačilo k jakékoli agresí, navíc bylo potřeba potrestat všechny zrádce. *„Chraptivě nám všem vyjevil, že tohle se stane všem židovským zrádcům z židovských rukou. „Dávejte pozor, jak to děláme,“ hučel. „Před námi se nikdo neschová,“ doplňoval větší. Nikdo neuteče.“*¹⁹²

Násilí v koncentračním táboře bylo v příběhu zobrazeno jako prostředek

¹⁹⁰LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. Praha: ČMS, 1961, s. 46.

¹⁹¹Tamtéž, s. 56

¹⁹²Tamtéž, s. 56-57

k dosažení stanoveného cíle. Násilí tu bylo něčím běžným a samozřejmým, páchaným bez zvláštního důvodu. Jak dosáhnout vytyčeného cíle poznali Židé tehdy, když hráli fotbal proti členům jednotky SA. Utkání museli samozřejmě vyhrát Němci. Když hra neprobíhala podle jejich představ, uchýlili se k násilí, a to tak, že brankáře doslova dokopali za brankovou čáru, když chytil jednu ze střel, kterou Němci na bránu vyslali.

Motiv loučení

Motiv loučení je jedním ze stěžejních motivů tohoto textu. V příběhu byl tento motiv prezentován jako nevyhnutelnost, která k tehdejšímu životu patřila. Vili Feld byl nucen opustit obchod, který mu byl zabaven. Jindřich Kraus se zase nespočetněkrát loučil s Vili Feldem, aby jej mohl zase náhodně potkat na jiném místě a v jiné fázi svého života.

Pravděpodobně nejzřetelněji jsme mohli motiv loučení vnímat v situacích v táboře. Nikdo si zde nemohl být jistý tím, zdali právě toto „na shledanou“ nebude jeho posledním. Jindřich takovými situacemi prošel nespočetněkrát. Nejdříve se musel rozloučit se svým kamarádem, stejně tak se musel rozloučit i se svým spoluhráčem Fredem, se kterým se postavili ve fotbalovém zápase proti zmíněným členům jednotky SA, a kterého v zápase důstojníci zranili. Několikrát byl nucen rozloučit se také s Vili Feldem. Ve všech těchto chvílích ale byla do prostoru vyslána jako taková tichá modlitba slova „*snad se někdy v životě uvidíme*“¹⁹³

Zachráníš mě před smrtí?

Motiv štěstí

V příběhu jsme mohli kromě ostatních motivů vnímat i motiv štěstí. Nejzřetelněji se motiv smrti objevoval v těch rozhodujících momentech života a smrti. Se štěstím jsme se tedy setkávali pokaždé, když se Židé v táboře ocitali před další z mnoha selekcí. Mají-li ale jedni štěstí a vybráni nejsou, musí tu být i ti, kteří ho nemají. Takových bylo víc. Se štěstím jsme se v příběhu setkali u dvou postav, u vypravěče příběhu a Vili Felda.

Jindřich se s Vili Feldem seznámil v sirotčinci. Vili Feld patřil ve společnosti před válkou mezi vysoce postavené. Znovu se Jindřich s Vili setkal v táboře, a to v situaci, kdy Vili držel v ruce balíček, který mu do tábora přinesly dvě ženy. Velké

¹⁹³LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. Praha: ČMS, 1961, s. 105

šťestí měl v návaznosti na danou situaci vypravěč příběhu Jindřich. Nabídl Vilimu, že mu balíček ponese, na cestě zpět je však zastavil strážmistr, který si přál, aby si Jindřich rozepnul kabát. Jindřich měl dvě možnosti, snažit se situaci nějak zachránit nebo se přiznat. Věděl však, co jej za přiznání čeká, a co by čekalo i ty dvě ženy. Začal o sobě strážmistrowi vyprávět: Věděl, kam to za normálních okolností vedlo, šance na záchranu byla minimální, přesto musel alespoň toto udělat. *„Začal jsem strážmistrowi malovat straky na vrbě: chrlit, že jsem mišenec; že jsem mohl podle norimberského kodexu zažádat o árijský rodný list a že bych tu možná vůbec nebyl. Že tu za mnou byla v posekané kukuřici maminka, kterou jsem předtím rok neviděl. Že mu nepřeji, aby měl syna, jako jsem já; a aby mu ukápla dávno zemřelá babička do žil kapku jiné krve. (...) že by se tedy mohlo stát a on přijel za svým synem; nebo jeho žena; aby mu přilepšili; protože rodiče jsou rodiče a děti. A pak by odjeli v šileném strachu, jak došel. A něco se mělo stát – když už odešli – pro tu mizernou krůpěj krve.“*¹⁹⁴ K jejich překvapení zněl verdikt důstojníka: *„pro dnešek jste ušetřeni.“* V okamžiku, který mohl rozhodnout o jejich smrti, při nich stálo štěstí.

Šťestí měl Jindřich také v jedné z mnoha selekcí. Tu prováděl doktor Mengele. Doktor Mengele se Jindřicha tenkrát ptal kolik mu je a čím je. Jako by si Jindřich ani neuvědomoval, jak důležitý právě tento okamžik pro jeho život byl. Snad z nerozvážnosti, spíše však z momentální radosti, odpověděl, *„že je mu na den sedmnáct a že má devět řemesel a desátou bídu.“*¹⁹⁵ Doktor Mengele ho snad možná pro tu nerozvážnost poslal na stranu těch, kteří měli povoleno ještě žít. V jiném momentě se Jindřich ocitl v selekci, při které bylo třeba vybrat do plynu ještě jedno číslo, protože čísla musela vždy souhlasit. Z celé situace bylo zřejmé to napětí, neboť věděl, že někdo dnes vybrán být musí. Připravoval se na ten verdikt, počítal s tím, že jej čeká smrt. Nemohl dělat nic víc, jeho život byl již dávno v rukách někoho jiného. V tu nejvypjatější chvíli avšak Němec, který zapisoval, řekl, že pro teď je to vše.

Motiv víry

I v tomto příběhu se objevoval motiv víry, i když vůbec ne v takovém měřítku, jako v některých předchozích literárních textech. Důležitou úlohu zde z hlediska víry představovala modlitba, která tu hrála roli tichého přání dalšího dne života. Židé se modlili, aby při selekci nebyli posláni na tu stranu, která znamenala jistou smrt.

¹⁹⁴LUSTIG Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. Praha: ČMS, 1961, s. 50

¹⁹⁵Tamtéž, s. 54

V příběhu jsme rovněž našli jisté zmínky o některých symbolech křesťanské víry. Vypravěč příběhu se ocital v Římě, v jedné z rozprav s Vili Feldem se zmiňoval o svém zálibení v postavě Jidáše. V příběhu jsme také našli pasáže věnované Bohu nebo Mojžíšovi.

Má hodnotu lidské bytí?

Motiv života

Pro Němce byl život v tomto příběhu bezhodnotným, alespoň ten židovský. Rozkaz zněl vyhladit židovský národ, bylo třeba jej splnit. Židé se válku snažili přežít. Život pro ně měl jistou hodnotu. Mnozí z nich nastoupili do transportů, protože ještě stále mohli žít a člověk chce přece žít. Existovala tu možnost, že transport neodjede, že válka třeba skončí. Snažili se přizpůsobit s vírou ve šťastný konec.

Válka pohled na život změnila. Znehodnotila jej. Otázky o životě si pokládal i Jindřich, který válku jako jeden z mála přežil. Cítil, že by mu nemělo být líto, že přežil, že dostal možnost pokračovat ve svém životě, že vůbec existoval teď a tady, i když na úkor druhých. Vše, co se v jeho životě doposud odehrálo, ale neposuzoval jen z negativního hlediska, ba naopak. „*Na otázku nač je život a proč tu jsem, v té neznámé velké hře, nacházím tápavé odpovědi. Možná, že si nemáme myslet, že to, co nás potkává, je toliko prozatímní a že ten pravý život je teprve na cestě. Život je všechno, i tahle chvíle, někdy ze všeho nejsilněji právě tahle chvíle.*“¹⁹⁶ Život byl pro Jindřicha darem. Domníval se, že všichni lidé chtějí žít bez ohledu na to, kdo je jejich matkou. A o to přece ani nešlo. Šlo jen o to být.

Motiv vyhoření

Motiv vyhoření byl v tomto příběhu vyústěním situace, ve které se židé po válce ocitali. S pocitem vyhoření jsme se zde setkali u dvou postav, u Viliho Felda a u manželky Žida zabitého během 2. světové války. Oba dva se rozhodli spáchat sebevraždu. Vili Feld cítil beznaděj a nespravedlnost, neboť mu nebyl umožněn po válce návrat do své vlasti. Před válkou patrně bohatý muž, který v tehdejší společnosti zaujímal určité postavení. Válka celou jeho dosavadní existenci změnila. Ještě před válkou přišel o obchod, po válce už nebylo ani kam se vracet. Nemohl do země bez víza a bez občanství. Neměl tedy v podstatě nic. Nic, co by pro něho mělo

¹⁹⁶LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. Praha: ČMS, 1961, s. 117

hodnotu. Při jednom rozhovoru s Jindřichem zapřemýšlel nahlas o smyslu života. „Nemá to význam, že ano? Ale co ho má? Nikdy jsem se na to nemusel ptát! Pak byla válka. Dobrá. Ale teď není válka. Co to je, ke všem čertům, ten náš život, lidské poslání, ty pitomé věčné pravdy? Kde je to „moje místo“? Nebo kde všude není? Nakašlat na všechno? Ano? Ne? Žít?“¹⁹⁷

Žena, která v příběhu spáchala sebevraždu tak činila nejspíše z obdobného důvodu. Válka měnila životy všech. Pro Židy nemohlo být nic jako dřív. Někteří Židé, ale i vojáci bojující na jakékoliv straně barikády, tak páchali sebevraždy. Nedokázali se vyrovnat se skutky, kterých byli buďto vykonavateli nebo přihlížejícími. Můžeme se ale jen dohadovat o tom, která z těchto možností byla tou, jež ji i Viliho Felda dohnala až k sebevraždě.

Motiv smrti

Není v tomto literární textu motivu, který by byl tak dominantní, jako je právě motiv smrti. Smrt tu nebyla vyjádřena přímo, pro smrt se stalo zástupným pojmem slovo plyn, komín, smrt také předznamenávala jakákoliv nevšední pozornost ze strany důstojníků. Těch chvil, které měli rozhodnout o budoucím bytí a nebytí postav, nalezneme v knize několik. Každý pohled, každé gesto, každý čin mohl být důvodem k poslání do plynu. Ta nejvypjatější chvíle nastávala při každé selekci, v tom jednom jediném okamžiku, v sekundě, která rozhodovala o životě nebo smrti. Pokaždé to bylo buď, anebo.

Kousek od smrti se několikrát ocital i vypravěč příběhu. Jednou během fotbalového zápasu proti posádce SA a SS, do něhož byl vybrán spolu s Vili Feldem a dalšími spoluhrači. Nevěděl však, že tyto zápasy slouží k pobavení německých vojáků. Nejen že zde mohli fyzicky likvidovat židovské trestance, jejich prohra byla zároveň důvodem k popravě všech jedenácti židovských protihráčů. Pro Jindřicha to byla hra, ve které chtěl uspět, alespoň zde chtěl uspět. Nevěděl, že měl v rukách životy všech deseti jeho spoluhráčů.

Jinou podobou smrti představovala sebevražda. Ta byla v příběhu prezentována jako čin spáchaný ze zoufalství, z pocitu duševního vyhoření. Sebevraždu v příběhu spáchala žena Žida, který byl ve stejném táboře jako vypravěč příběhu. O sebevraždu

¹⁹⁷LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. Praha: ČMS, 1961, s. 91

se pokusil i Vili Feld, se kterým se Jindřich po letech potkal na letišti. Vili neměl do Čech vízum. Musel proto opustit zemi, ve které chtěl po válce žít. Musel ale nastoupit do letadla směr Řím. Jindřich tehdy viděl, co se stalo. „*Viděl jsem pak v zrcadle svého fotografického přístroje, co se opravdu dělo: jak Vili Feld smekal. Sevřel svůj širák s ripsovou stuhou v těch splývavých štíhlých prstech, maličko promodralých větrem. Řídké, jednotlivé chomáče vlasů se mu proháněly po lysině lebky. Potom sklonil ruku s kloboukem a v dlani se mu blýsklo.*“ „*Později to působilo, jako by zakopl a spadl prostě až na betonovou plochu letiště. Klobouk mu přitom vypadl z ruky a letěl za ním. Kousek opodál se blýskal nožík, ještě otevřený, a slunce si na něm pohrávalo ohnivou barvou.*“¹⁹⁸ Nikdo neměl nejmenší ponětí o tom, co a proč se stalo. Nemohli vědět, v jaké duševní prázdnotě Vili žil, protože i přesto, že měl svůj život, ztratil vše, na čem mu záleželo. Byl Židem, který ani po válce nemohl svobodně žít.

Proč?

Motiv absurdity

Tento příběh nám neposkytuje, stejně jako některé předchozí texty, jednoznačnou odpověď na otázku, proč musel být židovský národ vyhlazen nebo jak tuto skutečnost vnímali samotní Židé. V příběhu se setkáváme jen s plněním požadavků, které jim byly předkládány. Není tu prostor pro žádný vzdor nebo útěk. Možná, že Židé nakonec věřili v naději, že právě oni nebudou těmi, které čeká při selekcích posláni do plynu, že si budou moci, i když v nepředstavitelných podmínkách, uchovat pro jeden další den svůj život.

Za absurdní můžeme považovat už jen tu situaci, ve které se pravidelně ocitali Židé v táboře. Čekala je selekce, rozhodování o tom, kdo může a nemůže žít. Absurdní tak byla i situace, jejíž součástí byla jedna z postav příběhu, Ervín. Jeho otec byl při selekci právě mezi těmi, které měla čekat okamžitá smrt. Ervín se s otcem tehdy loučil příslibem brzkého shledání. Za absurdní můžeme považovat úsměv, jenž tato slova vyvolala na tváři doktora Mengeleho nebo tu lehkost a bezcitnost, s níž přistupoval k selekci, kdy během vteřin rozhodoval o bytí a nebytí. Selekcce pro něho představovala jen prostředek, jenž měl posloužit cíli vyhladit židovský národ. Za absurdní je možno považovat i lpění Němců na číslech. Z dřívějšíka víme, že Židé přicházeli o jména, která Němci nahradili čísly. Při selekcích bylo ale zapotřebí

¹⁹⁸LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. Praha: ČMS, 1961, s. 44

dodržovat stanovený počet čísel lidí, kteří měli zemřít nebo měli být přeposláni do jiného tábora. Němci měli stanovený určitý číselný plán, který musel být bezpodmínečně splněn. Neexistovaly výjimky, čísla musela vždy souhlasit.

Absurdní byly i události, které se děly po skončení války. Ta ukázala, kam až může vést nenávisť k jednomu národu. Židé, kteří se chtěli po válce vrátit zpět do svých vlastních domů, mnohdy neměli kam. Jejich byty byly zabrány. Mnozí z nich se domů ani vrátit nemohli. To byl případ i Viliho Felda. Nedostal vízum do Čech. Nevíme proč, to nám kniha neprozrazuje. Možná kvůli Jindřichovi, který vzkaz přítelkyni nevyřídil, možná kvůli režimu, který se po válce dostal k moci. Absurdní na tom ovšem je ta skutečnost, ocitát se v té situaci po všech těch událostech, které se během 2. světové války odehrály.

4.3.2 Jiří Weil

Jiří Weil se narodil 6. srpna 1900 v Praskolesích. Jeho otec zde měl výrobu dřevěných rámečků. Po první světové válce otcův podnik skončil úpadkem, rodina se přestěhovala do Prahy. Po studiu na pražském gymnáziu, které úspěšně ukončil maturitou v roce 1919, začal studovat slovanskou filologii a srovnávací dějiny literatur na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy, kterou absolvoval v roce 1928. Během svého studia na střední škole byl členem kroužků sociálně demokratické levice, při studiu na vysoké škole byl spoluzakladatelem organizace komunistické mládeže. Členem KSČ se stal v roce 1925. V roce 1922 se podíval poprvé do Ruska, od roku 1923 pracoval v tiskovém oddělení sovětské mise v Praze. V roce 1933 odjel do Ruska podruhé, pracovat v cizojazyčném vydavatelství Kominterny jako překladatel marxisticko – leninské literatury. Zde zažil politické procesy, v roce 1935 byl z komunistické strany vyloučen a následně jako tiskový pracovník poslán do sovětské střední Asie. Po návratu do ČSR žil jako publicista a překladatel bez stálého zaměstnání, tehdy se začal věnovat beletrii. Během okupace se mu podařilo uniknout rasové perzekuci nejprve smíšeným sňatkem, po povolání se rozhodl do transportu nenastoupit, namísto toho žil v různých úkrytech. Jeho rodiče a sestra do transportu nastoupili a byli deportováni nejprve do Osvětimi, odtud pak do Treblinky, během pražského povstání zemřel i Weilův bratr. Po zrušení platnosti smíšených manželství fingoval 9. února 1945 sebevraždu skokem do Vltavy, zbytek války prožil v ilegalitě. Po válce pracoval v letech 1946-1949 jako redaktor v Evropském literárním klubu, poté ve Státním židovském muzeu v Praze. Weil byl v roce 1950 vyloučen ze Svazu československých spisovatelů,

opětovně byl přijat v dubnu 1956. Na jeho osobu se rovněž zaměřila na přelomu 40. a 50. let v rámci operací proti tzv. trockistům Státní bezpečnost. Do žádného z politických procesů však nebyl zařazen. Poslední rok jeho života mu byl přiznán invalidní důchod. Zemřel 13.12 1959 na leukémii.¹⁹⁹

4.3.2.1 Život s hvězdou

Tento román patří do Weilovy poválečné tvorby, jejímž ústředním motivem se stal holokaust. Poprvé tato kniha vyšla v roce 1949. Pro naši analýzu jsme vybrali vydání z roku 1967.

Byli to lidé...

Motiv Žida

Obraz židovského obyvatelstva nám byl v tomto příběhu zprostředkován ze dvou možných pohledů, z pohledu rasově vyhovujících lidí a samotných Židů.

Židé zde byli představováni jako lidé, kterým byla postupně odírána jejich občanská práva, kterým bylo postupně sebráno úplně vše, až na jejich „životy“. Židé tu byli zobrazováni jako lidé, kteří jsou odsouzeni ke smrti. Jejich životy se skládaly z nařízení, která je měla postupně izolovat z veškerého společenského života. Nesměli jako Židé vlastnit žádné hudební nástroje ani psací stoly, nakupovat mohli jen na potravinové lístky, nesměli procházet některými ulicemi, být venku mohli je do osmé hodiny večerní, nesměli do parků, do kin, divadel, nebylo jim dovoleno nakládat se svým majetkem, neboť byli považováni pouze za jejich správce.

Důležitým momentem ve změně přístupu k židovskému obyvatelstvu bylo nařízení nosit žlutou hvězdu. Do té doby byli Židé pořád součástí jedné velké skupiny městského obyvatelstva. Nelišili se od ostatních. S nařízením nosit žlutou hvězdu už nebylo možné schovávat se v davu. Každý Žid se najednou ocitl sám uprostřed jiných lidí. Pro ostatní lidi byli najednou někým jiným. Lidé před nimi ustupovali nebo se zastavovali a prohlíželi si je. Židé už k nim více nepatřili. Stali se lidmi, na které chtěli ostatní lidé rychle zapomenout, nevnímat je, nevědět o nich.

Někteří lidé Židy považovali za spoluobčany, nijak se nelišící od ostatních. Našli se ale i tací, kteří ochotně přijali za svůj v tehdejší době tak proklamovaný negativní postoj vůči židovskému národu. Snadno vypozerovatelný byl ten přístup ze situace,

¹⁹⁹ MENCLOVÁ, Věra, VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005, s. 742-743

ve které se ocitl vypravěč příběhu Josef Roubíček. Tomu bylo nařízením povoleno jezdit tramvají jen v posledním vagónu, a to jen tehdy, pokud nebyla tramvaj přeplněná nebo si žádný z cestujících nepřál, aby vystoupil. Nejednou se tedy stalo, že musel Roubíček na přání spolucestujícího vystoupit. „*Vystup, špinavá svině, křikl na mne člověk v cizí řeči s odznakem na klopě a strčil do mne tak prudce, až jsem se zapotácel. Rozhlédl jsem se po tramvaji, byla dosti naplněna, tváře lidí byly strnulé, lidé se dívali do země, jako by tam hledali peníz, který se zakutálel pod dřevěnou podložku. Nikdo z lidí nemluvil, bylo slyšet jen skřípavý hlas: Vystup svině, nebo.... Tramvaj drnčela liduprázdnou ulicí mezi hřbitovní čtvrtí. Zastávka byla ještě příliš daleko, strčil do mne opět prudce, když jsem byl na schůdcích, vyskočil jsem, letěl jsem několik vteřin, pak jsem zakopl a svalil se na dlažbu.*“²⁰⁰

Roubíček byl Židem, jako součást židovského národa měl také představu o tom, co se s nimi cestou do tábora dělo. „*Jako všichni jsem civěl do země na zaprášenou podlahu obřadní síně. Viděl jsem, jak šli těžce skloněni, doprovázeni klapotem okovaných bot, slyšel jsem skřípit nenamazaných vozíků ručních i tichý vzlykot a pláč. (...) Viděl jsem, že čára, která se táhla prachem, byla klikatá, věděl jsem, že cesta nevede přímo k smrti, že je tu plno zastávek bolestivých a pokořujících, průvod se pohyboval po této cestě a přešlapoval na jednotlivých stanicích.*“²⁰¹ Roubíček věděl, že stejný osud čeká i na něho, byl součástí rasy, která měla být vyhlazena. Nevěřil, že by je Němci nechali žít. Na jednu stranu tuto skutečnost přijímal, smířoval se s ní, připravoval se na ní, na druhou stranu jim nechtěl darovat svůj život zadarmo. Čím více Židů odcházelo, čím méně se jich na hřbitově, kde pracoval, scházelo, tím více pociťoval nutnost bojovat za svůj život. Byl součástí jednoho národa, ale i jakýmsi vyvrhelem, který nepatřil nikam. Rozhodně však nechtěl již více být kulisou ve hře někoho jiného.

Motiv čísla

Číslo plnilo v příběhu prostředek odlidštění. Z židovského obyvatelstva se pomocí čísel stávaly jen řádky v soupisech. Židé, kteří byli povoláni do transportu, přicházeli o svá jména, která byla nahrazena čísly. Jejich dosavadní existence byla vymazána, přišli o minulost a budoucnost se jich netýkala. Ode dne povolání do transportu se stali čísla. Žili jako čísla, jako čísla i umírali. Pomocí čísel bylo také

²⁰⁰WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 111

²⁰¹Tamtéž, s. 128

možné vše změnit. „Bylo možno proměnit číslem člověka slabého v siláka, bylo možno proměnit číslem člověka ve zvíře v cirku.“²⁰² Židé, kteří odešli do transportu, jména neměli. Zemřít, být pochován na hřbitově, této výsadě se dostávalo jen člověku se jménem.

Hitlerův plán....

Motiv strachu

Stejně jako v předchozích dílech, která jsme pro analýzu vybrali, i v tomto příběhu patří mezi nejzřejmější motivy motiv strachu. Strach tu byl rovněž zobrazen jako součást každodenní reality. Nevyhýbal se žádnému člověku v příběhu, každá postava prožívala svůj strach. Jednak lidé, kteří byli nepřímými účastníky boje proti židovskému obyvatelstvu, jednak samotní Židé. Nežidé měli zakázáno Židům pomáhat. V tomto případě byl strach strategií Němců, kterým měl dopomoci k tomu, co si předsevzali - naprosté separaci židovského obyvatelstva. Cílem Němců bylo ochromit lid vyhrůžkami, aby nebyl ochoten, ve snaze zachránit svou vlastní existenci, Židům pomoci.

Strach prožívali i jednotliví Židé. Ti pocítovali strach proto, že nevěděli, co se s nimi bude dít. Němci v Židech vyvolávali záměrně pocit nejistoty, Židé najednou přestali mít kontrolu nad svými životy. Němci v nich dokázali probudit tak silný pocit strachu, že možnost ke svému zabití viděli v jakékoli činnosti. Vypravěč příběhu byl součástí tohoto kolosu. Dostal množství obsílek, i on se musel dostavit na obec, v rámci další z mnoha nekonečných prohlídek, vyplňování dotazníků a rozhovorů. Roubíček nechápal, nacházel se v situaci, která podle něho neměla smysl. Nedokázal pochopit, proč mělo být plýtváno takovou energií na nějakého Josefa Roubíčka.

Strach v Židech vyvolávala i budova ve Střešovicích. Střešovice pro ně byly slovem, kterého se báli nejvíce. Byly místem, kde byli Židé vydáni do jejich nevěle, byl to úřad, ve kterém se chodilo po špičkách. Mnoho mužů a žen, kteří tam vešli, se již více nevrátili a ti, co se vrátili, leželi.

Motiv samoty

Samota a izolace byly záměrem Němců, bylo pak snazší dostat židovské obyvatelstvo přesně tam, kde ho potřebovali mít. Celým příběhem tak prostupoval

²⁰²WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 234

motiv samoty, který byl nejsnáze vnímatelný u vypravěče příběhu Josefa Roubíčka. Roubíček přišel o vše, na čem mu záleželo. Teta i strýc byli povoláni do transportu, ženu, kterou miloval, zastřelili spolu s jejím manželem. Ocitl se sám, bez přátel, bez rodiny. V osamocení trávil dny svého života. I když pracoval na hřbitově po boku jiných Židů, duševně byl přesto sám.

V příběhu však bylo možné vnímat samotu ještě jedním způsobem – jako štěstí. Roubíček si tuto skutečnost uvědomoval. Častokrát mu bylo také připomínáno, že to jeho neštěstí bylo ve své podstatě obrovským štěstím. Neměl rodinu, nikoho, na kom mu příliš záleželo. Nemusel se tedy strachovat, že by byli povoláni do transportu. Pokud chtěl ze země utéci, nemusel se ohlížet zpět. Mohl odejít, aniž by mu v tom něco bránilo.

Klíč k přežití...

Motiv snu

Sny v tomto příběhu vytvářely Roubíčkovi svět, ve kterém toužil žít. Nebylo v něm násilí, žádná omezení nebo příkazy. Byl to svět plný věcí, kterých jinak nemohl dosáhnout. Ve snech se Roubíček ocital v lepším světě, procházel se po lesích, bydlel v krásném domě a vždycky měl i dostatek jídla. „*Země, říkal jsem si, bude taková země, celý den tam bude svítit slunce. Budu se procházet po ulicích jejího města kolem krásných krámů plných zboží, u pultů budou stát příručí a budou na mne volat: „Pojďte, pane Roubíčku, vyberte si. Máme tady všechno – šunku, pravou zrnkovou kávu, šaty z anglického sukna, memfisky a jahody v čokoládě.“ Avšak půjdu kolem nich lhostejně, nepotřebuji již nic. Mám všechno ve svém krásném bytě s kovovým nábytkem, ústředním topením a koupelnou.*“²⁰³

Sny a představy o Růženě, jeho lásce, Roubíčkovi pomáhaly ve chvílích smutku, v okamžicích, ve kterých přemýšlel o hodnotě života, v momentech, kdy činil rozhodnutí, která měla změnit jeho život. Sny o Růženě mu přinášely alespoň na okamžik pocit štěstí.

Motiv lidskosti

Lidskost v knize reprezentují lidé, kteří se rozhodli v době, pro židovské obyvatelstvo tak degradující, nějakým způsobem pomoci. Byli to lidé, kterým nebyl

²⁰³WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 50

osud Židů lhostejný, lidé, kteří nedbali na tehdejší nařízení. Tito lidé se snažili, pokud to bylo v jejich silách, alespoň oddálit okamžik dostání povolacího dopisu. Takovým člověkem byl lékař, který Roubíčkově prováděl lékařskou prohlídku, jež měla ohodnotit jeho fyzickou zdatnost. „*Dám vám čtyřku, řekl lékař, když mě prohlédl. Nehodíte se na těžkou práci. Ale nevím, bude-li vám to něco platné. Lékař byl tlustý, knoflíky na jeho bílém plášti byly nedopjaté, pohyboval se pomalu, mluvil přiškrceným hlasem. Stydím se, že to musím dělat, je to hanba, měl bych léčit lidi.*“²⁰⁴

Někteří lidé Židům obstarávali maso, které měli jinak zakázané, nabízeli jim úkryt, když se rozhodli do transportu nenastoupit, pomáhali jim na nohy, když byli vyhozeni z tramvaje. Lidskost a soucit pro ně znamenaly víc než nařízení. Židé si ale pomáhali i mezi sebou navzájem. Když neměl Roubíček na tramvaj, dal mu jeho kamarád peníze. Co by Židé dělali s penězi? Ti, kteří věděli, že pojedou do táborů, už je nepotřebovali, peníze tam neměly žádnou cenu, jen by připadly Němcům. Ve městě však mohly posloužit ještě někomu dalšímu.

Motiv naděje

Židovské obyvatelstvo mělo být vyhlazeno. Aby se tento plán uskutečnil, bylo třeba je separovat od rasově vyhovujících obyvatel města, bylo třeba je izolovat z kulturního života, bylo třeba jim vzít vše a následně, když už neměli nic, co by bylo možné si vzít, je povolat do transportu. Přesto všechno tady existovala naděje. Dokud byla naděje, pořád se dalo něco dělat. Nejhorší možností bylo vzdát to. Dokud člověk věřil v naději, v to, že situace může nakonec dopadnout dobře, pořád byla vůle k životu. Pokud však ztratil člověk naději...

V určitou naději věřil i vypravěč příběhu. Pořád tu byla možnost, že třeba nebude vybrán do transportu, že válka mezitím skončí. Ačkoli Židé prožívali nepopsatelné chvíle, pořád tu byla ta naděje.

Židé, kteří v naději věřit přestali, páchali sebevraždy. Sebevražda byla pro Roubíčka zbytečnou. Svou dobrovolnou smrtí ten člověk totiž přiblížil smrti někoho jiného. „*A tedy bylo jasné, že člověk, který se zabije nebo nenastoupí, bere na sebe vinu, že strhne někoho jiného. Bylo jasné, že onen druhý chce také žít, nebyla to dobrá věc brát druhému život, ačkoli bylo možno si říci, že by musel stejně nastoupit. Jen kdyby nebylo jednoho slova. A toto slovo bylo naděje. Kopali hroby a počítali každou minutu,*

²⁰⁴WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 50

kteřá je dělila od smrti. Dokud ruka držela násadu a dokud se prsty svíraly, dokud záblo pod nehty a kůže na dlani byla sdírána, dotud žil člověk.“²⁰⁵ Roubíček se ocitl v podobné situaci, když se rozhodl, že do transportu nenastoupí. Věděl však, že jeho místo tak bude muset obsadit někdo jiný. Někdo jiný se bude muset stát číslem, změnit svou existenci na pouhé číslo, pozbýt naděje.

Motiv vzdoru

I v tomto příběhu jsme mohli najít motiv vzdoru. Stejně jako v předchozích textech, i tady byl vyjadřován jako vůle některých Židů rozhodovat o svých životech. Nevložit je do rukou Němců a čekat, až jim je budou chtít vzít, ale jednat tak, jak sami chtěli. Jedinou možností, ve které viděli šanci uchovat si svobodu v rozhodování o svých životech, byla sebevražda nebo schovávání. Pro některé bylo mnohem snazší nechat Němce vládnout nad svými životy, věřit v beznaděj, podřizovat se jim nebo se jimi nechat hnát na smrt. Bylo pro ně snazší považovat se za obětí unikající dennodenně nebezpečí, mnohým bylo lépe, když se domnívali, že nemají žádnou svobodnou volbu a možnost o sobě rozhodovat.

Roubíček se ocital ve stejné situaci, mohl jít do boje proti těm, kteří ho chtěli zabít nebo čekat, až si pro něho přijdou. On se rozhodl, po dlouhém rozvažování, že do transportu nenastoupí. Věděl, že jinak už to nejde. Neměl už nic, byl sám a jeho čas se také blížil.

Ke vzdoru se rozhodl i Materna, přítel Roubíčka, který spolu se svými kamarády lepil ve městě plakáty zaměřené proti Němcům. Odmítal také tehdejší nařízení nepomáhat Židům, naopak nabídl Roubíčkovu pomoc v momentě, kdy se rozhodl, že do transportu nenastoupí.

Cesta rozhodnutí...

Motiv života a smrti

Smrt je součástí života, smrt je tím, k čemu samotné lidské bytí směřuje. Ačkoli se v tomto příběhu vyskytoval ve větší míře motiv smrti, zařadili jsme sem i motiv života. Smrt se tu objevuje ve formě příkazů, které směřovaly k jednomu konečnému cíli. V celém příběhu se postupně odkrývaly další a další skutečnosti, které pomalu posouvají židovské obyvatelstvo do jejich konečné stanice – smrti.

²⁰⁵WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 164

Mnozí Židé se rozhodli si svou cestu životem zkrátit. Když se dověděli o tom, že mají nastoupit do transportu, spáchali sebevraždu. Nechtěli svou existenci změnit v číslo, které si museli uvázat na krk, nechtěli být součástí představení, ve kterém byli loutkami.

Jako jakýsi symbol smrti jsme mohli vnímat hřbitov, na němž Roubíček a několik dalších Židů pracovalo. Pro Roubíčka se smrt stala každodenní záležitostí. Roubíček chtěl ale žít, život měl rád. Navíc to podle něho byla jen jejich válka, jemu do té války nic nebylo. „(...) *nechtěl jsem ji vyhrát, chtěl jsem jen žít, kličkoval jsem mezi sloupy vyhlášek, lehával jsem na dvorku a dotýkal se stébelek trávy. Nebylo ani třeba, aby se radoval bohatý komik, že nesmím jezdit tramvají, přál jsem mu tuto radost, protože i bez tramvaje jsem mohl žít.*“²⁰⁶

Roubíček se rozhodl žít. Celý jeho dosavadní život směřoval k tomuto okamžiku, k rozhodnutí o jeho vlastní existenci. To, co oni tak uctívali, pro něho ztratilo význam. Jak směšná se pro něho smrt stala. Všechny ty malicherné, nesmyslné věci, všechna ta protivenství už pro něho neměla žádný význam. Nebylo pro něj už žádné mlácení, škrcení, žádné tance, žádné číslo, které by si musel uvázat na krk, žádný strach. Rozhodl se totiž za svůj život bojovat a do transportu nenastoupit. V okamžik rozhodnutí se přestal trápit všemi příkazy, zákazy nebo nařízeními. V ten moment nad tím jeho nepřátelé ztratili veškerou moc, jež až doposud měli. „*Usmíval jsem se nyní, že na mne již nemohou, když můj život nemá již pro mne ceny, smál jsem se i sobě, že jsem bral vážně jejich zákony, že jsem se podřizoval jejich předpisům, smál jsem se poprvé od té doby, když jsem zničil nábytek a dům, když jsem věděl, že mi nemohou vzít žádné věci.*“²⁰⁷

Možná by podle něho bylo pohodlnější nastoupit s ostatními do transportu a stát se tak součástí množiny bezejmenných, kteří šli vsříc smrti. Tato možnost pro něho byla ale nepřijatelnou, i když věděl, jak těžký ten jeho život bude. Nemohl svěřit rozhodnutí o svém životě někomu jinému, nikdo jiný už tu nebyl, jen on sám. „*Nemohl jsem prosit nikoho o radu a nemohl jsem se k nikomu modlit, protože nyní jsem musel překročit mez.*“²⁰⁸ Roubíček se rozhodl tuto mez překročit. Věděl, že teď už to záleží jenom na něm. Nastal okamžik, který se pro něho nemohl už nikdy opakovat. V ten

²⁰⁶WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 91

²⁰⁷Tamtéž, s. 224

²⁰⁸Tamtéž, s. 238

jediný, neopakovatelný moment, už nesměl a ani nemohl ustoupit, a to si nyní již plně uvědomoval. Jeho život za něho nikdo jiný žít nemohl. „*Tehdy, když dohořivaly v kamnech poslední lístky škrabanic, jimiž mělo být vymazáno jméno Josef Roubíček, jsem pochopil, že není a nebude již nikdy Josefa Roubíčka, který chtěl kličkovat, uhýbat, vykroutit se, jen aby se mohl vyhnout svobodě.*“²⁰⁹

Proč?

Motiv absurdity

Už jen rozhodnutí o vyhlazení určitého národa na základě představ o čisté rase, je absurdní. Vypravěč příběhu k rase, jež měla být vyhlazena, patřil. V textu se neseťkáme s Roubíčkovou odpovědí na otázku proč tomu tak mělo být nebo co bylo důvodem k utlačování židovského obyvatelstva. Čtenář se i s Roubíčkem ocitá přímo uprostřed dění, není tak prostor k jakémukoli uvažování nad takovými otázkami.

Roubíček zažíval během doby, než i on měl být povolán do transportu, řadu naprosto nepochopitelných situací. Celé přizpůsobování se režimu a podrobování židovského obyvatelstva bylo zcela absurdní. Němci připravovali Židy o veškerý jejich majetek. Tomu předcházelo nesmyslné vyplňování dotazníků. Absurdní bylo i množství času, který Němci vynakládali na jednotlivé Židy, o které se nikdy dříve nikdo nezajímal.

V jiném momentě příběhu se Roubíček ocitl, kvůli vyhladovění, před omdlením. Věděl, že to jeho tělo nemůže vydržet. Představoval si sebe, jak leží na zemi, a lidé kolem něho chodí domnívajíce se, že je opilý a že až po čase pravděpodobně někdo ze zvědavosti nakonec zavolá záchrannou službu. Jenomže co pak? Jedno z mnoha absurdních nařízení zakazovalo Židům používat záchranné stanice. Žádná z nich je také nesměla přijmout.

Ve zcela nesmyslné situaci se Roubíček také ocitl, když šel navštívit přítele, který se pokusil o sebevraždu, pustil si plyn. Němci přívod plynu do domácností omezovali, bylo třeba jím údajně šetřit. Jedna z vyhlášek ale informovala o tom, že v době přítelovy sebevraždy plyn fungovat bude. Nebyla to pravda. Absurdní na tom však byl ten jeho strach ze stíhání, kterému mu za překročení stanovené kvóty hrozilo.

Pro Roubíčka byla absurdní i smrt jako taková. Nechápal, proč má zemřít. Věděl,

²⁰⁹WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 238

že každý lidský život směřuje ke smrti, jen chtěl vědět proč. Za co by měl zemřít. „*Nechci umřít takhle, jako králík, když ho vytáhnou z kotce. Když už umřít, tak bych chtěl vědět proč, třeba na nějakou nemoc nebo kdyby mě přejel automobil nebo kdybych se utopil při koupání.*“²¹⁰

4.3.3 Karol Sidon

Karol Sidon se narodil 9. 8. 1942 jako poloviční Žid. Otec zemřel za války jako oběť holokaustu. Matka vychovávala syna od roku 1944 sama do roku 1948, kdy se podruhé vdala. Maturoval v roce 1959 na jedenáctileté střední škole, poté pracoval jako dělník a kulisák. V letech 1960-1964 studoval dramaturgii na FAMU. V letech 1965-1967 byl dramaturgem animovaných filmů ve Studiu Jiřího Trnky, poté redaktorem Literárních listů. Později pracoval jako dělník, prodavač tisku, a po podepsání Charty 77 následně jako topič. V roce 1983 byl nucen vlivem STB odejít i se svou rodinou do Spolkové republiky Německo, kde konvertoval k judaismu. V Heidelbergu se věnoval studiu hebraistiky, studia dokončil v Izraeli. Od roku 1993 se stal pražským rabínem.²¹¹

4.3.3.1 *Sen o mém otci; Sen o mně*

Pro naši analýzu jsme vybrali dvě knihy, *Sen o mém otci*, která poprvé vyšla v roce 1968 a knihu *Sen o mně*, jež vyšla v roce 1970. My jsme použili vydání z roku 1992. Obě knihy patří k počátkům autorovy tvorby.

Ale vy jste rod vyvolený, královské kněžstvo, národ svatý....212

Motiv Žida

O Židech jsme se toho z příběhu příliš mnoho nedověděli. Vypravěč příběhu, Karol, byl napůl Žid. Jeho otec byl Žid a jako takový zemřel ke konci války v táboře Terezín. Smrt čekala i na ostatní jeho židovské příbuzné. Tehdy byly Karolovi tři roky, podstatu věci tedy nemohl pochopit. On sám by svou minulost pravděpodobně ani neuvědomil, kdyby na něho děti občas nepokřikovaly „*Židáku*“ nebo kdyby nebyl pro své židovství vyhozen z parku.

²¹⁰WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. Praha: Odeon, 1967, s. 72

²¹¹MENCLOVÁ, Věra, VANĚK, Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005, s. 593

²¹²I. Epistola sv. Petra. In. In: *Bibli svatá aneb všechna svatá písmena Starého i Nového zákona*. Praha: Cíl, 1949, 2:9

Motiv Žida byl zde vnímán odlišným způsobem, na rozdíl od doposud zmíněných knih. Zde jsme se k židovství dopracovávali. Mohli bychom to pojmenovat jako dopracování se k vlastní podstatě. Byli jsme zvyklí, že jsou hrdinové, vypravěči příběhů Židé. Matka vypravěčů byla židovského původu, oni tuto skutečnost pouze přijímali. Nebyla tu žádná možnost volby. Narodili se jako Židé, jako Židé měli také zemřít. Hrdina tohoto příběhu se ale narodil v roce 1942, Židem byl jeho otec. Matka se po několika letech znovu provdala, nevlastní otec mu tak časem nabídl své příjmení. Karol však zvolil příjmení svého otce, příjmení Sidon. Chtěl zůstat synem mrtvého. Mělo to pro něj význam tajemnosti. „*Jenomže já, já jsem byl rozhodnut zůstat, navěky zůstat synem mrtvého. Být Sidon, to znamenalo přimknout se k neobvyklému, k tajemství. A co je tajemné. To, co je mrtvé, co je zašlé, co už je jenom minulost, co už nedozná změny. Co je celistvé a konečné. Kdybych přijal jméno svého nevlastního tatínka, odsunul bych všechnu tajemnost svého původu kamsi do nezřetelna, a nikdo by ji neviděl vždycky hned na první pohled, Hned na první zeptání...*“²¹³

Láska je...

Motiv lásky

Doposud byl motiv lásky ve vybraných knihách spíše skryt, na lásku nezbývalo příliš prostoru. V tomto příběhu tomu tak nebylo. Během četby jsme se seznamovali s různými druhy lásky, k jejich rozlišení nám dopomohly vztahy, které se v příběhu postupně odkrývaly.

První typ lásky byl patrný ze vztahu matky ke svému synovi. Ta se ho snažila vlastnit, přimět k tomu, aby byl takový, jakým ho chtěla mít. Byla to sobecká, podmiňující láska. Svého syna matka pravděpodobně milovala, lásku mu však projevovala jen za určitých podmínek, když činil tak, jak chtěla. Příběh nám spíše nabízel obrazy toho, jak se ke svému synovi chovala, když nejednal tak, jak si představovala. Jejich vztah byl komplikovaný, plný hádek nebo urážek. Domníváme se, že všechny matčiny vztahy byly založeny na principu vlastnění. Měla takový strach ze samoty, že se k sobě snažila svého syna nebo ostatní pro ni důležité lidi připoutat. Když se jí to nedařilo, byla tvrdá a mnohdy nespravedlivá, snažila se všemožnými způsoby citově zapůsobit na svědomí dané osoby.

²¹³ SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992., s. 116

Láska Karola k sobě samému do určité míry reflektovala jeho vztah ke druhým, zejména k ženám. Jeho cesta byla celoživotním hledáním sebe samého. Před nátlakem, očekáváním, vlastněním, kterého se mu dostávalo od matky, několikrát utekl. Ke svým dvěma sestrám, které se během matčina manželství narodily, si nedokázal vypěstovat hlubší vztah, i když ony jej zcela jistě milovaly. Nastaly chvíle, kdy Karol svou matku rozzlobil a ona jej chtěla potrestat. V tu chvíli se obě malá děvčata vrhala proti matce netušice, že tak postihne její vztek i je dvě, ač nevinné. Bránily svého bratra. On sám však to samé ve chvíli, kdy matka nespravedlivě trestala je, udělat nedokázal. „(...) ale ještě horší, ještě bolestnější je vzpomínka....zpětné uvědomění si....chvil, kdy maminka, leckdy nespravedlivě....trestala je: ztrácela rozum a nechala se opanovat vztekem, zoufala si ve svém rozčilení....a tu obě utkaly ke mně, ke mně, ke mně...jako poslední instanci, k ochraniteli, ke spásné náruči...a já se od nich odtahoval...já, já, já!...a nechával jsem je napospas jejímu vzteku a trestu – už jsem byl starší a „moudřejší“ a nechtěl jsem prolomit maminčinu výchovu a potom jsem se zavíral v pokoji a tiskl si prsty do uší a stahoval jsem hlavu pod svetr a pod košili a zuřivě jsem plakal a svíral jsem i dlaněmi opěradlo a třískal jsem do něho....ale jejich pláč jsem slyšel přes to všechno.“²¹⁴

Karol před tlakem ze strany své matky utekl k Anděle, k dívce, do níž se v osmnácti zamiloval a se kterou se později oženil. Byla pro něj nástrojem k dosažení cíle. Chtěl utéci, chtěl mít svou rodinu, ženu a dítě, chtěl být dospělý. Dělal vše proto, aby toho dosáhl. Vzal si však ženu vytrženou z dětství, ženu, která neměla šanci prozkoumat různé možnosti života. Stala se až příliš rychle ženou, matkou. Jejich manželství nebylo takové, jaké si ho představoval. Anděla nebyla takovou, jakou si ji bral. „Vím jen, že mne rozčilovala. Sotva jsme se vzali, sotva se narodila Káťa, změnila se doma ve fúrii až příliš podobnou všem vdaným ženám. Takový vír reality, v němž jsem se najednou ocitl, jsem nečekal.“²¹⁵ Utekl před matkou, aby ho nemohla vlastnit, nevěděl, že to samé ho čeká i s Andělou. „Ano: já si ji vzal, ne ona mne. Netušil jsem však, že jednou začnu mít strach, že si mne vezme, jakos mě měla ty a jako si mne vezme smrt.“²¹⁶

Karol měl obavy z toho, že ho bude chtít Anděla vlastnit. Jeho vztah, manželství s Andělou, však bylo nalezením sebe samého, dospěním k podstatě věci, k tomu,

²¹⁴SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992., s. 140

²¹⁵Tamtéž, s. 217

²¹⁶SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 218

k čemu to celé směřovalo – k lásce. V okamžiku, kdy Andělu nějakým způsobem, kvůli její nevěře, ztrácel, zjistil, že je tato jeho životní cesta, na kterou se vydal, u cíle, neboť miloval. „*Stala se však důležitá věc. Prvně v životě jsem miloval. Byl jsem tím zasažen, a najednou jsem byl celý. Jestliže jsem chtěl, aby se Anděle otevřel svět, samotnému se mi ještě neotevřel. Ty dny se to ale stalo. Mně jako jí. Přestal jsem myslet. Jenom jsem viděl a cítil. Viděl jsem propasti a padal jsem do nich, sápal jsem se vzhůru a opět jsem padal...a když jsem se již ztrácel ve tmě, byla tu Anděla a její objetí a já se třásl zadržovaným pláčem s hlavou mezi jejími prsy.*“ „*Prokletí, které na mně lpělo, bylo shozeno z beder, ty ses mi ztratila v nedohlednu, mami, přestal jsem se svíjet na povrchu své duše, přestal jsem zahrazovat přístup utrpení do své duše, propadl jsem se do ní...a byl jsem nešťasten. Ano, žárlivý jsem byl, jen tak jsem se zdržoval, abych Andělu nešpehoval...ale čekal jsem na ní, a když přišla, nemyslíl jsem na to, odkud jde.*“²¹⁷ Karol hledal a zároveň utíkal před láskou. Byla tu však Anděla, žena, kterou měl rád a za jejíž bezpečí se modlil.

O vztahu Anděly k sobě samé jsme se toho z knihy příliš mnoho nedověděli. Vdala se jako velmi mladá, intimní vztah měla jen s Karolem. Neměla příležitost rozvíjet vztah s někým jiným, poznat svět. Nestihla si uvědomit svou vlastní svobodu a už se ocitla ve vztahu dvou lidí, v manželství. Narodilo se jim dítě, přibyla zodpovědnost za dalšího člověka. Anděla Karola milovala, ale necítila se šťastná. Její život jako by nebyl naplněn, něco jí v něm chybělo. Možná proto začala vztah s Pavlem, Karolovým kamarádem. Karol pro ni chtěl svobodu, ona na ni nebyla připravená, přitom právě po ní patrně toužila.

Motiv očekávání

Očekávání bylo v tomto příběhu vyjádřeno ve formě představ o daném člověku, o tom, jaký by měl být nebo jak by se měl v nějakém vztahu chovat. Učitelé tak očekávali, že Karol bude hodným chlapcem, Karol s Andělou měli jistá očekávání nejen od života, ale i od jejich manželství. Nenaplnění těchto představ vedlo ke zklamání. Učitelé byli zklamáni z Karola, Karol ani Anděla nenašli naplnění v jejich manželství a Anděla patrně ani v životě. Karol z nenaplnění svých představ o manželství dohnal Andělu k nevěře, Anděla se ze zoufalství z dosavadního života rozhodla pro sebevraždu.

Motiv očekávání se v příběhu nejvíce projevoval u matky Karola. Ta měla

²¹⁷SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 262

o svém synovi určité představy. Karol to v části knihy nazvané *Sen o mně* popsal takto: „*Porodilas mne, a sotva jsem se narodil, vzalas mne do dlaní a hnětla. Hnětlas mne do podoby svého snu. Ale práce se ti nedařila. Všechno úsilí se ukazovalo marným!*“²¹⁸ Aby matka dosáhla svého snu, aby naplnila vlastní představy o svém synovi, používala manipulace. Vyhrožovala polepšovnou, působila na jeho city tak, aby jednal podle jejích představ.

Vkládat naplnění vlastních očekávání do rukou někoho jiného se nevyplácí, ani matka proto nemohla dosáhnout vytouženého štěstí. S neúspěchem se ale nedokázala vyrovnat, byl pro ni nepředstavitelný. Tehdy propadala agresi, kterou si vybíjela na člověku, od kterého naplnění představ očekávala, na svém synovi.

Motiv svobody

Svoboda byla v tomto příběhu zobrazena jako sen, ke kterému se chtěl vypravěč příběhu nejednou alespoň přiblížit. Karol nechápal, že jakýkoli vztah nebo láska nakonec končí u vlastnění, kdy jeden toho druhého organizuje a převychovává k obrazu svému. Z lásky se pak stávala připoutanost, a to Karol nechtěl. Toužil po svobodě. Žít tak, jak chtěl on sám, neplnit něčí požadavky, nebýt takový, jaký si ho ostatní přáli mít, ale být tím, kým chtěl být, sám sebou. Karol neměl ve své podstatě šanci rozvinout svou vlastní osobnost, žil jen tak, jak chtěla jeho matka. Několikrát se útekem vydal na cestu za svobodou. I když se pokaždé vrátil domů, na okamžik mohl vnímat jen svou vlastní bytost, bez očekávání nebo soudů druhých, především pak bez očekávání své matky. Utekl do manželství, aby se zachránil před nesvobodou, která ho obklopovala doma. Vedl boj za osvobození od lásky své matky. Utekl však do manželství, které se samo změnilo ve vlastnění. Karol toužil po svobodě, kterou si podle svých slov odepřel tím, že se oženil a měl dítě. Vytouženou svobodu hledal u jiné ženě. Doufal, že skrze ni jí dosáhne. „*Ne, ta žena se mi nelíbila, tělesně jsem po ní netoužil, ale prahl jsem po svobodě a ona byla tou svobodou a byla jedinou ženou, jež zastupovala celý svět žen jiných, které byly mimo dosah mých rukou, všech těch dívek a žen, boků a nohou, pohybů ramen, zářících šjí....*“²¹⁹

Svoboda se pro Karola stala myšlenkou, kterou dále rozvíjel. Uvažoval nad tím, k čemu se lidé vlastně rodili? K tomu, aby ztratili všechno, co je jim drahé, nakonec i tu svobodu? Odehrával se v něm boj, vnitřně toužil po tom být svobodný, zároveň však

²¹⁸SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 174

²¹⁹Tamtéž, s. 237

tužil, že dospět k ní pro všechny přijatelným způsobem nebude snadné. Jako dvacetiletý kluk se vrhal do boje za svou svobodu, jako dospělý člověk u něho myšlenka svobody vyvolávala řadu otázek, někdy pochybností. „*Přitom však zkus být svobodný, a neztrat' přitom svědomí. Co uvidíš? Ubíráš se světem, svobodný a nezávislý, navštívuješ domy a zahrady a mámiš lidi. Ted' je miluješ a vzápětí je opouštíš a každá tvá radost je pak vykoupena bolestí těch, kteří tě ještě milovali, kdyžs je opouštěl.*“²²⁰ Jeden z jeho přátel by podle Karola na tuto myšlenku odpověděl, „*že svědomí je pro kočku.*“ Podstatná tady byla přece svoboda, která podle něj uzdravila každého. S tím však Karol nemohl souhlasit. Kam by se totiž podělo to něco, co trvá, něco, co má nějakou skutečnou hodnotu. Koneckonců, stačilo se kolem sebe jen rozhlédnout. „*Neprovozuje už tyhle způsoby mnoho lidí na této zemi? Nezdomácněly nevěra a úpadek svědomí? Nehledá až příliš mnoho idiotů tímto způsobem svobodu? Ne, můj příteli nepříteli, toto nepřijímám. To raději shniji ve své nesvobodě, ve svém otroctví, zůstane po mně aspoň hnůj,*“²²¹ To, po čem dříve tak toužil, tak najednou nechtěl.

Jeho manželka po svobodě toužila, to samé, co chtěl kdysi pro sebe, musel dopřát i jí. Ale v co věřil, v co doufal? Že si snad Anděla, když svobodu okusí, uvědomí, že už pro ni stejně jako pro něho není?

Jediné, co cesta za svobodou přinesla, bylo utrpení. Anděla se zmítala v situaci, se kterou si nedokázala poradit, Karol za svou troufalost zaplatil nevěrou své manželky. Jednoho svoboda přivedla k podstatě svého bytí, druhého svedla na rozcestí.

Bál jsem se...

Motiv strachu

S tímto motivem se v knize setkáváme převážně v části nazvané *Sen o mém otci*. Strach ovšem prostupoval celým příběhem. Z knihy byl zcela zřejmý strach o vlastní existenci, se kterým se potýkal Karol už jako dítě. Nejvíce však byl u Karola vnímatelný strach ze své matky. Ta ho u něj vyvolala nejen svým přístupem ke školnímu hodnocení, ale i vyhrožováním o polepšovně a jakýmsi psychickým nátlakem. Strach z matky dospěl do takové fáze, že začal lhát. Strach z matky pro něho znamenal víc než trojka z chování nebo zesměšnění.

Jiný typ strachu prožívala jeho matka. Byl to strach ze samoty. Tak strašně

²²⁰SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 253

²²¹Tamtéž, s. 253

se bála, že ji všichni opustí, že zůstane sama. Ze zoufalství se k sobě snažila všemožnými prostředky připoutat svého syna. Ze strachu ze samoty od sebe všechny odháněla, aby se je k sobě pokusila následně zase připoutat. Karol o ní v části knihy *Sen o mně* řekl: „*Bylas vždycky posedlá strachem, že nás otec Fuchs opustí nebo se mu něco stane., bylas posedlá strachem, že bys zůstala samotná se třemi dětmi, tak ses toho bála, žes otci častokrát vyhrožovala rozvodem a křičelas, že může jít, jen ať si jde, ty svoje děti uživiš, ale to jenom tvůj strach předbíhal události, které se naštěstí nenaplnily.*“²²² V téže části knihy se Karol také zamýšlel nad důvody, které ji ke strachu vedly. Uvědomil si, že matka ve strachu žila několik let, ve strachu z hladu, ve strachu před policií, protože si vzala za muže Žida, ve strachu před lidmi. Všemi těmito strachy byly poznamenány roky jejího života.

Přál bych si...

Motiv snu

Knihy, kterou jsme si pro analýzu vybrali, v názvu odrážela motiv, který prostupoval celým příběhem. Jednalo se o motiv snu. Jak název knihy napovídá, snem, který byl z knihy patrný, byl sen o otci vypravěče. I zde tak sen představoval touhu po nedosažitelném. Karol snil o jejich společném setkání. Na jeho cestě za sebeurčením mu totiž chybělo poznání své vlastní podstaty. Měl minulost, patřil k nějaké rase, o níž však neměl žádné informace.

K setkání Karola s otcem došlo v příběhu dvakrát. Poprvé v osmnácti letech, podruhé v době, kdy už byl Karol ženatý a měl dvouletou dceru. Tehdy otec přišel a dal Karolovi na výběr, chce-li zůstat nebo jít s ním. Karol nevěděl, miloval svou rodinu, současně s tím chtěl poznat součást své vlastní existence, kterou pro něho představoval otec. „*Přišel k nám jako duch, jako tajemná síla zdaleka, jako plus k mému minus. (...) a já měl volit mezi ním a manželkou a Káťou. (On čekal. Nevím, kam mě chtěl odvést.) Srdce mi to drásalo, pukalo mi bolestí (...) a rozhodl jsem se...ano, rozhodl jsem se...jít s ním. Opustit plod života svého a vrátit se k tomu, jehož já sám jsem plodem. Plakal jsem a odcházel jsem a nevím, kam mne ten mrtvý vedl.*“²²³

V druhé části knihy, nazvané *Sen o mně*, snil Karol nejen o sobě, ale i o životě se svou manželkou. Miloval jí, manželství nebylo ale takové, jaké si ho představoval.

²²²SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992., s. 146

²²³Tamtéž, s. 136

Po neúspěších během společného života s Andělou se tak alespoň ve snech utěšoval představou naplněného života s ní.

Lidská přirozenost....

Motiv smrti

„Vždyť všechny události, které zažijeme, jsou jenom předobrazy zákona zrození a smrti, božská zrcadlová hra skrytých významů, již buď rozluštíme nebo ne.“²²⁴

Smrt jako něco k čemu všichni směřujeme. Smrt jako podstata lidské existence. Smrt jako začátek i konec. Smrt byla pro tuto analýzu tak samozřejmým motivem, přesto na ni bylo v tomto příběhu nahlíženo ze zcela jiného úhlu pohledu. Vypravěč příběhu nikdy nebyl smrti bezprostředně vystaven. V tomto příběhu byla smrt vnímána jako cíl, k němuž jednou všichni úspěšně doběhneme. Smrt tu nebyla tím, co bychom se mohli rozhodnout neabsolvovat, čemu bychom se mohli vyhnout. Smrt tu byla prezentována jako naše součást.

Motiv smrti prostupoval celým příběhem. Se smrtí se Karol setkal již během svých dětských let, ve třech letech ztratil otce, jeho dětstvím prošli lidé, kteří během jeho dospívání umírali. Spatřil mrtvého muže v parku, byl svědkem situace, kdy jiného muže ranila mrtvice. Viděl umírat strýce Karla. Tato zkušenost však byla jiná. Do té doby netušil, jak smrt vypadá nebo co dokáže udělat s fyzickou schránkou člověka. *„Nikdy předtím jsem neviděl, co smrt dovede s člověkem udělat. Nevěděl jsem, že jí nosíme od narození ve svém těle a že ona jednoho dne začne prokvétat napovrch, očima, prolézá jako svrab kostmi a kůží a zbytky masa. Do té doby jsem jenom tušil.“²²⁵* Karol neměl coby dítě do určité doby potuchy, kam jeho život směřuje, že se narodil proto, aby mohl zemřít. Dospěním k tomuto poznání zažil první a patrně i největší šok. Uvědomění si svého hmotného těla, své vlastní existence a té konečnosti, ke které se blížila jeho rodina a v neposlední řadě i on sám, to všechno vyvolávalo strach, možná až panickou hrůzu. Tento koloběh nebylo možné zastavit. Karol jako dítě i dospělý jedinec se mohl se smrtí pouze smířit.

Smrt na sebe v příběhu brala různé podoby. Jednou byla smrtí v důsledku nějaké nemoci, jindy přirozeným životním vývojem, někdy měla podobu násilného činu, v některých případech na sebe brala podobu sebevraždy. Sebevražda se týkala třech

²²⁴SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 216

²²⁵Tamtéž., s. 30

postav. Matka sebevraždou vyhrožovala, pro Karola byla sebevražda nástrojem k dosažení určitého cíle, jen Karolova manželka se k sebevraždě uchýlila ze skutečného „důvodu“ a jejímu uskutečnění byla také nejbliže.

Motiv smyslu života

Celý příběh byl jakousi cestou hlavního hrdiny Karola k sobě samému, k poznání svého vnitřního světa. Cestou dospění k podstatě vlastního bytí na základě příslušnosti k nějakému rodu, minulosti nebo přítomnosti.

Karol přišel ve třech letech o otce, který byl židovského původu. Ačkoli mohla být tato skutečnost zanedbatelná, pro jeho směřování měla do budoucna značný význam. Jeho nevlastní otec mu nabídl, ať se jmenuje Fuchs, stejně jako on. Karol tuto nabídku odmítl, nejdříve patrně z tajemnosti, která odlišnost v příjmení vzbuzovala, později se pro něho příjmení a otec stali tím, co mu pomohlo na cestě k sebeurčení a vymezení. Karol byl bez otce neúplným. Byla to část jeho samého, která mu na jeho cestě za sebepoznáním chyběla. „*Cítím, že s vlastním otcem vedle sebe bych byl celý. Takto se polovina mne někde ztratila. Někdo mi ji ukradl a ani se neomluvil. A já jsem jen poloviční. Nebo: byl jsem poloviční. A celý život naplním jen touhou a prací na scelení, na doplnění.... Celý svůj život naplňuji hledáním té ztracené části, Otce.*“²²⁶ Skrze svou minulost se Karol dostal k víře, která se pro něho nakonec stala podstatou veškerého lidského poznání.

Aby našel smysl svého života, musel nejprve utéci od všeho, čeho se bál. „*Před tím, čeho se člověk bojí, utíká. Utíká před Bohem, utíká před pravdou, utíká před bělavými stíny v pusté noci, utíká před smrtí.*“²²⁷ Musel utéci před rodinou. Matka, s níž měl poměrně komplikovaný vztah, o něm měla své vlastní představy, které chtěla naplnit. Karola si chtěla přizpůsobit k obrazu svému. On však potřeboval přijít na to, kým vlastně je, a tak před láskou jedné ženy utekl k lásce druhé. Matku vystřídala Anděla. Celý ten útěk byl však ve své podstatě pouhým návratem ke svému původu. Aby se mohl ke své matce znovu navrátit, musel ji nejprve opustit. Čím více se jí vzdaloval, tím blíže jí ve skutečnosti byl. Matka byla tmou, před kterou utíkal, i když celý ten útěk byl jenom návratem oklikou. Vše, co se mu v životě přihodilo, bylo tak, jak mělo být. Musel utíkat před matkou, aby našel Andělu, před níž chtěl nakonec

²²⁶SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992., s. 135

²²⁷Tamtéž, s. 148

také utéci, aby se mu to nepovedlo a on ji nenáviděl, aby mu pak byla nevěrná. Musel z Anděly dostat strach, aby poznal, kdo je ta žena, a aby opětovně našel cestu k matce. Musel poznat, co je láska, aby matku i Andělu objal v jedné – ve smrti. Muselo to takto být.²²⁸ Musel odejít, a všechny tyto věci prožít, aby se dopracoval do okamžiku, v němž se právě nacházel.

Svůj smysl života našel ve smrti. V začátku a konci lidského života, v tomto uzavřeném kruhu. Celá ta jeho dosavadní cesta vývojem vedla přesně k tomuto uvědomění. K uvědomění si konečnosti lidského života, směřování každého jednoho individuálního jedince ke své vlastní smrti.

4.4 Hobkaust v Maďarsku

Vztahy židovské menšiny s většinovou společností byly v Maďarsku už od středověku více méně dobré. Na 20 000 Židů se v boji Maďarů za sebeurčení přihlásilo v době, kdy bylo Maďarsko součástí habsburské monarchie do uherské armády. Po 1. světové válce se k moci dostala komunistická strana Bély Kuna. Komunistická revoluce však byla potlačena, politika země se obrátila radikálně doprava a v čele státu stanul Miklós Horthy. Zároveň docházelo k prohlubování vztahu mezi Maďarskem a Německou říší. Maďarsko se stalo jedním z prvních spojenců Hitlerova Německa. Od roku 1920 byly v Maďarsku budovány internační tábory, do nichž byli v rámci boje proti komunismu posíláni Židé. Mnichovská dohoda podepsaná v roce 1938 přispěla k navrácení některých územních částí, které dříve náležely Maďarsku. Jednalo se o někdejší části Uher, mj. i „Horní země“, tedy území východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. Od téhož roku se začínaly ve společnosti postupně uplatňovat i protizidovské zákony: židovští muži byli namísto do armády povoláváni do pracovních táborů, bylo jim znemožněno vykonávat určité druhy zaměstnání, jejich firmy byly arizovány, jejich živnostenské licence byly zrušeny a na školách mohly studovat jen omezené počty židovských obyvatel. V listopadu 1940 se Maďarsko připojilo k paktu tří velmocí – Německu, Itálii a Japonsku, 27. června roku 1941 se stalo spojencem Německa v boji proti Sovětskému svazu.

Maďarská vláda zřídila v rámci mobilizace tzv. pracovní jednotky, jejichž členové, mezi něž se řadili Židé, Slováci a jiní nepřátelé Maďarska, byli posíláni na východní

²²⁸SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992., s. 225

frontu, aby zde vykonávali otrockou práci na stavbách. Z přibližného počtu asi 52 000 židovských příslušníků těchto pracovních jednotek zemřelo ještě před německou okupací na 42 000 osob. V létě roku 1941 bylo z Maďarska vyhoštěno asi 17 000 Židů polského a ukrajinského původu žijících na území Maďarska bez státního občanství. Byli odvezeni na území Ukrajiny a po skupinách vedeni do města Kamenec-Podolský. Všichni tito Židé byli spolu s místními Židy během dvou srpnových dnů zavražděni. Obětí bylo celkem asi 23 600. Tato událost se zapsala do historie jako vůbec první masakr svého druhu. K tomu druhému došlo téměř o půl roku později, v lednu roku 1942. Toho roku bylo pod záminkou boje proti partyzánům zavražděno v Novém Sadu, v oblasti Jugoslávie, 5000 osob, z toho polovinu tvořili Židé.

Obdobně jako jiné evropské země, stálo i Maďarsko před otázkou konečného řešení židovské otázky. Tehdejší premiér země Kállay jednoznačně odmítl ono naléhání nacistů. Jeho záměrem bylo zbavit se tehdejšího německého vlivu, které prohrálo bitvu u Stalingradu, v níž navíc obětovalo tisíce maďarských vojáků. Tento plán nevyšel, Maďarsko bylo německou armádou 5. dubna 1944 obsazeno. Vládu v zemi převzali nacisté a konečným řešením židovské otázky byl pověřen Adolf Eichmann. Od 5. dubna 1944 začalo platit nařízení o povinném nošení žluté hvězdy židovským obyvatelstvem, 28. dubna k tomu přibylo nařízení o soustředění venkovských obyvatel do ghatt zřízených ve více než 55 obcích. Odtud byli Židé odvázeni ve strašlivých podmínkách do plynových komor v Osvětimi. Údajně bylo z Maďarska do Osvětimi deportováno 437 402 Židů, zavražděno 80%.

Maršál Horthy, zaskočený řáděním Němců v Maďarsku, usiloval o navázání styků s opozicí a ukončit tak spojení s Německem. Sedmého července zastavil deportace, v té době bylo Maďarsko, s výjimkou hlavního města, bez židovského obyvatelstva. Tajná jednání v Moskvě v říjnu 1944 vyústila ve vyhlášení příměří se Sovětským svazem a vystoupení Maďarska z války. Odpovědí mu bylo odvolání z funkce a následné svěření vlády krajně fašistické Straně šípových křížů v čele s Ferencim Szálasiem. Došlo k obnovení deportací s tím rozdílem, že se týkaly i do té doby chráněných budapeštských Židů. V té době byly uzavřeny plynové komory v Osvětimi, jediným řešením byly pochody smrti. Více než 70 000 proto bylo vyhnáno z Budapešti a deportováno v pochodech smrti dál na západ do Říše a pracovních lágrů. Další tisíce maďarských Židů zemřelo rukama příslušníků Strany šípových křížů přímo v hlavním městě. Během 2. světové války tak zemřelo 564 500 maďarských Židů.

Osvobození se Maďarsko nakonec dočkalo 4. dubna 1945, Budapešť byla osvobozená Rudou armádou 13. února 1945.²²⁹

4.4.1 Imre Kertész

Maďarský spisovatel židovského původu, který se narodil 9. listopadu 1929 v Budapešti. V roce 1944 byl jakožto 14letý kluk deportován s ostatními maďarskými Židy nejprve do Osvětimi, odtud pak do Buchenwaldu. Po skončení války se vrátil zpět do Budapešti, kde vystudoval střední školu. Po úspěšném složení maturitní zkoušky začal pracovat jako redaktor v jednom budapešťském týdeníku. Po absolvování povinné vojenské služby se rozhodl stát spisovatelem. Prvotiny jeho tvorby patřily muzikálovým a divadelním textům, současně překládal z němčiny náročné filosofické statě.²³⁰

4.4.1.1 *Člověk bez osudu*

Člověk bez osudu (v originále *Sorstalanság*) je autorovým prvním románem. Poprvé vyšel v roce 1975. V Čechách se pak tato kniha objevila v překladu Kateřiny Pošové v roce 2003. Imre Kertész za svou tvorbu během let obdržel řadu významných domácích i zahraničních ocenění, mezi ty nejvýznamnější patří Nobelova cena, kterou obdržel v roce 2002.

Když člověk už je jen....

Motiv Žida

Židé se v příběhu prezentovali jako nositelé žluté hvězdy, jako lidi, kteří byli součástí jedné rasy. Dospělí Židé sebe vnímali coby jednotlivce, kteří se však podíleli na jednom společném osudu. Osud Židů podle nich spočíval v tom, být po tisíciletí pronásledován za hříchy, které jimi byly v minulosti napáchány. Tento trest jim podle nich vyměřil samotný Bůh, bylo třeba jej proto snášet s trpělivou pokorou do té doby, než se od Boha dočkají milosti.

Jiným způsobem vnímala samu sebe skupinka dětí, jejíž součástí byl i hlavní hrdina příběhu, Györga. Děti neměly téměř žádné ponětí o tom, kým vlastně jsou. Všechno, co je v jejich životech až do té chvíle potkalo, přijímaly bez větších problémů, bez nutnosti sebeuvědomění. Tato skutečnost se změnila v důsledku nařízení nosit žlutou hvězdu. Jednu z dívek ve skupině přivedla tato skutečnost k zamyšlení se

²²⁹<http://www.holocaust.cz/cz/history/countries/hungary>. přihlášeno dne 10.10 2013

²³⁰<http://www.academia.cz/autori/imre-kerteszh.html>. přihlášeno dne 11. 10. 2013

nad svou vlastní osobou. Hvězda způsobila, že se na ni lidé začali dívat jinak, s nenávisí v očích. Tito lidé ji nenáviděli proto, že byla Židovka. Co to ale znamená, to nevěděla. Důvodem bylo údajně náboženství. Dívka však nechápala smysl toho všeho. „Přiznala, že zpočátku nerozuměla ničemu, a že jí strašně bolelo, když viděla, že jí pohrdají „pouze proto, že je Židovka“. Tehdy pocítila poprvé, že – jak tvrdila – něco jí od lidí odděluje a že tedy patří jinam než tamti. Pak o tom začala přemýšlet, pokusila si přečíst něco o tom v knížkách, mluvila o tom s lidmi, a tak si uvědomila, že jí nenávidí právě pro tohle. Domnívá se totiž, že „my Židé jsme jiní než ostatní“ a že tento rozdíl je podstatný, a proto lidé nenávidějí Židy. Zmínila se taky, jak zvláštní je pro ni žít „s vědomím této odlišnosti“ a že kvůli ní pocituje střídavě určitou hrdost a pak zase spíš nějaký ostych.“²³¹ Dívka nedokázala v ten okamžik pochopit, že ji ostatní lidé nenávidí nikoli pro její osobnostní vlastnosti, ale proto, že je součástí jiné rasy.

Hlavní hrdina příběhu, Györga, nad touto skutečností nepřemýšlel, spíše jej bavilo porušovat příkazy, které se týkaly jeho rasy. Věděl, že je Žid, žádný význam tomu ale nepřikládal, vše přijímal tak nějak automaticky. Neuměl jidiš²³², nečetl z Tóry²³³. Když se dostal do koncentračního tábora, mnozí lidé na něho mluvili jejich jazykem. Až zde si začal poprvé uvědomovat svou příslušnost k tomuto národu. Pro Němce byl Židem, kterého bylo třeba využít na práci a pak zabít, mezi Židy podle ostatních nepatřil. „Jednou – nemohl jsem se tomu prostě vyhnout – se mi přihodilo, že jsem se octl v jejich komandu. „Reds dy jidyš?“ - zněla jejich první otázka. Když jsem řekl, že jidiš bohužel vůbec neumím, byl jsem pro ně vyřazený, propadl jsem, dívali se na mě, jako bych byl vzduch, nebo spíš vůbec nic.“²³⁴

Motiv těla

Tělo se stalo pro tento příběh prostředkem, od kterého se odvíjel veškerý život jednotlivých Židů. Tělo zde bylo představováno jako nejdůležitější součást lidského života. V táboře tělo také plnilo důležitou úlohu. Hned při vstupu do tábora právě tělo rozhodovalo o tom, kdo bude poslán rovnou do plynové komory a kdo bude mít štěstí a bude mu dovoleno pracovat.

²³¹KERTÉZS, Imre. *Člověk bez osudu*. Praha: Academia, 1993, s. 30.

²³²Jidiš – jazyk aškenázských židů, jehož základem je středověká němčina se silnými hebrejskými a slovanskými prvky

²³³Tóra – prvních pět knih Mojžíšových

²³⁴KERTÉZS, Imre. *Člověk bez osudu*. Praha: Academia, 1993, s. 107

Během doby strávené v táborech prošlo každé tělo změnou. Nejdříve byla tato změna nepatrná, postupem času si ji začal všimnout i Györga. Teprve později, na základě různých maličkostí, si plně uvědomil, jak výraznou změnou jejich těla prošla. Ze silných mužů s oblými, nádhernými svaly a šlachami se stávali hubení, vyčerpaní lidé. V důsledku nedostatečné stravy všichni, včetně vypravěče příběhu, ubývali na váze, ztráceli svalovinu, měli omrzliny nebo rány, které se nehojily.

Když tělo nesloužilo, Žid se stal nepotřebným, a tak se s ním i zacházelo. Bylo třeba jen silných, relativně zdravých pracovních sil. Vypravěč příběhu si všechny tyto fyzické proměny uvědomoval nejen sledováním sebe samého, ale především rodiny Kollmannovy „*Jsou tři: menší plešatý otec, starší a mladší syn, kteří se nepodobají otci, avšak od sebe navzájem jsou málem k nerozeznání – tvář tedy zřejmě zdělili po matce, mají stejné plavé štětiny a stejně modré oči. Ti tři chodí stále spolu, a pokud to jde, tak ruku v ruce. Jenomže po čase jsem si všiml, že otec za nimi zaostává stále častěji a oba chlapci mu musí pomáhat, tahají ho s sebou za ruce. A zase uplynul nějaký čas a otec už s nimi nebyl. A zanedlouho musel za sebou takhle tahat ten starší toho mladšího. Posléze zmizel i ten malý a to už se ten starší vlekl jenom sám, a v poslední době už ani jeho nikde nevidím.*“²³⁵

Motiv čísla

Číslo – neoddělitelná součást každého člověka žijícího v koncentračním táboře. Číslo získávali ti, pro něž byl ten jeden konkrétní koncentrační tábor konečným místem, v němž měli „žít“ svůj život. Györga číslo vnímal jen zběžně, na základě všeobecné informace, která mu byla poskytnuta. O čísle věděl jen to, že je napsáno (vytetoováno) bledězeleným inkoustem na zápěstí ruky. Po táboře však kolovala ještě definice čísla coby „*nebeského telefonního čísla*“. Györga tehdy neměl nejmenší ponětí, co se touto definicí myslí, jaký význam čísla měla a jak důležitá byla pro jeho vlastní existenci.

Číslo – předtím byl člověkem, po obdržení přicházel o jméno, za celým svým dosavadním životem musel udělat tlustou čáru, v táboře už byl jen pouhým číslem. Neumíral jako člověk, umíral jako číslo. Bylo třeba si jej zapamatovat, hlásit se jím. Celý život se změnil v číslo. Viktor Frankl ve své knize *A přesto říci životu ano* o čísle mluví takto: „*Člověk je důležitý jen potud, pokud má vězeňské číslo, doslova se stává jen číslem. Mrtvý nebo živý, to už zde neplatí; život čísla nemá žádnou důležitost.*

²³⁵KERTÉZS, Imre. *Člověk bez osudu*. Praha: Academia, 1993, s. 118

*To, co je za tímto číslem, za tímto lidským životem, to je ještě bezvýznamnější: osud – minulost – jméno.*²³⁶

Koncentrační tábor a tak dál...

Motiv koncentračního tábora

Koncentrační tábor byl v příběhu místem, kde byli soustředěni židovští obyvatelé z celé Evropy. Byla to místa, která zaručovala nevšední zážitky. Některé postavy z příběhu je nazývali peklem, neboť zde život neměl žádnou cenu. Byly místem naprostého odlidštění, všude bylo vidět jen utrpení a strach.

Hlavní hrdina příběhu vnímal koncentrační tábor coby místo, které je určeno pro všechny, kteří byli vybráni pro práci. Neměl žádné ponětí o tom, jak ve skutečnosti tábor vypadá, kolik lidí spí v jedné budově, kolik jich spí na jedné „posteli“ nebo jak to je v táboře s hygienou. Jeho představy byly dosti zkreslené.

Györga prošel během války třemi koncentračními tábory – Osvětimí, Buchenwaldem a Zeitzem. Všechny tři se pro něho staly místem, ve kterém trávil svůj život. Z knihy není patrné, že by tento svůj nucený pobyt zde bral jako nevyhnutelnou věc. Do vlaku nastoupil, protože jel pracovat do tábora. Že by mohl skončit ve vyhlazovacím táboře, že by zde mohl být vystaven bití a nemocím, to si neuvědomoval.

Osvětim pro něho byla neznámou, zároveň také prvním táborem, ve kterém se ocitl. Nikdy dříve o vyhlazovacích táborech neslyšel, neměl tušení, jak to v takovém táboře ve skutečnosti vypadá. Osvětim Györga popisoval jako místo s obrovskou rozlohou, s pláněmi a prostranstvími, ze kterých až bolely oči. V Osvětimi bylo všechno poprvé, poprvé prošel selekcí, která rozhodovala o jeho další existenci, poprvé ho čekala dezinfekce, pruhovaný mundúr, v neposlední řadě měl poprvé možnost vyzkoušet si na vlastní kůži, co s sebou přináší život v koncentračním táboře.

Další zastávkou pro něho byl pracovní tábor Buchenwald. Po předchozích zkušenostech byl Györga v představách o tomto táboře poněkud opatrnější, ač se na tvářích trestanců, kteří je z Osvětimi vypravovali, objevovaly výrazy závidivosti a lítosti, že nejsou těmi, kteří tam směřují. Buchenwaldské nádraží bylo pro Györgu oproti tomu osvětimskému venkovskou přívětivou zastávkou, jinak se ovšem právě zde seznámil

²³⁶FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 64

s onou realitou, jejíž se stal součástí. V Buchenwaldu už šlo všechno naráz, nikdo jim zde nepomáhal, nikdo je neinformoval, zde už se jen plnili rozkazy. Györga zde poznal fyzickou zátěž, bití, vyčerpání, hlad nebo nemoci. Na druhou stranu mělo žití v Buchenwaldu i jisté výhody. I tady čekaly na Židy sprchy, ze kterých však tekla teplejší voda než v Osvětimi, sprchovat se bylo možné déle, skladník u šatstva se snažil odhadnout správnou velikost, přiděl jídla zde byl větší. V Buchenwaldu však každý vězeň již dostal své číslo. Pro Györgu to bylo číslo 64 921.

Posledním táborem, ve kterém se Györga ocitl, byl Zeitz. Z těch tří táborů byl svou velikostí nejmenší. Z příběhu se dovídáme, že od Buchenwaldu byl tento koncentrační tábor vzdálen celonoční jízdou vlakem a poté asi dvacet pět minut chůze, krematoria ani sprchy zde nebyly. Ty byly výsadou jen významnějších lágrů.

Motiv manipulace

Manipulace se tu stala prostředkem, který Němcům posloužil k dosažení jejich cíle. Pomocí záměrného neuvádění přesných informací, lákali Židy k nástupům do transportů. Při četbě bylo možné si povšimnout s jakou naivitou, která však pramenila z nevědomosti, Györga k této zkušenosti (i ostatním) přistupoval. „*Především se však díky práci konečně dočkám nějakého pořádku, zaměstnání, nových dojmů i trochy legrace: můžu doufat ve vcelku smysluplnější a příjemnější způsob života, než jaký vedeme tady, jak nám to ostatně i slibovali a jak jsme s tím taky, my kluci, docela přirozeně počítali; dokonce mi blesklo hlavou, že tak aspoň trochu poznám svět.*“²³⁷

Manipulace byly promyšlenou taktikou Němců k zachování naprostého klidu. Němci mluvili o Židech jako o těch rozumných. Snažili se je přesvědčit o tom, že všechno, co jim bylo v táboře nařízeno, dělali v podstatě ze své vlastní uváženosti. Všechno kroky měli pečlivě promyšlené tak, aby nedošlo k žádným vyhroceným situacím.

Motiv poznání

Moment prožvení nastal v okamžiku, kdy se Györga dostal do pracovního tábora Buchenwald. Do té doby situace, které v jeho životě nastávaly, plnil bez jakýchkoli

²³⁷KERTÉZS, Imre. *Člověk bez osudu*. Praha: Academia, 1993, s. 50.

pochybností. Ke všemu přistupoval s dětskou naivitou, bez zkušeností. Realitu si tehdy ještě neuvědomoval. Až Buchenwald se stal místem poznání. Zde si uvědomil, že lidé, kteří se chtěli do tábora nechat odvést na přistavených autech, jeli ve skutečnosti rovnou do plynových komor. Zjistil zde, že ve sprchách na ně netekla voda, ale plyn. Překvapen byl i zjištěním, že tento tábor fungoval již plně čtyři roky. Najednou přestal informace pouze přijímat, nyní se nad nimi zamýšlel, prožíval je, měnil se. Přestal být nezúčastněným číslem, stal se osobou, která nastoupila svůj osud.

Motiv zvyku

Dostojevskij údajně definoval člověka jako bytost, která si zvykne na všechno. Když přišel vězeň do koncentračního tábora, nedokázal si představit, jak to všechno může zvládnout, hlad, fyzickou práci nebo zimu. Domníval se, že nemůže spát bez toho nebo onoho, že není možné usnout na „posteli“, kde těch osob spí vedle sebe devět, kde jsou na přikrytí pro tento počet pouze dvě deky. Člověk se domníval, že nemůže toto nebo něco jiného vykonat bez něčeho jiného. Jaký to byl omyl. Všechno bylo možné. Člověk si nakonec zvykl na všechno.

Motiv trestu

Trest, něco, co bylo všudypřítomné, věčná pohrůžka a možnost německých vojáků působit na židovské vězně. Židé fungovali výlučně pod skrytou hrozbou trestu. Za prohřešek jednotlivce byla potrestána celá skupina. Samozřejmostí bylo i bití, kterému byli vězni vystaveni. Bití patřilo ke každodenním zvyklostem lágru. Záminkou mohlo být cokoliv, stačila jen špatná nálada, „špatný“ pohled.

Motiv svobody

Zdá se, že v koncentračních táborech zcela absurdní věc. Židé byli cíleně učeni k tomu, že na tom, co oni chtějí, nezáleží, že jejich životy mají v rukou druzí lidé. Bylo s nimi zacházeno tak, aby cítili svou vlastní nedůležitost. Účelově byla jejich jména nahrazena čísly, rodiny byly rozděleny tak, aby každý zůstal sám.

Němci se snažili vzít Židům úplně vše. Co však Němci Židům nemohli za žádných okolností vzít, byla jejich nezdolná fantazie a svoboda myšlenek. Rozletu jejich fantazie nemohli postavit hráz ani těsné vězeňské zdi. Fantazie zůstávala svobodná i v nesvobodě. Na povrchu mohli být Židé zcela poddáni, dělat, co se po nich chtělo, poslouchat, ale ve skrytu duše mohli být, kýmkoliv chtěli. Možná i to dávalo

některým Židům sílu k přežití. K pocitům svobody Židům pomáhaly sny. Někdy snili proto, že jim ty starosti, které měly doma, přišly v realitě koncentračních táborů k pousmání. Jindy své myšlenky směřovali k lidem, které jim, ačkoli nevěděli, zdali ještě žijí, pomáhali přečkat tyto nesnesitelné chvíle. „*Láska je to poslední a nejvyšší, k čemu se může člověk vzepnout. Chápu teď smysl toho nejvyššího, toho nejzazšího, čemu může dát výraz lidské myšlení, básnictví a víra: vykoupení skrze lásku a v lásce. Chápu, že člověk, i když už mu na tomto světě nezbývá vůbec nic, může být blažený, být jen na okamžik, když se ve svém nejhlubším nitru odevzdá obrazu milovaného člověka. V té nejtragičtější situaci, do níž je člověk postaven, když už se nemůže realizovat tím, co dokáže, v situaci, v níž jeho jediný výkon spočívá v opravdovém utrpení, ryzím utrpení, v takové situaci je člověk schopen sám sebe naplnit láskyplným vnitřním patřením na obraz milovaného člověka, kterého nosí ve své duši.*“²³⁸

Motiv odevzdanosti

I v tomto příběhu jsme se setkali s motivem odevzdanosti. Poprvé si jí všimneme v momentě, kdy byl hlavní hrdina příběhu odváděn spolu se svými kamarády do cihelky, odkud pak měli směřovat v transportech do koncentračního tábora. Tehdy měl Györga poslední možnost před svým osudem utéci, proč by měl ale utíkat? Vždyť přece neměl důvod. Byl si tak jistý tím, že jej nečeká nic zvláštního, že neměl potřebu se o útěk pokoušet.

S pocitem rezignace se setkáme ještě jednou, a to v daleko závažnější situaci, v okamžiku, kdy Györga řeší otázku své vlastní existence. Příčinou toho všeho byla ubývající fyzická zdatnost a tyfus, kterým byl Györga nakažen. F. E. Frankl ve své knize *A přesto říci životu ano* tvrdí, že je pro přežití důležité vykonávat činnosti v určitém řádu, dbát o sebe, holit se. Pevný řád měl v té nesvobodě velký význam. Györga však dospěl do stádia, v němž energie na vykovávání těchto každodenností chyběla. Ztratil zájem. Stal se jedním z těch, kteří čekali na smrt. Nejhorší bylo ztratit vůli k životu. Györga ten svůj život na okamžik vzdal.

Motiv života

Život (nebo také pud sebezáchovy) – ten židovský neměl během 2. světové války žádnou cenu. Možná by se proto hodilo mluvit spíše o smrti, oba motivy jdou

²³⁸FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 48.

v díle jeden vedle druhého tak, že je mnohdy nemožné najít přesnou hranici, která je od sebe odděluje. Mluvíme o motivu života proto, že v tomto příběhu v rámci celé té absurdity koncentračního tábora vystupuje do popředí. Život tu byl tím, o co Židé usilovali. Hospodařili proto s přidělem jídla, aby si zajistili další den na živu, obchodovali a okrádali mrtvé o jejich cennosti, aby mohli žít dál.

Touha po životě byla dobře rozpoznatelná v momentě, kdy Györga svůj život ztrácel. Možná se musel nacházet v náručí smrti právě proto, aby si uvědomil, jak důležitý život je. Bylo překrásné necítit nic, být v procesu umírání jako nezúčastněná bytost. Györga se navíc nikdy necítil tak nesmírně volný. Podrážděnost, která ho v táboře doprovázela, byla pryč. Nevěděl, jak zemře, jestli v plynu nebo zastřelením, doufal jen, že to nebude bolet. Právě v tento okamžik, v této vyhraněné situaci se ze všech těch pocitů dral na povrch ještě jeden, ten nejdůležitější, touha žít. „*A navzdory vší rozvážnosti, věčnosti, zdravému rozumu, jsem přeci jen v hloubi své duše rozpoznal myšlenku, která byla svou absurdností až zahanbující, a přesto na mě dorážela čím dál naléhavěji: rád bych v tom krásném koncentračním táboře ještě chvílku žil...*“²³⁹

Motiv záchrany

K záchraně potřeboval mít Žid v táboře štěstí. Nikde to neplatilo tolik, jako v koncentračním táboře, z něhož se do domovů vracela jen nepatrná část. Györga to štěstí měl. Na nádraží se setkal s muži, kteří ho až s překvapující naléhavostí upozorňovali na to, že je třeba při selekci říct, že je mu šestnáct. Muselo mu být šestnáct. V táboře se pak setkal s Bandim Citromem, který to s ním jako jediný nevzdal, i když Györga sám tak učinil. Pomohl mu do nemocnice, kde měl štěstí potřetí. Ke konci války bylo třeba, aby Židé z koncentračního tábora zaujali místo v řadách armády. Györga měl být jedním z nich. Ošetřující lékař však do války poslal namísto něj jiného chlapce. Zachránil tak Györgovi život.

Motiv průvodce

Průvodce – v koncentračním táboře člověk, který druhým pomáhal vypořádat se s novými situacemi. V každém táboře se vyprávěč příběhu setkal s někým takovým. V Osvětlení to byli vězni, kteří jej informovali o tom, co ho v příštích minutách čeká, poskytovali jim informace ke všemu, s čím se v táboře setkali. Tím nejvýznamnějším

²³⁹KERTÉZS, Imre. *Člověk bez osudu*. Praha: Academia, 1993, s. 146

byl pro hlavní postavu příběhu Bandi Citrom. Stal se Györgovým přítelem, rádčem, společníkem, v neposlední řadě byl jeho zachránce. Ačkoliv se on sám návratu domů nedožil, zachránil život jiného člověka.

Co čbvěku zbývá...240

Motiv absurdity

S tímto motivem se v knize setkáváme až téměř ke konci příběhu. Až do té chvíle plnil Györga úkoly bez protestu, bez zaváhání. Vystoupil z autobusu a přidal se ke svým kamarádům, i když mohl, tak neutekl, nastoupil do transportu. Nad svým osudem téměř nikdy nepřemýšlel. Být Žid, nosit žlutou hvězdu pro něho bylo spíše dobrodružstvím než povinností. Svou „odlišnost“ si příliš neuvědomoval. Zlom nastal v okamžiku, kdy se ho poprvé zeptali, jestli umí jidiš. Řekl, že ne. Pro ostatní vězně nebyl z tohoto důvodu Židem, v koncentračním táboře se ocitl právě proto, že jím byl.

Druhý zlom nastal v situaci, kdy se Györga ocitl v lágrové nemocnici a ošetřující lékař se ho zeptal, jakou klukovinu provedl, že se ocitnul v táboře. On mu odpověděl, že žádnou. Lékař se ho zeptal proč je tedy v táboře? Györga řekl jen, že ze stejného důvodu jako zbytek příslušníků jeho rasy. Nic jiného ani říct nemohl, nebyl žádný jiný důvod, proč se ocitnul v táboře. Měl zemřít a nebýt nemoci, pomoci Bandiho Citrona, lékaře a v neposlední řadě také porážky Německa, stalo by se tak.

Válka skončila, Buchenwald byl osvobozen. Na své cestě se do Budapešti se Györga potkával s různými typy lidí. Nejprve byl nucen, jelikož čekali na vlakový přípoj, zastavit se v příhraničním městě tehdejšího Protektorátu Čech a Moravy. Lidé, které na nádraží potkal, Židům pokládali všelijaké otázky, chtěli vědět, jaký byl život v táborech. Když však zjistili realitu, mnozí nechtěli věřit. Hlavní hrdina příběhu vedl rozhovor s jedním z takových mužů. *„Ten chtěl vědět, což mě trochu i pobavilo, jestli jsem viděl plynové komory. Řekl jsem mu: „To bychom si tady teď nepovídali.“ „No jo“, namítal, (...) ale jestli ty plynové komory opravdu existovaly, a já mu řekl, ovšem, mimo jiné jsou tam i plynové komory, přirozeně: všechno závisí na tom – dodal jsem ještě – jak kde, v kterém lágru, podle toho. V Osvětimi například s nimi lze počítat najisto. „Já však“ - upřesňoval jsem – „přicházím z Buchenwaldu.“ Na to mi se strnulým, přísným, málem až mentorským výrazem řekl: „Moment! Počkat! Takže vy – vy jste*

²⁴⁰FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

o plynových komorách slyšel“, a já na to: „Ovšem.“ „Nicméně“ - pokračoval stále s tím svým strnulým výrazem, jako by chtěl, uspořádal a osvětlit řád věcí - „vy osobně, na vlastní oči, jste se však o tom přece jen nepřesvědčil“, a já jsem musel připustit: „Ne.“ Na to poznamenal. „No proto!“ Pak krátce kývl a odkráčel, strnulý, vzpřímený, a jak se mi zdálo, i na výsost spokojený.²⁴¹

Jiní lidé zase chtěli, aby o zážitcích, které v táborech prožil a viděl, mluvil, aby podal svědectví. Jeden novinář, kterého potkal v tramvaji, chtěl jeho příběh sepsat a vydat, pro následující generaci. Jak mohl ten novinář vůbec něco pochopit. Nebylo to možné. Nikdo, kdo nebyl fyzicky a duševně přítomen v táborech, nemohl. Svět stál prozatím nechápavě před otázkou, jak a kterak k tomu mohlo vůbec dojít?

Židé, kteří válku přežili v bezpečí, bez toho aniž by se dostali do táborů, se domnívali, že je třeba všechny ty zkušenosti z paměti vymazat. Györga po návratu do Budapešti navštívil rodiny, s nimiž byl, před otcovým a pak i svým odchodem, v kontaktu. Pan Fleischmann tvrdil, že proto, aby mohl svobodně žít, musí co nejdříve na všechny ty hrůzy zapomenout. *„S takovou zátěží nelze začít nový život. A v tom měl docela pravdu, to jsem uznal. Jenomže jsem tak úplně nechápal, jak můžou chtít něco, co není možné. Nový život – minul jsem – bych mohl začít, jen kdybych se znovu narodil, anebo kdyby mou mysl postihla nějaká nehoda nebo nemoc. Ostatně – dodal jsem – nepovšiml jsem si žádných hrůz.“²⁴²* Györga vnímal celý ten dosavadní život jako sled kroků, každý Žid udělal svůj sled kroků, ti, co byli doma, ti, co byli v táborech. Všichni ušli svou cestu. *„Všichni postoupili kam, až mohli: i já jsem postoupil, a to nejen v tom zástupu v Birkenau, nýbrž už tady doma. I já jsem prožil daný osud. Nebyl to můj osud, ale prožil jsem ho já. Ted' už si s ním musím něco počít, musím ho někam, k někomu, něčemu zařadit, ted' už se, koneckonců, nemůžu spokojit s tím, že to byl omyl, slepá náhoda, jakési vykojení, nebo že se to snad vůbec ani nestalo.“* *„Nikdy nemůžeme začít nový život, můžeme jen pokračovat v tom starém. O ty kroky jsem postoupil já sám, a nikdo jiný, a prohlašuji, že ten osud, který mi byl dosud dán, jsem prožil poctivě až do konce.“²⁴³*

Po všem, co Györga až doposud prožil, začal o svém životě přemýšlet. Nejprve ty zkušenosti, které do jeho života přicházely, pouze akceptoval. Na konci války tu

²⁴¹KERTÉZS, Imre. *Člověk bez osudu*. Praha: Academia, 1993, s. 187

²⁴²Tamtéž, s. 198

²⁴³Tamtéž, s. 200

avšak stál mladý muž, který nenáviděl, pochopitelně, ale také muž, který se nedokázal smířit s tím, že je pouze nevinný, že to všechno nemělo žádný hlubší význam. Existovali totiž osud, pak podle něho nemohla existovat svoboda, avšak jestli svoboda existovala, nemohl existovat osud a pak by tedy byl svým osudem každý sám.

V. E. Frankl říká, že podstata leží v tom, jak na sebe člověk svůj osud a také všechna ta utrpení, která jsou s ním spojená, bere. I v těch nejtěžších situacích, i v posledním okamžiku lidského života se podle něj otevírá nepřeborná řada možností, jak utvářet svůj vlastní život. Záleží na tom, jak se člověk rozhodne, zůstane-li v takových okamžicích člověkem odvážným, důstojným a nesobeckým, nebo v tomto nelítostném souboji zapomene na své lidství a stane se jen dalším zvířetem ve stádu. Na tom se údajně pozná, je-li člověk svého utrpení hoden, zdali v té bolestné situaci uskutečnil nebo naopak promarnil hodnotové možnosti, které mu daná situace přinesla.²⁴⁴ Člověk je údajně v té, pro něho, nejtěžší životní situaci, v tom největším utrpení, nejvíce otevřen všem možným duševním změnám. Vidí věci jinak, vnímá je jinak, dostává se mu toho nejpodstatnějšího poznání.

Györga prožil to, co prožil. Díky tomu všemu tu však stál ten člověk, kterým byl. Za to, že on mohl žít, museli zemřít jiní, Bandi Citrom, jeho přátelé, kteří byli hned při první selekci posláni do plynu nebo chlapec, kterého ošetřující lékař poslal vstříc smrti místo něj. On to věděl a přijímal. Pak možná ale bylo jeho osudem být tím, kdo přežije. On se rozhodl žít dál, pokračovat ve svém nepokračovatelném životě.

²⁴⁴FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 79

5 Závěr

Před sedmdesáti lety se v hlavě jednoho člověka zrodila myšlenka vyhladit židovský národ v Evropě. Časem se ukázalo, jak nebezpečná tato myšlenka ve skutečnosti byla. Při její realizaci přišlo o život přibližně šest milionů evropské, židovské populace, přesné číslo je v podstatě nezjistitelné. Hitlerovi se podařilo uskutečnit svůj plán, přeměnit lidský život na číslo a jejich nositele nechat zmizet bez nároku alespoň na jednu konkrétní vzpomínku.

Negativní postoj k židovskému národu má své kořeny v historii, v době zrození křesťanství. Po uznání křesťanství svobodným náboženstvím nastalo pro Židy období staletého útlaku doprovázené různými omezeními, útoky, a vrcholící hromadným vyvražďováním během 2. světové války. Hitlerovým motivům, jež vedly k myšlence genocidy, jsme věnovali podstatnou část oddílu zabývající se popisem historického kontextu.

V této diplomové práci jsme se věnovali možným způsobům zobrazování tématu holokaustu ve vybraných dílech. Zvolili jsme autory, které téma holokaustu spojuje, stejně jako příslušnost k židovskému národu.

Během zpracovávání tématu jsme museli mít na paměti, že texty, které jsme pro analýzu vybrali, jsou v první řadě fikčními světy, jež se nevztahují ke světu skutečnosti. Snažili jsme se je tedy vnímat jako samostatné a autonomní, nikoli jako reprezentace reálného světa. Současně s tím jsme také měli na paměti naši vlastní úlohu čtenáře v tomto procesu čtení. Přijali jsme roli čtenáře, který čtením fikčních textů vytváří svůj vlastní individuální nový svět existující jen v jeho fantazii. Vybrané literární texty jsme vnímali na pozadí textů, které jsme četli v minulosti, rozuměli jim na základě vzpomínek a asociací. Rozehráli jsme s textem hru, ve které nám byla dána svoboda, hru na odkrývání prázdných míst textu.

Metodologií práce byla postavena na hermeneutice, jejímž prostřednictvím jsme přistupovali k vybraným literárním textům. Důležitá úloha připadala v naší práci motivu, který je v tomto případě chápán jako jednotka představující situaci, jež se opakuje v různých dílech. Sledováním motivů jsme se pokoušeli popsat způsob zpracování téma

holokaustu v dílech vybraných autorů Tyto motivy se v jednotlivých dílech opakují, ne vždy však se stejným významem

Některé příběhy, které se ve vybraných literárních textech odehrávají, jsou situovány do prostředí měst, která Židům zaručovala možnost stát se součástí masy, nevyčnívat. Tak tomu bylo v knize Židovská válka. Josef Roubíček, Jindřich Kraus mohli žít nejdříve ve stejných podmínkách jako hrdina z Židovské války, tato možnost byla avšak zrušena nařízením, být jako příslušník židovského národa označen Davidovou hvězdou.

V dalších příbězích se hrdinové ocitají na vesnici, kam utíkají z měst - což byl případ postav z knihy Židovská válka a Nabarvené ptáče - v domnění, že se jim zde podaří ukrýt a přežít válku v bezpečí. Vesnice jsou v knihách popisovány jednak jako nepřátelské krajiny se stejně nepřátelskými obyvateli, jednak jako místa s tradiční hlubokou vírou v Boha.

Györga z příběhu Člověk bez osudu a Jindřich Kraus se během svého života ocitají navíc i v prostředí koncentračního tábora. Oba prošli tábory Osvětim a Buchenwald, Jindřich byl ještě v táboře Terezín, Györga pak v táboře Zeitz. Koncentrační tábory jsou v knize prezentovány jako místa, kde člověk pozbude vše, svou osobnost, minulost nebo budoucnost. Jsou to místa zbavená lidskosti.

Téměř všechny hlavní postavy příběhů byly dětmi, jen Josef Roubíček a Tono Brtko, který ale nebyl Žid, v příběhu vystupují jako dospělí lidé. Děti v příbězích žijí svým vlastním životem, někteří si svou odlišnost neuvědomují, někteří se k sebeuvědomění propracovávají, někteří Židy být nechtějí. Současně s tím ale můžeme sledovat i jejich přeměnu v dospělé jedince. Tak tomu bylo u Jindřicha Krause, Karola nebo György. S přeměnou dítěte v dospělého člověka souvisí i přeměna duševní. Dětské hrdinové vybraných literárních textů začínaly své životní příběhy s upřímností, důvěrou nebo naivitou, které k jejich věku patřily. Každý z těchto hrdinů dospěl v jinou osobnost. U hrdiny z knihy Nabarvené ptáče byla tato změna nejradikálnější. Změnil se v člověka bojujícího za komunistickou stranu, člověka bez schopnosti navázat hlubší vztah, který na násilí odpovídal násilím. V tomto příběhu se ukázalo, kam až může člověka dohnat společnost. Josef Roubíček ve svém příběhu zase dospěl k uvědomění si hodnoty své vlastní osoby a života. Z jedince, který přežíval, se stal člověk odhodlaný

bojovat za svůj život. Karol během svého života zase vospěl v člověka, který se ze všech hrdinů nejvíce zamýšlel nad podstatou lidského bytí. Karol spatřil podstatu lidského života ve víře v Boha a ve smrti, ke které je každý narodivší člověk předurčen. Györga z knihy Člověk bez osudu dospěl k poznání hodnoty života. Z člověka bez osudu se stal člověk, který se chtěl na něm podílet. Györga věřil, že se ocitl přesně tam, kde měl.

Většina příběhů má společný motiv násilí, v každém z těchto příběhu je ale násilí realizováno jiným způsobem. Nejbliže se k násilí dostáváme v knize Nabarvené ptáče. Hrdina této knihy je násilí vystaven v jeho každodenní realitě, sám také násilné činy ve snaze uchránit svůj život vykonává. Celý příběh je jakýmsi návodem všech možných forem trestů a násilných činů, jež je možné praktikovat. Hrdina zde prochází bitím nebo posměšky, v žádném jiném příběhu také není tak výrazně degradována hodnota jakéhokoli života. Lidé i zvířata tu jsou zabíjeni bez sebemenších zaváhání.

V koncentračních táborech je násilí rovněž dennodenní záležitostí, i zde jsou Židé vystavováni bití, ocitají se v různých situacích, které mají znehodnotit jejich životy, násilí zde ale není popisováno s takovou otevřeností jako v již výše zmíněné knize. V knize Život s hvězdou se s násilím setkáváme převážně v prostorách tramvaje, z nichž jsou židovští obyvatelé bez milosti a s krutostí vyhazováni.

Násilné činy mají v těchto vybraných knihách také rozdílné původce děje. V koncentračních táborech jsou vykonavatelé strážmířtři a důstojníci pro tyto akce vybráni, ve vesnicích se k těmto činům uchylují samotní obyvatelé toužící po majetku Židů nebo také Němci a Rusové, kteří se vyskytují poblíž. Ve městě tyto skutky páchají pod vlivem tehdejší propagace tamější obyvatelé.

S násilím souvisí také motiv pomsty, se kterým se setkáváme jen ve dvou příbězích, v knize Židovská válka a Nabarvené ptáče. V tomto případě jsou vykonavatelé většinou Židé. Člověk, který je pomstě vystaven, je buď vesničan, nebo Němec. V Židovské válce Židé převezmou spravedlnost do vlastních rukou. Za jejich letité utrpení jednak zaplatí německý voják ukrytý v troskách domu, jednak všichni vesničané, kteří během války udávali a připravovali tak Židy o členy jejich rodin. V knize Nabarvené ptáče je pomstě vystaven majitel stánku a pokladní v divadle, kteří zesměšlili hlavního hrdinu, a dále vesničané, kteří zabili vojáky Rudé armády. V tomto příběhu jsou ale pomstě

vystaveni i nevinní lidé, kteří se potřebovali jen dostat do svých zaměstnání.

Motiv, který se objevuje ve všech příbězích, je motiv života. Život, převážně ten židovský, je v jednotlivých příbězích popisován jako naprosto bezhodnotný. Záměrem bylo ukázat Židům, že jim jejich životy nepatří a že skutečně nezáleží na tom, co chtějí. Mělo jim být ukázána jejich bezvýznamnost. Téměř ve všech příbězích, až na knihu Nabarvené ptáče a Sen o mém otci, Sen o mně, jsme se mohli dočíst o všech možných nařízeních, od povinnosti nosit žlutou hvězdu až po nemožnost vlastnit skoro žádný majetek, mohli jsme sledovat jednotlivé kroky, které vedly k naprosté izolaci židovských obyvatel od obyvatel ostatních. Mohli jsme číst o arizaci majetku, o přesně vymezených dobách k nakupování nebo o povolacích dopisech k nástupu do transportů. V knize Nabarvené ptáče neměl židovský život také žádnou cenu, v tomto příběhu neměl cenu žádný život. V knize Sen o mém otci; Sen o mně je život vnímán jako součást smrti, neboť tím, že se člověk narodí, je rovněž odsouzen ke smrti. Lidský život je zde prezentován jako cesta ke smrti. Souběžně s tím se nám zároveň ukazuje nutnost žít dál, nějakým způsobem pokračovat- Hrdinové příběhů, pokud neumírají, což byl případ Tona Brtka a paní Lautmanové, musejí ve svých životech pokračovat. Některým se to úspěšně daří, jako třeba Jindřichu Krausovi. Někdo se ocitá na začátku své cesty, což je případ Josefa Roubíčka, György a hrdiny z Židovské války, někdo se o to pokouší s malými či většími obtížemi jako Karol, Vili Feld a hrdina z Nabarveného ptáčete.

K tomu, aby byli Židé schopni přečkat válku nebo pokračovat ve svých životech, jim pomáhaly různé věci. Mnozí z nich se snažili přicházejícím situacím přizpůsobit. Jak Jindřich Kraus, Josef Roubíček, György, tak i hrdinové z Židovské války a nabarveného ptáčete se snažili nějak přizpůsobit, barvit si vlasy, předstírat, že jsou někým jiným, navštěvovat bohoslužby, přijímat nařízení nebo vykonávat rozkazy v koncentračních táborech, neztratit vůli k životu. K tomu jim pomáhala víra. Bez víry by pravděpodobně žádná z postav válku nepřežila. Josef Roubíček věřil v naději, věřil, že válka skončí dřív, než dostane povolání do transportu. Hrdina z Nabarveného ptáčete zase věřil v účinek modlitby. Doufal, že když se bude modlit, bude ušetřen týrání. Jindřich s Vilim se v táboře modlili během každé selekce, aby nebyli vybráni, aby mohli žít ještě alespoň jeden den. Josefu Roubíčkovi pomáhaly k přežití mimo jiné i sny. Byly jeho společníkem v dobách úplného osamění. V těch snech si představoval věci,

keré mu v jeho reálném světě chyběly. Stejně tak to měl i Karol, který snil nejdříve o svém octi, kterého nepoznal, později o vztahu s manželkou, který se mu nedařil vybudovat.

Bez čeho by ale většina hrdinů válku nepřežila, bylo štěstí. Jak jinak si vysvětlit, že právě oni zůstali naživu, když jejich rodiče, přátelé a lásky umírali? Nejzřetelněji se tento motiv objevoval v knize *Život s hvězdou* a *Můj známý Vili Feld*. Hrdina knihy *Život s hvězdou*, Josef Roubíček, měl nastoupit do transportu, přišla doba předvolání všech Roubíčků, jeho jméno ale na seznamu nebylo. Jeho život tak byl alespoň na nějakou dobu zachráněn, přesně na tak dlouho, aby se za něj rozhodl převzít zodpovědnost. Hrdinové knihy *Můj známý Vili Feld*, *Jindřich a Vili*, měli štěstí hned několikrát, zejména pak při selekcích. Štěstí ale museli mít všichni hrdinové, kteří válku přežili.

Důležitým motivem, který spojuje všechny příběhy, je motiv vzdoru. Okamžik nezbytnosti toho lidského rozhodnutí a zároveň i nemožnost učinit jinak. K rozhodnutí tu byl člověk odsouzen. Žádná jiná možnost není. Tento okamžik byl pro většinu hrdinů zcela zlomový. Ocitali se v situaci, která změnila vše. Šance na výhru byla minimální, všichni hrdinové se k tomu kroku ale odhodlali. Rozhodli se naložit se svými životy podle vlastního svobodného uvážení. U Josefa Roubíčka a hrdinů z *Židovské války* tím rozhodnutím bylo nenastoupit do transportu, u Tona Brtka to byla vzpoura proti přirozenosti tehdejší doby. Karol se z touhy po svobodě, z potřeby rozhodovat o sobě, vzepřel své matce. Hrdina z *Nabarveného ptáče* se vzepřel samotné smrti. Několikrát se ocitl v její blízkosti, jeho vůle k životu ale byla větší.

Dalším motivem, který všechny literární texty spojuje, je motiv strachu. Strach pociťovaly všechny postavy z příběhů. Hrdinové *Židovské války* a *Tono Brtko* se báli odhalení, které by jim zaručovalo smrt, Josef Roubíček se bál z nejistoty budoucnosti, hrdina *Nabarveného ptáče* měl strach z fyzických trestů. Odlišný strach pociťoval jen Karol, který se bál své matky, ta měla zase strach ze samoty. Obav ale nebyli ušetřeni ani nežidé, kteří se v důsledku německé propagandy báli o své životy. Každá postava příběhu tak měla svůj vlastní jedinečný strach.

K tématům, která vybraní autoři ve svých dílech zpracovávali neodmyslitelně patří také motiv smrti. Tento motiv se objevuje ve všech vybraných knihách, rozdíl bychom

našli v jejím provedení, význam zůstává ve všech knihách stejný - absolutní konec určité individuální existence.

V jednotlivých příbězích je smrt prezentována jako konečný způsob řešení židovské otázky. Všechna opatření, všechny situace, ať ve městech, vesnicích nebo v táborech, záměrně vedly k tomu zbavit tento svět podřadné židovské rasy. Se smrtí se setkal každý jednotlivý hrdina našich příběhů, každý byl nucen se během svého života s někým rozloučit. Hrdina Židovské války přišel o bratra a otce, Györga během války přišel o otce a přátele, Josef Roubíček ztratil příbuzné a ženu, již miloval. V příběhu Obchod na korze o život přišel samotný vypravěč příběhu Tono Brtko i židovka paní Lautmanová, Vili s Jindřichem v knize Můj známý Vili Feld přišli o své přitele.

Každý z těchto hrdinů se také ocitl sám za sebe, až na Karola, v blízkosti smrti. Karol se seznamoval se smrtí tak, že viděl umírat své přátele. Jemu samotnému smrt nikdy bezprostředně nehrozila. Bral ji ale jako lidskou přirozenost, jako to, k čemu lidský život směřuje. Život i smrt chápal v jednotě. Zbylí hrdinové stáli smrtí mnohdy tvář v tvář, jejich životy často závisely buď na jejich vlastní vůli žít, nebo na pomoci či momentální dobré náladě jiných lidí.

Mnohé postavy v příbězích se rozhodly své životy ukončit sebevraždou. Sebevražda Karolovy matky byla pouze demonstrativní. Prostřednictvím smrti chtěla dosáhnout věcí, které pro ni byly důležité a kterých se jí v životě nedostávalo. Karolova manželka se k sebevraždě uchýlila z pocitu neuspokojení životem. Život pro ni nebyl takový, jaký si jej představovala, prožívala situace, se kterými si nevěděla rady, volit smrt pro ni tedy bylo snazší. V knize Život s hvězdou páchali Židé sebevraždy z pocitu nesvobody. Chtěli umírat jednak jako lidé, což nebylo po obdržení čísla možné, jednak chtěli o svých životech rozhodovat sami. Tehdy se stávali loutkami, které šly dobrovolně vstříc smrti. Věděli, že zemřou, jak a kdy, o tom chtěli rozhodnout sami. Tono Brtko se k sebevraždě uchýlil, když zjistil, že byl tím, kdo zabil Židovku. K této sebevraždě jej dovedla společnost, jejím vlivem se z dobrého člověka stal vrah, který ač chtěl zachránit, tak zabil. Tehdejší společnost by tento skutek pravděpodobně ohodnotila kladně, Brtkovo svědomí si s tím poradit nedokázalo. V knize Můj známý Vili Feld se k sebevraždě uchýlil Vili Feld a manželka zabitého Žida. Oba své životy chtěli ukončit z pocitu vyhoření. Ve válce totiž přišli o všechno, Vili o majetek, později také o možnost návratu do své vlasti, žena o manžela. Oba si nedokázali se svými životy

po válce poradit, nevěděli, jak dál. Nevěděli, jakou hodnotu ten život vlastně má.

V těchto literárních textech se rovněž ukazuje, jak absurdní byla válka pro člověka, v našem případě pro Žida. Lidský jedinec tu byl konfrontován se situacemi, v nichž byl režimem doslova zbaven všech znaků lidství. Společnost z lidí dělala jedince, kteří byli schopni napáchat činy, jež byly ještě donedávna zcela nemyslitelné, život byl zbaven jakékoli hodnoty. Život jedince tu byl omezen na různá nařízení, omezení nebo na číslo. Už jen ta nutnost člověka bojovat za to, aby mohl žít, nebo vůbec přemýšlet o tom, jestli má život nějakou hodnotu... Jedinec je v těchto příbězích konfrontován s absurditou, jež je výsledkem mezilidského zacházení. Samo rozhodování o tom, zdali se vzdát nebo bojovat, bylo absurdní. Všichni hrdinové příběhů si museli pokládat otázku, proč na ně měla být vynakládána taková energie nebo proč museli umírat. Josef Roubíček se setkával s nelogickými nařízeními, které měly znevážit hodnotu jeho života. Život Tono Brtka byl společností zničen, Vili Feld se jako Žid nemohl po válce navrátit do Čech. Překvapivé byly i reakce některých lidí, které Györga při svém návratu do vlasti potkal. Mnozí z nich nevěřili, že plynové komory vůbec existovaly.

Hrdiny příběhů, které jsme si pro analýzu vybrali, spojuje příslušnost k jedné společné rase, židovské. Židé tu jsou prezentováni na základě stereotypů, byli bráni za bohaté, lakomé, za ty, kteří dokážou svým pohledem přivodit druhým různé nemoci. V knize Nabarvené ptáče byli navíc považováni za vrahy Ježíše Krista, kterým trest v podobě genocidy na nich páchané zaslouženě patřil. Hrdina tohoto příběhu se stal otrokem žijícím jen z milosti svých pánů. Židé v táborech se stávali čísla. Tak tomu bylo v knize Život s hvězdou, Člověk bez osudu a Můj známý Vili Feld. Jejich vlastní existence se změnila na čísla, jejich minulost byla číslem smazána, Židé umírali jako čísla. Hrdinové příběhů se Židy narodili, není tu možnost diskuze, někteří Židé se k tomu uvědomění dopracovávají, jako Györga, jiní tuto příslušnost k rase přijímají, a s tím i všechna nařízení i omezení. Karol se k židovství během života dopracoval. Na rozdíl od všech zbylých hrdinů měl možnost přijmout příjmení nevlastního otce, mohl tak smazat svou minulost a stát se obyčejným člověkem. Karol se k židovství ale přihlásil, přijal ho jako podstatu své vlastní osobnosti.

Židé tedy byli otroky, čísla nebo jedinci, kterým bylo odepřeno jedno ze základních práv, a to právo na život. Židé byli součástí jedné podřadné rasy. V. E. Frankl však řekl

a lze s tímto názorem souhlasit, že na světě existují jen dvě lidské rasy: „rasa“ slušných lidí a „rasa“ neslušných lidí. „*A toto rasové dělení probíhá napříč všemi stranami. To, že slušní lidé jsou v menšině, a že v menšině vždy i budou, s tím se musíme vyrovnat. Nebezpečí hrozí teprve tehdy, jestliže nějaký politický systém vyplaví na povrch ty neslušné – když dojde k negativnímu výběru. Proti tomu však není žádný národ imunní. A v tomto smyslu je holokaustu schopen v zásadě každý národ.*“²⁴⁵

²⁴⁵FRA NK L, Viktor E. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 170

6 Seznam použité literatury

Primární literatura:

- GROSMAN, Ladislav. *Obchod na korze*. 3. vydání. Praha: Volvox Globator, 1994
- GRYNBERG, Henryk. *Židovská válka: Vítězství*. 1. vydání. Praha: FINIDR s. r. o., 1996
- KERTÉZS, Imre. *Člověk bez osudu*. 1. vydání. Praha: Academia, 1993
- KOSINSKI, Jerzy. *Nabarvené ptáče*. Praha 4: Argo, 1995,
- LUSTIG, Arnošt. *Můj známý Vili Feld*. Praha: ČMS, 1961
- SIDON, Karol. *Sen o mém otci: Sen o mně*. Praha: Mladá fronta, 1992
- WEIL, Jiří. *Život s hvězdou*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1967

Sekundární literatura:

- Biblií svatá aneb všechna svatá písmena Starého i Nového zákona*. Praha: Cíl, 1949
- BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo, 2003
- BAUMAN, Zygmund. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003
- BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*. Brno: Host, 2003
- BRUMLÍK, Michal. *Judaimus*. Praha: Garda, 2012
- CORBINEAU-HOFFMANOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008
- DARWIN, Charles. *O původu člověka*. Praha: Academia, 2006
- DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003
- EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. Praha: Triáda, 2005
- FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006
- GADAMER, Hans Georg. *Člověk a řeč*. Praha: Oikoyomenh, 1999
- GADAMER, Hans Georg. *Pravda a metoda I: Návys filosofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010
- HÁJEK, Jiří. *Hitlerův Mein Kampf*. Liberec: Dialog, 1993
- HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Praha: Otakar II, 2000,
- HORNÍK, Jan. *Proč holocaust*. Praha: Rybka Publishers, 2009
- HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976
- ISER, Wolfgang. *Jak se dělá teorie*. Praha: Karolinum, 2009

- KNOPP, Guido. *Holokaust: Zločin proti lidstvu*. Praha: Euromedia Group, 2008
- KOSTOHRYZOVÁ, Romana: *Koncentrační tábory v české literatuře v letech 1950-1960*. České Budějovice: 2011. 75 s. Diplomová práce. Jihočeská Univerzita. Ústav Bohemistiky.
- KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem: Doplněk a Vakát, 2011
- LAQUEUR, Walter. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007
- LUSTIG, Arnošt. *Zpověď*. 1. vydání. Praha: Multisonic, 2008
- LUSTIGOVÁ, Eva: *Tvoje slza, můj déšť: přítomnost Arnošta Lustiga*. Praha: Mladá fronta, 2008
- MENCLOVÁ, Věra, VANĚK Václav. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005
- NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer. 2004
- PAPOUŠEK Vladimír, BÍLEK, Petr A. *Cosmogonia: alegorické reprezentace „všeho“*. Praha: Akropolis, 2011
- PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Praha: Torst. 2004
- ŠIDÁK, Pavel. *Slovník novější literární teorie: Glosář pojmů*. Praha: Academia, 2012
- TUREČEK, Dalibor. *Národní literatura a komparatistika*. Brno: Host, 2009
- TURKOVÁ, Alžběta: *Židovská teologie a holocaust*. Karolinum. Praha. 2012
- WELLEK, René a Austin WARREN. *Obecná, srovnávací a národní literatura*. In: *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996
- WISTRICH, Robert S. *Hitler a holocaust*. Praha: Sloart, 2008

Internetové zdroje:

- <http://www.holocaust.cz/cz/history/countries/poland>. přihlášeno dne 9.10.2013
- <http://www.tamto.cz/intimni-zpovedi/erzy-kosinski-%E2%80%94-zahadna-osobnost/>. přihlášeno dne 23. 10. 2013
- <http://www.holocaust.cz/cz/history/countries/hungary>. přihlášeno dne 10.10.2013
- <http://www.academia.cz/autori/imre-kertes.html>. přihlášeno dne 11. 10. 2013
- <http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/transport>. přihlášeno dne 31. 10. 2013
- <http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/ghetto>. přihlášeno dne 31. 10. 2013
- <http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/prot>. přihlášeno dne 31. 10. 2013
- http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/niznansky_komunita. přihlášeno dne 5. 12. 2013